

## Obsah

1. Úvod – vymezení problému	3
2. Metody výzkumu	6
3. Literatura a stav výzkumu	8
3.1 Práce obecného charakteru	
3.2 Práce věnované sakrální architektuře	
4. Prameny	12
4.1 Prameny hmotné – dochované příklady sakrálních staveb ze sledovaného období	
4.2 Plánová dokumentace	
4.3 Prameny psané	
4.4 Historické mapy	
4.5 Ikonografie	
5. Geografická charakteristika území	16
6. Dějiny sledovaného území ve 2. polovině 16. a na počátku 17. Století	18
6.1 Dějiny území Moravskoslezského kraje ve 2. polovině 16. a na počátku 17. století	
6.2 Majetkové poměry na severní Moravě a ve Slezsku	
6.3 Dějiny církevní správy	
7. Konfesní struktura Moravy a Slezska ve sledovaném období	26
7.1 Situace na světských panstvích	
7.2 Situace na panství biskupa olomouckého	
8. Úloha objednavatele a mecenát	45
9. Vývoj sakrální architektury ve sledovaném období chronologicky	48
10. Vývoj sakrální architektury ve sledovaném období podle charakteristických rysů	

## 11. Aspekty vzniku, podoby a proměny sakrální architektury Moravskoslezského kraje ve 2. pol. 16. a na počátku 17. století

- 11.1 Zjednodušení forem, zlidovění
- 11.2 Dřevěná architektura
- 11.3 Zámecké kaple
- 11.4 Situace
- 11.5 Utváření průčelí
- 11.6 Dispozice
- 11.7 Věže
- 11.8 Klenby
- 11.9 Stropy
- 11.10 Sekundární zaklenutí, nová členění sakrálního interiéru
- 11.11 Rozšiřování užité plochy kostelů, přístavby lodí a kaplí
- 11.12 Menší úpravy, přístavby doprovodných prostor
- 11.13 Struktura a vybavení sakrálního interiéru
- 11.14 Komunikační schémata
- 11.15 Komunikační uzly
- 11.16 Sochařská výzdoba
- 11.17 Plánová činnost ve výstavbě
- 11.18 Opevněné kostely, využití částí sakrálních staveb pro strážní účely
- 11.19 Proměna účelu stavby ve sledovaném období

12. Závěr 151

13. 1. Prameny 158

13: 2. Literatura

13. Nepublikované zdroje

# **Podoby sakrální architektury ve 2. pol. 16. a na poč. 17. století v Moravskoslezském kraji**

## Poděkování

Děkuji ing. arch. Mileně Hauserové za její podnětné připomínky a trpělivost při vedení mimopražských doktorandů. Děkuji ing. Liboru Kovářovi za významnou pomoc při určování heraldických pramenů. Děkuji panu Zdenku Mateiciucovi z Oder za poskytnutí historických pohlednic a fotografií z jeho soukromé sbírky. Děkuji panu Františku Holubovi z Nového Jičína za laskavé poskytnutí historických pohlednic a fotografií z jeho soukromé sbírky. Děkuji panu Danielu Říčanovi za laskavé poskytnutí historických pohlednic, fotografií a vedut Suchdola nad Odrou a okolí.

# 1. Úvod - vymezení problému

Disertační práce se zabývá projevem sakrální architektury 2. poloviny 16. a počátku 17. století na území dnešního Moravskoslezského kraje v rozsahu, jak je vymezen Moravskoslezský kraj k roku 2013.<sup>1</sup>

I když území sledované v disertaci zaujímá i jistou část moravských enkláv, v literatuře se objevuje pojetí velké části tohoto území jako tzv. českého Slezska, k němuž bývají počítána i moravská území bývalých okresů Nový Jičín, Frýdek – Místek a Ostrava.<sup>2</sup>

Výzkum dozrívání pozdně gotické architektury a její koexistence s renesancí v sakrální architektuře představuje rozsáhlé a dosud souhrnně neřešené téma. Architektura na území z hlediska politického vývoje nejednotném, a tedy zasaženém velkým počtem vlivů, dosahuje značné variační šíře. Práce na vytvoření nezjednodušeného obrazu architektury sledovaného období je rozsáhlá, protože poznání pozdně středověké a raně novověké architektury na moravskoslezském pomezí daleko zaostává za probádaností jiných regionů České republiky. Práce se proto tematicky zaměřuje na oblast architektury sakrální, kterou však sleduje na pozadí dobového dění v oblasti stavební kultury regionu. Výzkum proměn sakrální architektury sledovaného období na území Moravskoslezského kraje má za cíl přispět k vytvoření realističtějšího obrazu vztahu pozdně gotické a renesanční architektury na našem území. Tento úkol navíc znesnadňuje skutečnost, že průzkum a výzkum starších vrstev kulturního dědictví regionu zůstává dlouhodobě na okraji badatelského zájmu. Zcela jinou situaci můžeme zaznamenat na střední a jižní Moravě, kde se dějiny středověké architektury v univerzitních městech<sup>3</sup> etablovaly již daleko dříve.

Stávající poznání většinou dosud zůstává v základní rovině monografií jedné stavby, často sepsaných regionálními badateli. I mezi uměleckohistorickými pracemi existuje více elaborátů, které se věnují slohovým projevům, jaké jsou obvykle hodnoceny jako „čisté“. **Cílem disertace je postihnout obraz sakrální architektury na sledovaném území v přechodném období, charakterizovaném na jedné straně postupnou infiltrací renesančních detailů a mnohem později renesančního cítění, a na straně druhé dlouhým přežíváním pozdně gotických prvků a schémat a dlouhou životností reminiscencí na ně v průběhu pozdějšího vývoje.**

---

1 Moravskoslezský kraj vznikl roku 2001 a zaujímá území, které se scelilo poměrně nedávno. Probíhá jím hranice historických zemí Moravy a Slezska, která se v průběhu doby často proměňovala. Jde o celek nový, ale navazující na výsledky historického vývoje.

2 Kol. autorů, Slezsko, Opava 1992, s. 74 - 78.

3 O dějinách umění pěstovaných na brněnské univerzitě se lze dozvědět z tisků. J. Kroupa, Školy dějin umění. Metodologie dějin umění I. Brno 1996. - Kroupa, J. – Slavíček, L. (edd.), Almanach Sedmdesát let semináře dějin umění Masarykovy univerzity v Brně. 1927 – 1997. Profil olomoucké univerzity je popsán například na jejích internetových stránkách. [www.kdu.upol.cz/](http://www.kdu.upol.cz/)

V práci je třeba postihnout projevy křesťanské sakrální architektury pozdní gotiky a rané renesance regionu v jejich variační šíři, identifikovat formální a ideová východiska a také pojmout vývoj podoby kostela v závislosti na požadavcích každé konfese. Pro pochopení tohoto problému se jeví jako nosné sledovat výskyt kostelních staveb po celou dobu uplatňování renesančního cítění, což většinou znamená při užití mezníků, s jakými obvykle pracuje obecná historiografie, do třicetileté války.

Výstupem je **studie o architektuře sakrálních staveb** vzniklých a adaptovaných ve sledovaném období zpracovaná na základě katalogu na území dnešního Moravskoslezského kraje. Vybrané příklady ilustrují zejména typy různých dispozic, hmotového pojetí a uspořádání interiéru. Do katalogu byly zařazeny stavby stojící, které vznikly jako nové realizace ve sledovaném období, nebo byly tehdy upraveny či dostavěny. Do katalogu byly rovněž zařazeny i některé dnes již zbořené kostely nebo kostely plně nahrazené novostavbami. Kritériem pro zařazení již neexistujících staveb byla rozmanitější pramenná základna, to znamená, že zařazené sakrální stavby jsou doloženy a datovány písemnými prameny a dále se dochovaly prameny ikonografické nebo plánové, které konkrétně dokládají její podobu.

Katalog zahrnuje **87 katalogových listů** sakrálních staveb - kostelů, kaplí a jejich částí (Bílá věž ve Štramberku) z toho je **10 kostelů nedochovaných**, podložených pouze ikonografickými a plánovými prameny, nebo nahrazených novostavbami (Kujavy). V jednom případě zůstalo ze sledovaného období v mladším kostele několik náhrobníků (Bartošovice). I když podobných příkladů je v regionu více (např. Třebovice), které nejsou součástí katalogu, bartošovický kostel byl zařazen také kvůli dochovaným ikonografickým pramenům, které dokládají jeho historickou podobu.

## 2. Metody výzkumu

Východiskem výzkumu jsou autorčiny podrobné stavebněhistorické průzkumy jednotlivých objektů včetně historických rešerší, pořízené převážně pro účely této práce a zčásti průzkumy a výzkumy dalších badatelů, které autorka prověřila, popř. opravila a doplnila. Uvedená stavební díla jsou vždy sledována v kontextu dalších stavebních podniků svých stavebníků, aby bylo možno lépe porozumět pohnutkám vedoucím k volbě konkrétních architektonických forem. Práce proto nutně zahrnuje rovněž historický výzkum pozadí, které motivovalo postoje a kulturní orientaci stavebníků. Významným, ne však jediným faktorem se zdá být role konfese. Závažnou roli však hraje tradicionalismus, který charakterizuje gotickou architekturu regionu i v předchozím období. Těžiště práce proto bude spočívat v pokusu odlišit projevy prostého dožívání staré formy od cílevědomého příklonu k nim na základě volby.

Dosažení co nejvěrnějšího a plastického obrazu sakrální architektury pozdní gotiky a renesance není stejně jako v mnoha dalších případech záležitostí jediného oboru. Jednotlivé vědní obory se tady v jistém smyslu stávají metodami, jimiž je předmět zkoumán jako celek. Okolnosti výstavby dané sakrální stavby, relevantní majetkové poměry a s tím související působení vlivů lze obvykle čerpat z již realizovaného historického bádání a výsledků pomocných věd historických. V případech, kde chybí písemné doklady, nastupuje pro dataci architektonických detailů formální analýza v podobě, jak ji známe z dějin umění. Přiblížit historickou podobu kostela mohou dějiny architektury, uspokojivých výsledků dosahuje stavebně historický průzkum. V úvahu je třeba brát výsledky archeologického bádání, jehož metodami lze zachytit a s vysokou měrou pravděpodobnosti dokázat existenci zaniklých částí stavby, či existenci zděného (a tedy zahloubeně zakládaného) vybavení kostelního interiéru.

Fond dochovaných sakrálních staveb ze sledovaného období, tedy 2. poloviny 16. a počátku 17. století je časově renesanční, přitom jeho podstatná část vykazuje formální znaky odvozené z architektury středověké nejčastěji z různých fází gotiky. Počet staveb ovlivněných historismem a tradicionalismem tvoří natolik významné procento v sakrální produkci, že bylo vhodné se jím zabývat jako jedním z ústředních problémů této disertace. Na stavbách, u nichž byly známy relevantní okolnosti výstavby nebo přestavby, byly projevy historismu a tradicionalismu sledovány a vyhodnocovány, zda mohly v této podobě vzniknout dlouhým přežíváním gotických formálních znaků (survival) nebo zda jde o vědomý návrat k tradici (revival).<sup>4</sup>

V případě kostelů nepracujeme s dokumentací v jejich dnešní podobě, ale většinou s rekonstrukcí jejich historického stavu, proto bylo velmi důležité shromáždit co nejúplnější soubor pramenného materiálu k danému kostelu, ať už jde o historické mapy,

---

<sup>4</sup> Fenomén historismu náleží mezi frekventovaná témata dějin architektury. Byl mu věnován i Sborník příspěvků z 8. specializované konference stavebně historického průzkumu, uspořádané 9. – 12. 6. 2009 v Děčíně.

veduty, historickou plánovou dokumentaci či relevantní památky epigrafické či heraldické. Z těchto důvodů by mělo součástí disertace být i poměrně rozsáhlé vyhledávání pramenného materiálu k osvětlení sledovaného vývojového období z dějin kostelů.

Základním výstupem práce je **katalog kostelů Moravskoslezského kraje** vzniklých nebo přestavovaných ve 2. polovině 16. století a na počátku století 17. Výběr se týká kostelů stojících na území Moravskoslezského kraje v jeho rozsahu v roce 2013, tedy v okresech Ostrava, Opava, Frýdek – Místek, Karviná, Bruntál a Nový Jičín. Jednotlivé objekty jsou seřazeny podle lokalit seříděných abecedně v rámci okresů. Pro řazení lokalit bylo zvoleno alfabetské kritérium, místní části a připojené obce jsou založeny pod obcí, k níž náležejí (např. Ostrava – Hrabová). Obce a místní části byly seříděny podle stavu k 1. 1. 2013, proto se v mnoha případech liší od zařazení ve starší, ale někdy i novější literatuře (např. Velká Polom se stala součástí Ostravy, proto je zařazena k okresu Ostrava). Dále kostel sv. Kateřiny, součást zaniklé osady Tannendorf, je zaříděn jako lokalita Štramberk, do jejíhož katastrálního území v současnosti náleží.

**Heslo** je v textové části strukturováno do tří částí, vznik a starší vývoj kostela a novější vývoj stavby pro odlišení relevantních prvků. Samostatná pozornost je věnována stavebnímu dění zkoumaného období, tedy 2. polovině 16. a počátku 17. století. Jednotlivá hesla pak obsahují rovněž soupis a úroveň zpracované a dostupné dokumentace objektu, odkaz na větší soubor fotografií, prameny a soupis literatury.

Jednotlivé katalogové položky byly na začátku zpracování vybrány z Ústředního seznamu kulturních památek, doplněného o další lokality (Velká Štáhle). Podstatnou část kostelů se podařilo zkoumat in situ a doplnit, korigovat představy o nich zprostředkované literaturou a významně rozšířit jejich poznání.

### 3. Literatura a stav výzkumu

#### Práce obecného charakteru

Výzkum pozdně gotické architektury se neobejde bez znalosti **dějín regionu a jeho kulturního prostředí**. Dějiny Moravy jsou nyní souborně zpracovávány jako součást nově vycházející Vlastivědy moravské.<sup>5</sup> Dějiny Moravy v podání Josefa Války představují čtivé líčení kulturního a politického dění. Základní přehled o spletitých politických dějinách Slezska lze získat z poměrně nových publikací připravených většinou Slezskou univerzitou v Opavě.<sup>6</sup> Velmi obsáhlá a donedávna používaná syntéza pozdně středověkých a raně novověkých dějin našeho území od Ernsta Denise<sup>7</sup> líčí události od doby Jiřího z Poděbrad po bitvu na Bílé hoře s těžištěm ve zpracování politických dějin. Dnešní bádání o kulturním ovzduší humanismu je již podstatně dále.<sup>8</sup> Studium dějin architektury v období pozdní gotiky a rané renesance na našem území, kde byly po dlouhou dobu hybným momentem dějin konfesijní spory, se neobejde bez výsledků bádání církevních historiků.<sup>9</sup> Zařazení a hodnocení sakrální architektury výrazně napomohly nedávno publikace o dvorech a působení biskupů olomouckých.<sup>10</sup> Zkoumání **mecenátu a stavební aktivity olomouckých biskupů** se rozvíjí teprve v poslední době. Tomáš Baletka se věnoval již biskupu Thurzovi.<sup>11</sup> Kulturním aktivitám a zvláště mecenátu olomouckých biskupů<sup>12</sup>, především pak Stanislava Pavlovského<sup>13</sup>, se systematicky věnuje Ondřej Jakubec.

---

5 Josef Válka, *Středověká Morava*, Brno 1991. *Vlastivěda moravská*, svazek 5. Týž, *Morava reformace renesance a baroka*, Brno 1995. *Vlastivěda moravská*, svazek 6.

6 Slezsko, Opava 1992. - *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.

7 Ernst Denis, *Konec samostatnosti české*, Praha 1892.

8 Máme na mysli již zmiňované Váلكovy díly *Vlastivědy moravské* a úvodní svazek katalogu výstavy *Od gotiky k renesanci*, a především publikaci autorské dvojice Hlobil – Petru, *Humanismus a raná renesance na Moravě z roku 1992*.

9 *Sebereflexe katolické církve*, vyjádřená rozsáhlou historiografií, je u katolické církve v prostředí střední Evropy podstatně dále než u ostatních křesťanských církví. Vybírám například Kadlecova skripta *Dějiny katolické církve I – III.*, Olomouc 1996, nebo dvoudílný *Přehled českých církevních dějin* od téhož autora z roku 1987. Samotnému regionu severní Moravy a Slezska je věnována pozornost teprve krátce. František Skřivánek – Jaroslav Tovačovský, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska*, Praha 2004.

10 Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003. Jan Štěpán, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579 – 1598*. Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). *Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009. Ondřej Jakubec (ed.). *Katalog výstavy*.

11 Tomáš Baletka, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497 – 1540), jeho kancelář správa biskupských statků (SAP č. 1, 2004/54)*.

12 Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003.

13 Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). *Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009. Ondřej Jakubec (ed.). *Katalog výstavy*.



Při výzkumu historické podoby architektury na území, v minulosti s výrazným podílem německého obyvatelstva, velmi dobře poslouží staré lexikony geografických názvů.<sup>14</sup>

Neocenitelnou pomůckou při zkoumání dějin architektury určitého regionu jsou **soupisové práce**. Vydávání Uměleckých památek Moravy a Slezska dosáhlo do roku 2005 písmena N.<sup>15</sup> Nejnovější zpracování Uměleckých památek Moravy naráží na obvyklá úskalí při tvorbě soupisových prací, v soupisu se objevují četné nepřesnosti. Kučova monumentální syntéza Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku skončila zatím u písmene U.<sup>16</sup> Péči památkového ústavu a pracovníků regionálních muzeí vycházely soupisy památek obvykle po okresech charakteristické různou kvalitou i metodami zpracování.<sup>17</sup>

Při výčtu soupisů se nesmí zapomenout na **Indrovy práce**<sup>18</sup>, v nichž jsou publikovány rozsáhlé výpisy z archivního bádání o renesančním stavitelství na severní Moravě.

Za nejzásadnější práci o pozdně gotické architektuře na Moravě a ve Slezsku lze pokládat příslušné pasáže katalogu *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550*.<sup>19</sup> Autoři věnovali pozornost spíše jižní a střední Moravě, zpracování severomoravských a slezských památek vykazuje velké cezury. Středověkou architekturou severní Moravy a Slezska se nejvíce zabýval D. Prix, který ve své stati o pozdně gotické architektuře severní Moravy poukazuje na její stylovou nejednotnost a roztržičnost výrazu.

Polská historiografie považuje *tradicionalismus slezské pozdně gotické architektury jako tvůrčí navázání na domácí tvorbu 14. století*.<sup>20</sup>

---

14 Překladové lexikony tvořily součást příručních knihoven na úřadech i jinde. Bohužel byly masově likvidovány. E. Pfohl, *Orientierungs Lexikon der Tschechoslowakischen Republik, Reichenberg 1931*.

15 Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska, 1994-1999*.

16 Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1996-2008*.

17 Alena Königová – Kudělková, *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji, Opava 1953*. Gavendová, M. – Koubová, M. - Levá, P., *Kulturní památky okresu Nový Jičín. Nový Jičín, Ostrava 1996*. Miroslav Baláš, *Kulturní místopis Novojičínska. Nový Jičín 1967*. Okres Vsetín *Vlastivědná příručka pro učitele základních škol*. Uspořádal Zdeněk Pírek. Vsetín 1983. Lubica Mezerová a kol., *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál. Ostrava 2000*. Mlčák, L.: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek – Místek. Ostrava 1980*. Pavlíková, J.: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná. Ostrava 1986*.

18 Bohumír Indra, *K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Časopis Slezského muzea B – 15, 1966*. Indra pak publikoval ještě další práce o stavitelích, malířích a sochařích v jednotlivých městech. Své celoživotní dílo v podobě biografického slovníku umělců začal vydávat v *Časopise Slezského zemského muzea* v roce 1992. Bohužel slovník v rozsahu písmen K – Ž byl už vydán jen jako torzo z Indrovy pozůstalosti.

19 *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550. Olomouc 1999 – 2002*.

20 Marian Kutzner, *Problem tradycjonalizmu w ślaskiej architekturze XV o początku XVI wieku (sborník Późny gotyk. Warszawa 1965.)* Citováno podle J. Hořejší, 1969.

Také zkoumání renesanční kultury je v okolních i zaalpských zemích dále než u nás, v Rakousku byl vydán katalog výstavy o vkladu Korvína při pronikání renesance do Uher a zprostředkovaně na Moravu.<sup>21</sup>

### **Práce věnované sakrální architektuře**

Poznání **sakrální architektury** se zatím nachází ve stadiu souboru monografií, v mnoha případech ještě z 19. století. Probádána je ale zatím jen velmi malá část fondu křesťanské sakrální architektury na území kraje. Pokus o syntézu můžeme spatřovat v příslušné části katalogu Od gotiky k renesanci, kde nejmarkantněji vidíme disproporci mezi poznáním jihomoravské architektury a stavitelství severní části Moravy i slezských částí. Aktuální tématicky uspořádaný soupis sakrální architektury jako celku, který by navazoval na soupis Líbalův<sup>22</sup>, stále chybí.

Údaje o katolické sakrální architektuře můžeme získat i ze starších tiskem vydaných prací, jako je třeba Wolny<sup>23</sup>, ale právě údaje z Wolného je nutné vždy podrobit kritice, navíc Wolny mnohdy publikoval jen kusé informace. Na druhou stranu Wolny systematicky vypisuje děkanské matriky, což většinou šetří čas následujícím badatelům, tedy v případech, kdy není až tak důležité přepis ověřovat. V oblasti architektury financované bratrskými objednateli nebo vzniklé ve vazbě na toto konfesní prostředí se dostalo z hlediska historických souvislostí dosud nepřekonaného soupisového zpracování bratrským sborům od Ferdinanda Hrejsy.<sup>24</sup> Hrejsa předkládá systematický soupis dějin bratrských sborů, ale naprosto zřídka konfrontuje historické bádání se současnou realitou a stavem dochování památky. Podobně jako o českých kláštích vyšla nedávno i publikace o moravských a slezských kláštích,<sup>25</sup> obsahující dějiny každého konventu a jeho stavební vývoj, v mnoha případech ilustrovaný fotografiemi, vedutami a schematickým půdorysem. U všech jmenovaných syntetických prací je bohužel patrná disproporce mezi poznáním fondem sakrální architektury na jižní a střední Moravě a na severní Moravě, kde vlastně o systematickém poznání nelze ani hovořit.

Do jisté míry vzorovou práci o sakrální architektuře renesance představuje článek J. Krčálové.<sup>26</sup> Autorka systemizuje poznání toho, jakými formami a jak dlouho proniká

---

21 Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, Schallaburg – Wien 1982.

22 Dobroslav Líbal, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek, Praha 2001. Ze severní Moravy se sem dostaly jen tyto lokality (Bílovec -Lubojaty, Staré Město u Bruntálu, hrad Cvilín, Fulnek – Děrné, Jakartovice – Deštné, augustiniánský klášter ve Fulneku, Fulnek – Jerlochovice, Huzová, Karviná – Fryštát, Klimkovice, Kopřivnice – Závěšice, kostel minoritského kláštera v Krnově, kostel sv. Martina v Krnově, Krnov – Kostelec, Odry, Opava, Opava – Kateřinky, Opava – Jaktář, Ostrava, hrad Starý Jičín, Úvalno a Žilina u Nového Jičína). Disproporci v poznání jednotlivých regionů pociťuje a přiznává i sám autor.

23 Gregor Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, Brünn 1855 – 59.

24 F. Hrejsa, Sborové Jednoty bratrské, Praha 1935.

25 Dušan Foltýn a kol., Encyklopedie moravských a slezských klášterů, Praha 2005.

26J. Krčálová, Kostely české a moravské renesance. Umění XXIX, 1981, č. 1.

renesance do sakrální architektury, nicméně se věnuje spíše renesančním formám a renesančnímu cítění, které chápe jako progresivní. Těžištěm jejího zájmu je samozřejmě oblast Čech a jižní a střední Moravy. Z novějších prací lze jmenovat stat' Vlčkovu o renesančních kostelech,<sup>27</sup> zařazenou do díla Umění české reformace.

Z badatelské činnosti D. Prixe byla dosud publikována série článků o sakrálních stavbách rané a vrcholné gotiky (minoritský klášter v Krnově<sup>28</sup>, kostel Nanebevzetí P. Marie v Bruntále a kostel ve Starém Městě u Bruntálu<sup>29</sup>, kostel v Branticích<sup>30</sup>, kostel v Opavě-Kateřinkách<sup>31</sup>, kostel v Deštném<sup>32</sup>, oktogon v Kateřinkách<sup>33</sup>, kostel v Pelhřimovech<sup>34</sup>, kostel v Jakti<sup>35</sup>, kostel v Lubojatech<sup>36</sup>, kostel v Karviné – Fryštátě<sup>37</sup> a kostel v Tamovicích<sup>38</sup>, v nichž Prix sleduje zejména vlivy působící na oblast českého Slezska ze severu. Ze sledovaného období se věnoval a publikoval práci o kostele v Andělské Hoře<sup>39</sup>, který reprezentuje skupinu s jedním sakrálním prostorem bez oddělení lodi a presbytáře, a kostel v Supíkovicích<sup>40</sup> jako podobný příklad sakrální stavby z blízkého okolí.

---

27 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: K. Horníčková – M. Šroněk (eds.), *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

28 Dalibor Prix, *Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, č. 42, 1993, s. 97 – 110.

29 D. Prix, *Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí P. Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, č. 40, 1991, s. 110 – 132.

30 D. Prix. – M. Zezula, *Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Branticích, okr. Bruntál*, s. 279 – 305.

31 D. Prix, *Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě – Kateřinkách*, *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, č. 41, 1992, s. 108 – 118.

32 D. Prix, *Středověký kostel Navštívení Panny Marie v Deštném, okres Opava*. *Časopis Slezského muzea*, série B, roč. 38, r. 1989, s. 155 – 163.

33 D. Prix, *Kaple sv. Kříže v Opavě – Kateřinkách a její vztah k Slezské architektuře ve druhé polovině 14. století*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 45, 1996, s. 193 – 213.

34 D. Prix, *Kostel sv. Jiří v Pelhřimovech, okr. Bruntál*. *Časopis Slezského zemského muzea*. Série B, roč. 40, 1991. s.

35 D. Prix, *Středověký kostel sv. Petra a Pavla v Opavě – Jakti*. *Časopis Slezského muzea*, série B, roč. 39, 1990, s. 112 – 122.

36 D. Prix, *Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 37, 1988.

37 D. Prix, *Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 41, 1992, s. 210 – 223.

38 D. Prix, *Příspěvek k historii kostela sv. Kateřiny a zaniklé vsi Tamovice, okres Nový Jičín*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 43, 1994, s. 97 – 116.

39 Hana Dvorská – Dalibor Prix, *Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba*. In: *Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*. Praha 2002, s. 271 – 282.

40 D. Prix, *Kostel sv. Hedviky v Supíkovicích / renesanční architektura rámcem kutzerovské kreace*. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, roč. 52, 2003, s. 193 – 210.

# 4. Prameny

## **Prameny hmotné – dochované příklady sakrálních staveb ze sledovaného období**

Téma disertace, tedy historická architektura, určilo způsob zpracování. Jako každá historická práce, nakládá i disertace o sakrální architektuře 2. poloviny 16. a 17. století s více druhy pramenů. Základním druhem pramene, který je zpracováván, jsou stavby samotné, tedy dochované příklady sakrální architektury ze sledovaného období.

### **1 Plánová dokumentace**

Pro historickou stavbu je pramenem s největší vypovídací hodnotou plánová dokumentace, která nejlépe a nejpodrobněji může zachytit dimenze architektury, její podobu a prostorové vztahy.

Pro období 2. poloviny 16. a počátku 17. století zcela chybí z území Moravskoslezského kraje soudobé plány, tedy plány výstavby. Zmínky o nich v literatuře sice jsou, nejčastěji se váží ke stavební činnosti biskupa olomouckého, ale nejsou známy dochované příklady plánů ze sledovaného území.

Ani mladší dodatečná nebo soudobá plánová dokumentace není příliš početná. Pro sledování jevů na větším počtu staveb bohužel v tomto případě chybí odpovídající dokumentace. Jen velmi malý podíl sakrálních staveb má zaměření odpovídající kvality, uložené v plánových archivech památkových ústavů (ostravského, nebo pro starší období fungování organizované památkové péče v Brně) nebo ve stavebním archivu biskupství ostravsko - opavského.

V některých případech byly využity i ročníkové práce studentů FAST VŠB – TUO. Jejich přínos spočíval v tom, že studenti mnohdy dokázali získat plánovou dokumentaci z neinstitucionalizovaných lokálních zdrojů, např. v případech, kdy plány zůstaly doma kostelníkům.

### **Prameny psané**

Při bádání o historické architektuře nám poskytují neocenitelné informace stará historiografická díla, která již dnes nabyly hodnoty pramene. V roce **1593** vyšlo dílo Bartoloměje Paprockého z Hlohov a Paprocké Vůle s příznačně dlouhým názvem **Zrcadlo slavného markrabství Moravského**. Zrcadlo je dnes pokládáno za významný

pramen genealogické a heraldické povahy. Text práce, naplněné ještě středověkou pseudoučeností a moralizováním, obsahuje spoustu zmínek o založení a dějinách měst, eventuálně je tu v některých případech zpracovaná chronologie požárů jako významný pramen pro dějiny staveb i vytvoření absolutní chronologie v archeologii. Paprocký měl ještě možnost vytěžit archivní fondy zaniklé za třicetileté války. Zrcadlo<sup>41</sup> je v současnosti dostupné po vydání faksimile, ale Štambuch slezský<sup>42</sup> nově zatím nevyšel.

K archivním pramenům se již řadí i nevydané práce starších badatelů a vlastivědců 18. a 19. století, jako je například pro Moravu P. Cerroni a pro Opavsko například Zukal, dochované jako poznámky či pozůstalosti v archivech. Nedoceněným a nepříliš známým pramenem, dokonce i ve svém zájmovém regionu, je tzv. Jaschkeho kronika z první třetiny 19. století pro oblast Fulnecka. Jaschke se projevil jako nesmírně pilný (bohužel ne příliš kritický) sběratel údajů z vlastivědy, regionální historie, etnografie aj. Do své dvanáctidílné kroniky vevázal i překreslené, dnes pro nás obzvláště cenné, veduty měst i staveb.

Stále ještě nedoceněným pramenem pro poznání vývoje sakrální architektury jsou farní kroniky z raného i pokročilejšího novověku. Zajímavé informace skýtají i poměrně recentní farní kroniky, které mnohdy přinášejí i opisy již ztracených a zaniklých pramenů. K velmi pečlivě vedeným kronikám patří farní kronika kostela sv. Martina v Šenově u Nového Jičína.<sup>43</sup> Jen v omezeném počtu případů se dochovaly kroniky doprovázené fotografiemi, jako je fotokronika kostela v Horním Městě.<sup>44</sup> Bohužel farní kroniky nejsou systematicky uchovávány na jednom místě, některé byly totiž po změně archivního zákona v 50. letech odevzdány do okresních archivů, jiné si správcové farností přes zákaz státu ponechali.

## **Prameny - historické mapy**

Kartografickou informaci o zvoleném území lze najít na historických mapách Moravy a Slezska. Přibližně od 15. století lze na mapách převážně německé provenience zaznamenat zákresy významnějších měst severní Moravy a Slezska. První velkou samostatnou mapu Slezska vyhotovil v roce 1561 vřatislavský učenec Martin Helwig.<sup>45</sup> Pro Moravu vznikla ve sledovaném období mapa Fabriciova (1573), největší význam pak má pečlivě zpracovaná mapa J. A. Komenského, zastoupená v knihovnách a archivech v mnoha vydáních.<sup>46</sup> Z velkých kartografických podniků můžeme jmenovat například

---

41 Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, Zrcadlo slavného markrabství moravského. 1593.

42 Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, Štambuch slezský. 1609.

43 Farní kronika v Šenově u Nového Jičína. V kronice nalezneme velmi pečlivě vedené záznamy o stavebních pracech na kostele včetně rozměrů.

44 Bohumil Měchura, Fotokronika kostela v Horním Městě. Fara v Horním Městě.

45 T. Grimm, Vývoj územního členění a kartografického zobrazení Slezska. Slezsko, Opava 1992.

46 Jiří Glonek, Silesia picta. Veduty slezských měst a staré mapy Slezska, Olomouc 2011. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Atlas Silesiae, vydaný v roce 1752 v Norimberku,<sup>47</sup> obsahující obecně zeměpisné mapy i mapy politické a specializované, jako je například mapa **diecéze vratislavské** se zákresem existujících kostelů, včetně rozlišení na farní a filiální, a klášterů. O málo mladší je podobně strukturovaná mapa Freyenfelsova diecéze olomoucké. K hojnějšímu využívání historických map přispěla jistě i digitalizace a internetové zpřístupnění bohaté Molloyovy sbírky jako součásti Moravské zemské knihovny.

V novověku byly pro účely správy vyhotovovány rukopisné mapy jednotlivých panství (mapa panství hukvaldského, mapa panství bruntálského...) někdy včetně jednoduchých náčrtků významných staveb, a tedy i kostelů. Do této kategorie jistě náleží i mapy vypracované k určité příležitosti, jako byla například topograficky málo přesná mapa Těšínska z 18. století, vyhotovená pro zákres solných dolů,<sup>48</sup> vybavená zase stylizovanými nákresey významných staveb, tedy i kostelů.

Nejdůležitějším pramenem zachycujícím podobu krajiny před industriálními změnami je stabilní katastr uložený jak v císařském otisku v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru v Praze, tak jako indikační skici v oblastních archivech, nyní již v obou zpracováních běžně dostupných na internetu, a tedy hojně využívaných. Bohužel listy stabilního katastru jsou pro dříve německé oblasti ve Slezsku uloženy mimo území České republiky.

## Ikonografie

Pro některé severomoravské lokality (Starý Jičín) jsou nejstarším dochovaným vyobrazením dřevořezy Jana Willenberga, vydané jako ilustrace spisu Zrcadlo slavného markrabství moravského od Bartoloměje Paprockého v roce 1593. Malované či grafické veduty, objevující se nejčastěji ve sbírkách regionálních muzeí, zachycují podobu měst obvykle od 17. století (Opava, Bruntál, Nový Jičín...). Počátkem 18. století byla moravská města vyzvána, aby poskytla pro připravovanou vlastivědnou publikaci své veduty. Projekt nakonec nebyl realizován, podklady pro tuto práci, navzájem se lišící koncepcí i autory, tvoří nyní součást fondů městského archivu v Brně.<sup>49</sup> (příloha č. 12) Přibližně současně zachytil podobu některých moravských a slezských měst slezský vojenský inženýr F. B. Werner (1688 - 1778).<sup>50</sup> Příležitostnou vedutou různého stáří zachycující města a místa severní Moravy a Slezska se zabýval B. Indra.<sup>51</sup> Rozsáhlá tvorba Franze Kledenského zahrnující i četné pohledy na kostely Fulnecka a

---

47 Archiv města Ostravy, sbírka Map a plánů.

48 Originál Národní archiv, použitá kopie v ZA v Opavě. Jež, R. - Pindur, D.: Těšínsko v proměnách staletí : sborník přednášek z let 2008-2009 k dějinám Těšínského Slezska, Český Těšín 2010.

49 Archiv města Brna, Hofférianiana. Hofférianiana jako archivní fond byla uzavřena až později, i v 19. století sem byly včleňovány další prameny.

50 Kozák - M. Mžuková, F. B. Wenera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska. Umění XXXV/1987, č. 4.

51 B. Indra, Neznámé veduty severomoravských měst na tovaryšských listech. Vlastivědné listy, roč. 9, č. 1, 1983. – B. Indra, Neznámé veduty slezských měst na tovaryšských listech. Vlastivědné listy, roč. 9, č. 2, 1983, s. 12 – 16.

Novojičínska (příloha č. 13) z 1. poloviny 19. století, bohužel roztroušená po regionálních muzeích, archivech i městských úřadech, se monografického zpracování zatím nedočkala.

Ikonografické prameny jsou v poslední době intenzivněji využívány díky zpřístupnění alespoň archivních fondů na internetu (Zemský archiv v Opavě a všechny jemu podřízené státní okresní archivy) a díky soupisové akci, realizované ve státních okresních archivech, směřující k systematickému zpřístupnění vedut vzniklých do roku 1850.<sup>52</sup>

Ikonografické fondy regionálních muzeí zpracovány nejsou, prameny je nutno pracně vyhledávat v jednotlivých institucích, jejichž fondy nebyly mnohdy ještě ani zkatalogizovány. Veduty uložené v archivech jsou zpracovány o poznání lépe. Michal Wanner připravil soupis vedut ze státních okresních archivů České republiky.<sup>53</sup> Pro Severomoravský kraj vydal J. Gebauer v roce 1975 soupis vedut, doplněný i o situační plány, rukopisné mapy a historickou plánovou dokumentaci. Soupis vypovídá o zpracovanosti archivních fondů v 70. letech.

V souvislosti s rozvojem reprodukční a fotografické techniky začaly v prostředí nového uvědomování si regionální historie vycházet soubory vedut a starých fotografií jednotlivých měst a obcí. Za velmi zdařilou publikaci pokládáme Alt Troppau.<sup>54</sup> Ostravské veduty zpracoval v časopiseckém článku J. Scheufler. Recentní brožura Ostrava na starých vedutách a vyobrazeních<sup>55</sup> může být spíš chápána jako dárková publikace výběrově zachycující pohledy na Ostravu.

---

52 Na internetových stránkách Moravského zemského archivu.

53 Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Svazek II/1. Státní oblastní archiv. Praha 1999. K vydání připravil Michal Wanner.

54 Jaromír Kalus, Karel Müller, Rudolf Žáček, Alt Troppau, Opava 1994.

55 Irena Korbelářová, Rudolf Žáček, Ostrava na starých vedutách a vyobrazeních, Ostrava 1998.

## 5. Geografická charakteristika území

Slezsko patří k povodí Odry, která odvádí vody do Baltského moře. Severozápad Slezska je vyplněn Českou vysočinou, jihovýchod Karpatami. Obě horské soustavy, rozdílné svým vývojem a geologickou stavbou, jsou od sebe odděleny sníženinami Moravské brány a Ostravské pánve. V krajině České vysočiny dodnes viditelné příbojové útesy a plošiny pocházejí z druhohor a jsou výsledkem působení opakovaných mořských záplav. V třetihorách vyvřely čedičové kupy moravskoslezských sopek (Velký a Malý Roudný, Uhlířský vrch, Venušina sopka), které dodnes tvoří dominantu krajiny. Karpaty mají zcela odlišný ráz, který je výsledkem třetihorního příkrovového vrásnění. Jsou méně průchodné než Jeseníky, mají strmější svahy a ostřejší hřebeny. Pro krajinnou tvářnost při severních hranicích českého Slezska, zvláště Javornicka, Osoblažska, Hlučínska, Ostravské pánve a Moravské brány, má význam čtvrtohorní pevninský ledovec. Materiál, který ledovec přinášel, se postupně ukládal v morénách, obsahujících písčité jíly, štěrky a větší či menší bludné balvany. Vrstvy z ledovcových štěrků a písků jsou hospodářsky využívány, sprašové půdy vyváté z ledovcových morén jsou velmi úrodné a bývají využívány též jako cihlářské hlíny.

Povrchové tvary vytvořené člověkem se nejnápadněji uplatňují v ostravsko-karvinském uhelném revíru především montánními tvary. Dvě století těžby uhlí setřely původní ráz krajiny, jejímiž novými dominantami se staly mohutné, až 90 m vysoké haldy odpadové hlušiny. Mimo území ostravsko-karvinského revíru jsou montánní formy reliéfu méně časté, přesto však vytvářejí celá území, např. u Vápenné a na jiných místech, a vyskytují se ostrůvkovitě po celém území (lomy, šterkopískovny, pískovny a hlinišť). V kraji existují i malé formy hald (u Vápenné, Žulové, Zlatých Hor a břidličné haldy u lomů v povodí Moravice). Sejpové pahorky jsou pozůstatky po starém rýžování zlata a dávají charakteristický ráz celým územím v povodí Mikulovic, Zlatých Hor, Heřmanovic a Petrovic. K největšímu antropogennímu snížení terénu došlo těžbou vápence na štramberském Koutouči, a to o 82 m.

### 2

#### **tavební materiály - horniny, nerostné suroviny**

Konkrétní barevnou podobu, a někdy i jemnost zpracování, předurčují použité stavební hmoty, dostupné v regionu.

Oblast Jesenicka, zahrnující Rychlebské hory a Žulovskou pahorkatinu, Hrubý a Nízký Jeseník, Oderské vrchy a přilehlou část opavské nížiny a Moravské brány, v průběhu celé historie osídlení poskytovala vždy dostatek stavebních hmot.



Z oblasti Žulovska jsou to především velmi kvalitní **žuly a granodiority** („slezská žula“). Z Rychlebských hor a Hrubého Jeseníku jsou to **bílé a šedé krystalické vápence** mimořádné kvality a trvanlivosti („jesenický mramor“ - lomy Supíkovice, Písečná, Vápenná, Horní Lipová). Z této oblasti pochází také grafity (na pigmenty a malty) a serpentinity (hadce), které se místně objevují v architektuře (např. jako součást terasa).

Regionální význam, především v drobné plastice, měla těžba a zpracování krupníku (chloriticko-mastkové břidlice) v 18. a 19. století na Sobotínsku.

Nejběžnějším stavebním kamenem jsou však šedé **spodnokarbonské droby** („moravská droba“), používané jak na stavební kámen, tak také jako drcené kamenivo do betonů, především po roce 1950. Vyskytují se v celém rozsahu Nízkého Jeseníku, Oderských vrchů a okolí Hranic.

Historickým kamenem v architektuře jsou **spodnokarbonské pokrývačské břidlice**, těžené především v 19. století asi na stovce míst v oblasti Nízkého Jeseníku. Těžba je již ukončena (*Lhotka u Vítkova ukončila těžbu v devadesátých letech*).

Lokálně byly používány ve středověké zástavbě a pak především ve stavbách z 18. - 19. století i **karbonské pískovce ostravského souvrství** (Ostrava).

Jako stavební kámen a kámen pro hrubou kamenickou výrobu (desky, vany, koryta, kříže) byl používán čedič pocházející z terciérní sopečné činnosti. Jedná se jak o **čediče** (*Venušina sopka, Mezina, Bílčice*) tak o **tufity a tufy** („rázovské tufity“) těžené na Uhlířském vrchu a na Velkém Roudném. Tyto tufy a tufity se objevují v dekoračních prvcích v širokém okolí, i v gotické architektuře.

Ve zdivu nebo v ušlechtilé kamenické výrobě gotické architektury (Krnov, Opava, Bohušov, Osoblaha aj.) jsou použity **pískovce** opolské křídý z Osoblažska.

V předpolí Jeseníků (Písečná, Osoblažsko, Krnovsko, Opavsko a Ostravsko) jsou běžné výskyty **glaciálních písků a štěrků**. Sprašové pokryvy v této oblasti byly a jsou používány pro výrobu **cihel** různé kvality (jedná se o **odvápňené spraše-prachovce**). Lokálně byly v podhorské oblasti využívány pro výrobu plných cihel i méně kvalitní svahové hlíny.

Keramické suroviny – mladotřetihorní kaolinit-illitické **jíly** pro výrobu keramického zboží byly lokálně těženy např. v Uhelné. Jejich výskyt je vázán na rozsah miocénní (spodnobadenské) sedimentace ve vnější karpatské předhlubni, která v údolích zasahuje daleko do Nízkého Jeseníku.

**Sádrovce** na Opavsku (Kateřinky) byly těženy a využívány až v 19. a 20. století, především v souvislosti s hutní výrobou na Ostravsku; nově bylo ve 20. století otevřeno ložisko Hněvošice-Kobeřice s použitím sádrovce pro výrobu cementu.

Druh kamene, a tedy možnosti, které nabízí, spoluurčují výtvarný výraz architektury daného území. Například tufy a tufity používané na Opavsku neumožňují jemnější zpracování detailů, což dává kamenným prvkům z šedého porézního kamene specifický výraz. S jistým zobecněním lze říci, že zatímco v moravské části po dlouhou dobu přetrvávalo užití kamene, ve Slezsku (Opavsko, Bohumínsko...) nastupují cihly jako stavební materiál poměrně záhy (již ve vrcholné gotice) a jsou tradičním stavebním materiálem i ve sledovaném období.

## 6. Dějiny sledovaného území

### Vývoj sledovaného území

Dnešní území Moravskoslezského kraje je výsledkem politického a správního vývoje a v minulosti bylo rozloženo mezi různé státní útvary. Nad některými hraničními územími se měnila svrchovanost, proto je třeba kromě jiných aspektů sledovat vývoj jejich státní příslušnosti.

### Dějiny území dnešního Moravskoslezského kraje ve 2. polovině 16. a na počátku 17. století

V roce 1526 se po smrti Ludvíka Jagellonského dostal na český trůn Ferdinand I. Habsburský. Panovník začal záhy projevovat protireformační snahy. Důrazně potlačil povstání v roce 1547. Náboženská nesnášenlivost se projevovala násilnostmi na obou stranách. Císař Ferdinand nechal popravit vydavatele bratrských knih a v roce 1553 napadli nekatolíci dominikánský klášter na olomouckém hradě a mučili mnichy.<sup>56</sup>

Přesto měla **Morava 16. století** pověst **nábožensky tolerantní země** a uchylovali se sem nekatolíci pronásledovaných konfesí. Na panství Lichtensteinů v Mikulově a slavkovském panství Kouniců získali azyl novokřtění (habáni). Na jejich společenství vzniklé roku 1524 nahlížela tehdejší Evropa jako na sektu. V polovině 16. století bylo v zemi asi 2000 habánů. Po bitvě na Bílé hoře odcházejí na Slovensko.<sup>57</sup>

Slezská knížata protestantského vyznání se od počátku vlády Ferdinanda I. obávala protireformačních aktivit, tak už při holdu, který skládaly slezské stavy králi ve Vratislavi, musel být jednoznačně odmítnut požadavek, aby slezská knížata protestantského vyznání opustila zemi. Ferdinand I. se musel koncentrovat na obranu země proti tureckému nebezpečí, takže příliš mnoho sil rekatolizaci věnovat nemohl. Slezsko bylo rozděleno do čtyř krajů a slezské vojsko se mělo v případě nebezpečí účastnit protiturecké obrany Moravy. Kromě turecké hrozby se pro Habsburky ve Slezsku rýsovalo další nebezpečí, a to sílící pronikání Hohenzollernů, kteří získávali prostřednictvím smluv s Piastovci nárok na dědictví po vymírajících piastovských

---

<sup>56</sup> Karel Březina, *Stručné dějiny Markrabství Moravského*. Brno 1996.

<sup>57</sup> Karel Březina, *Stručné dějiny Markrabství Moravského*. Brno 1996.

knížatech. Hohenzollernové již drželi Krnovsko a Bytomsko a snažili se získat knížectví opolské.<sup>58</sup>

Vítězství ve šmalkaldské válce v letech 1546 – 49 využil Ferdinand I. především k prosazení centralizačních tendencí ve správě země, které postihly zvláště královská města. Kromě jiného byly zrušeny veškeré tiskárny mimo vratislavské a zavedena stálá daň z piva. Zřízení slezské královské komory v roce 1557 bylo výrazem pojmání správy Slezska jako samostatné finanční jednotky.<sup>59</sup>

Za Maxmiliána II. (1564 - 76) bylo olomoucké biskupství opět podřízeno arcibiskupství v Mohuči, aby byl eliminován vliv protestantismem prostoupené Prahy. Změna v církevní správě zůstala v platnosti do třicetileté války. V roce 1566 přišli na Moravu jezuité a v Olomouci založili střední školu a kněžský seminář.<sup>60</sup>

Druhá polovina 16. století proběhla ve Slezsku především ve znamení rostoucího náboženského napětí. Zásada *cuius regio, eius religio*, prosazená augsburským mírem v roce 1555, představovala nebezpečí jak pro protestanty v knížectvích ovládaných Habsburky, tak pro katolíky v državách protestantských slezských knížat. Augsburský mír legalizoval protestantské vyznání luterského směru (ne kalvinismus a vyznání novokřtěnců).

V roce 1577 byl vydán první **královský horní řád pro Slezsko** (pro území bezprostřední podřízená české koruně). Horní řád povoloval prospekci i na soukromých pozemcích každému, kdo ohlásil záměr hledat určenému úředníkovi.<sup>61</sup> Právě v poslední čtvrtině 16. století se rozvíjela horní města na Bruntálsku a Jesenicku včetně budování kostelů.

V roce 1580 byly ve vratislavské diecézi uvedeny v život závěry tridentského koncilu, konaného v letech 1545 - 63. Koncil výrazně posílil autoritu papežského úřadu, precizoval katolická dogmata a zavedl římský katechismus formulující nezměnitelné zásady katolické víry. Biskupům uložil povinnost pobývání v jejich diecézích. Vratislavského biskupa Martina Gerstmannna donutila k přijetí zásad stanovených koncilem vratislavská kapitula, on sám zastával postoje spíše vlažné a protestanty ponechával ve funkcích.<sup>62</sup>

Císař Rudolf II. (1576 - 1608) vydal roku 1580 nařízení, že jediným místem pro tisk knih je Olomouc jako sídlo biskupa. Přes tento zákaz fungovala v Kralicích tiskárna Jednoty bratrské.

---

58 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

59 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

60 Karel Březina, Stručné dějiny Markrabství Moravského, Brno 1996.

61 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

62 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

V roce 1581 uvedl biskup Martin Gerstmann jezuitu do Slezska. Ve Vratislavi se i přes odpor nekatolíků udrželi do roku 1595.<sup>63</sup>

V roce **1582** obnovil Rudolf II. na žádosti katolické a protestantské šlechty edikt **proti novokřtěncům**. Šlo o reakci na rychle se rozvíjející hnutí lidových kazatelů, které zasáhlo podhorské části Dolního Slezska.<sup>64</sup>

Z vratislavských biskupů 16. století byl horlivějším realizátorem protireformace **Ondřej Jerin (1585 - 96)**. Z vizitace diecéze, kterou provedl v roce 1586, vyplynulo, že z původních 1200 kněží diecéze v roce 1520 jich katolické církvi zbylo 160. Přitom část z nich měla ještě manželky a konkubíny. Jeho rekatolizační úsilí přineslo výsledky spíše jen na jeho vlastních venkovských statcích.<sup>65</sup> Výrazněji začal uplatňovat protireformaci olomoucký biskup **František kardinál z Dietrichsteina** (1599 - 1636).

Významnou postavou protestantů byl **Karel Starší ze Žerotína**, politik, humanista a renesanční vzdělanec. V mládí pobýval v západní Evropě a francouzskému králi Jindřichu IV. půjčil velkou částku peněz na upevnění svého postavení. Za tento čin byl Karel ze Žerotína obžalován z velezrádného společenství z Francií, ale dokázal se obhájit. S kardinálem Dietrichsteinem se setkal mimo jiné na zemském sněmu v Olomouci v roce 1600, kde nedovolil, aby kardinál mohl mluvit německy nebo latinsky, a donutil Dietrichsteina naučit se česky.<sup>66</sup>

V roce 1602 vydal Rudolf II. Mandát proti bratřím, jehož platnost byla rozšířena i na moravská královská města. Za nové měšťany mohli být přijímáni pouze katolíci.<sup>67</sup>

V roce **1603** vymřela slezská větev rodu Hohenzollernů Ansbach. Pozůstalost v podobě knížectví krnovského a zastavených statků Bytomi a Bohumína měla jako odúmrť případnou českému králi. Jiří Friedrich Hohenzollern však ve své závěti za svého dědice označil Jáchyma Friedricha z braniborské větve Hohenzollernů. Císař Rudolf II. s rozhodnutím sice nesouhlasil, ale nepokusil se vynutit si své rozhodnutí silou. Jáchym Friedrich spravoval statky do roku 1608, kdy je převzal jeho syn Jan Jiří Krnovský.

V roce **1607 obsadilo Opavu císařské vojsko**. Jednalo se o důsledek několikaletého konfliktu města s olomouckým biskupem Františkem z Dietrichsteina, který se vlekl už od roku 1602. Biskup nařídil vyhnání protestantských pastorů a uzavření protestantských kostelů. Město odmítlo Dietrichsteinovo nařízení, měšťané násilím otevřeli uzavřené kostely a sám kardinál byl při návštěvě Opavy napaden kamením. Kardinál Dietrichstein si pak u císaře vymohl rozsudek, kterým byla městu uložena vysoká pokuta, kterou císař nemohl vymáhat ihned, protože jeho vojsko bylo zaneprázdněno boji s Turky a Bočkajovým povstáním. V roce 1603 bylo město na 6

---

63 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

64 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

65 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

66 Karel Březina, Stručné dějiny Markrabství Moravského, Brno 1996.

67 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech, Praha 2004.

týdnů obleženo, obsazeno a během následující šestiměsíční okupace došlo k vyhnání pastorů, zrušení protestantských bohoslužeb a potrestání vůdců vzpoury.<sup>68</sup>

V době vzrůstající nespokojenosti šlechty s císařskou vládou navazovala moravská šlechta pod Žerotínovým vedením kontakty s císařovým bratrem Matyášem. K podpoře Matyáše vyzýval Žerotín také české stavy, ale jeho snaha se nesečkala s pochopením. Nicméně situace se stala pro Rudolfa neudržitelnou a Libeňským mírem v roce **1608** musel Rudolf II. odstoupit vládu v říši svému bratrovi. Titul císaře a vládu nad Čechami si ponechal, když ho šlechta podpořila za slib tolerančního patentu.<sup>69</sup>

Počátkem 17. století není situace na Moravě právě klidná. Žerotín se sice v roce 1608 stal zemským hejtmanem a zasadil se o vydání zákona proti stíhání nekatolíků na Moravě. Přesto jsou městská vězení přeplněna protestanty. Žerotín se v roce 1614 rozmrzen stavem věcí demonstrativně vzdal úřadu a odešel do soukromí. Císař samozřejmě stranil katolíkům a zasahoval do přesunů majetku tak, že zakázal prodeje majetku katolíkům nekatolíkům. Opačně to samozřejmě možné bylo.<sup>70</sup>

V roce **1609** po uzavření dohody mezi českými a slezskými stavy o ozbrojené spolupráci v případě ohrožení náboženské svobody se slezským stavům podařilo po vzoru českých protějšků dosáhnout od Rudolfa II. vydání Majestátu pro Slezsko. Majestátem bylo luterské vyznání augspurské konfese zrovnoprávněno s katolictvím.<sup>71</sup>

V roce **1610** **těšínský kníže Adam Václav** (1594 - 1617), dosud protestant prosazující reformaci násilnými formami, **přestoupil ke katolictví a zahájil násilnou protireformaci na Těšínsku.**<sup>72</sup>

Dlouholeté napjaté vztahy mezi katolíky a protestanty vyvrcholily v Čechách ve sporu o výklad Rudolfova majestátu, který vedl k **pražské defenestraci a výbuchu českého protihabsburského povstání.** Slezské stavy se v duchu dohody uzavřené s českými stavy k povstání připojily a zverbovaly vojsko, do jehož čela se postavil Hohenzollern kalvínského vyznání Jan Jiří Krnovský.<sup>73</sup>

Na Moravě byla situace jiná. Dne 2. 5. **1619 protestantská šlechta obsadila Brno** a měšťané se přidali na stranu povstalců. Kardinálu Dietrichsteinovi udělili domácí vězení. Byl **zabaven majetek katolické církve a kardinál vypovězen** ze země. Zemský hejtman, katolík Popel z Lobkovic, je sesazen a v zemi ustanovena vláda direktorů. Do čela moravských stavů se dostal původce povstání Ladislav Velen z břevlavské větve Žerotínů, bratranec Karla staršího ze Žerotína. Ladislav Velen se po pádu direktorské vlády na brněnském sněmu stal zemským hejtmanem. Friedrich Falcký, zvolený 27. 8.

---

68 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.

69 Karel Březina, Stručné dějiny Markrabství Moravského. Brno 1996.

70 Karel Březina, Stručné dějiny Markrabství Moravského. Brno 1996.

71 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.

72 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.

73 Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.

1619 českým králem, odjel počátkem roku 1620 do Brna, kde přijal hold moravské šlechty.<sup>74</sup>

V únoru 1620 se oddíly lisovčků (lehká polská jízda naverbovaná v období polsko – ruské války Alexandrem Lisovským), vydržované tentokrát z císařského žoldu, přeplavily přes Odru a vyplenily opolsko – ratibořské a těšínské knížectví a pronikly až na Moravu.

Po prohrané bitvě na Bílé hoře pobýval Friedrich Falcký několik dní ve Vratislavi. Jednání mezi Ferdinandem II. a slezskými stavy skončilo tzv. **drážďanským akordem**, podle něhož se Slezsko vzdalo dalšího odporu a za tento svůj postoj obdrželo vedle amnestie i potvrzení náboženských svobod dle Majestátu z roku 1609. V důsledku válečných událostí došlo ke změnám majetkové držby ve Slezsku. Krnovské knížectví, zabavené Janu Jiřímu krnovskému, obdržel opavský kníže Karel z Lichtensteina.<sup>75</sup>

Události třicetileté války pak zasáhnou do podoby a života nejen českých zemí, ale celé Evropy. Koncem roku 1621 se Olomouc, Brno a Znojmo otevírají císařské armádě a do země se vrací Dietrichstein, kterého císař jmenuje místodržícím pro Moravu. Je zřízena soudní komise, která v září 1622 vynese řadu rozsudků nad vzbouřenci. Je zabaveno 153 panství. V roce **1625** byl vydán dekret, podle něhož musí nešlechtičtí obyvatelé protestantského vyznání odejít ze země, pokud nechtějí přestoupit ke katolictví. Stejný dekret s platností pro stav panský vyšel v roce 1628.

V letech 1621 a 1622 plenila Moravu a Slezsko vojska Jana Jiřího Krnovského.

Na panstvích Karla Staršího ze Žerotína mohla ještě nějakou dobu pobývat Jednota bratrská, ale po jeho dobrovolném vystěhování (od císaře totiž získal výjimku ohledně povinného odchodu z vlasti) je definitivně nucena opustit zemi i Jednota bratrská, jejíž členové odcházejí do nejčastěji do Slezska. Vojska Jana Arnošta Sasko - Výmarského obsadila Bohumín a Opavu.

V roce 1626 vpadla do Slezska protestantská dánská vojska Mansfeldova a vojska Jana Arnošta Sasko – Výmarského. Mansfeld donutil Alžbětu Lukrécii, aby mu vydala těšínský zámek a obsadil Jablunkovský průsmyk, spojující Slezsko s Uhrami, aby si zajistil spojení s Bethlenem. Nicméně v roce 1626 Bethlen i Mansfeld zemřeli a demoralizované vojsko bez vůdců plenilo Slezsko. Plenění bývalé Mansfeldovy armády se stalo záminkou pro další vlnu protireformace ve Slezsku.

---

74 Karel Březina, *Stručné dějiny Markrabství Moravského*. Brno 1996.

75 Rudolf Žáček, *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004.

Zemi ničí události třicetileté války. Ve 40. letech 17. století okupovala střední a severní Moravu švédská vojska a na severovýchodě se znovu rozhořela valašská povstání. Švédské vojenské akce ve 40. letech velmi zpusťily Slezsko i severní Moravu.

Švédská vojska zůstala v zemi ještě nějaký čas po uzavření vestfálského míru (1648). Po odchodu Švédů, kteří nejčastěji opouštěli slezská města v roce 1650, začala rekatolizace. Hlavním projevem protireformace v knížectvích držených bezprostředně českým králem byla tzv. redukce kostelů (1653 - 54), v jejímž rámci byly nekatolíkům odebírány původně katolické, v praxi ovšem veškeré kostely. V knížectví těšínském bylo protestantům po smrti Alžběty Lukrécie odebráno 49 kostelů. Protestantům tak bylo odňato v celém Slezsku více než 700 kostelů a zemi muselo opustit na 500 protestantských kněží.<sup>76</sup>

### **Majetkové poměry na severní Moravě a ve Slezsku**

Donátory a stavebníky kostelní architektury bývala nejčastěji vrchnost, představovaná šlechtickým nebo církevním investorem, často i kláštery. V menším počtu případů bývají investory kostelů městské instituce nebo jednotliví měšťané. Stavebníky nekatolických kostelů pak bývá nejčastěji protestantská šlechta, někdy s účastí obce *věřících*.

Významnou vrchností na severní Moravě býval olomoucký biskup, jemuž náleželo rozsáhlé **panství hukvaldské**, mnohokrát však v této době oslabované zástavami, ať biskupskými nebo panovnickými nebo vpády válečníků. Olomoucký biskup měl v českém státě zvláštní postavení jako lenní pán. Biskup byl za hospodaření i za integritu lenního zřízení odpovědný králi, v praxi hlavně olomoucké kapitule, která musela například souhlasit s udělením léna.

Majetkové poměry se velmi změnily za třicetileté války. V roce 1621 koupil konfiskovaná **panství na Bruntálsku řád německých rytířů** a Bruntálsko se pak stalo jedním z hlavních řádových sídel.<sup>77</sup>

**Krnovské knížectví** získal od krále Ferdinanda II. kníže Karel z Lichtensteina, který je připojil k opavskému knížectví.

Dne 9. 8. 1625 zemřel těšínský kníže Friedrich Vilém, poslední legitimní potomek z těšínské větve Piastovců, který v těšínském knížectví uplatňoval tvrdou protireformační politiku. Po jeho smrti převzala knížectví se souhlasem císaře Ferdinanda na doživotí sestra Friedricha Viléma Alžběta Lukrécie. Vzala si za muže Gundakara z Lichtensteina, a tak se v rukou Lichtensteinů ocitla knížectví opavské, krnovské a těšínské. Na Těšínsku

---

<sup>76</sup> Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004, s. 170 n.

<sup>77</sup> Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.



se však neudrželi příliš dlouho, neboť Gundakar byl nucen pro manželské rozepře Těšínsko opustit.

### **Dějiny církevní správy**

Území Moravskoslezského kraje se dnes přibližně překrývá s diecézí ostravsko-opavskou, která je ovšem zcela novodobou správní jednotkou, disponující minimálním stavebním archivem. V minulosti území náleželo dílem k diecézi olomoucké a vratislavské, pro obě církevně – správní jednotky se zachovaly mapy z 18. století. Církevní správa území byla ovlivněna středověkým rozdělením území mezi středověké státy. Knížectví opavské a moravské enklávy spadaly církevně pod olomoucké biskupství, knížectví těšínské, Bohumínsko a Jesenicko pod vratislavské biskupství.

Olomoucké biskupství podléhalo po právní stránce pražskému arcibiskupství, v době pražské sedisvakance naopak olomoučtí biskupové spravovali pražskou arcidiecézi.

Mimo diecézní správu existovala síť řádových konventů. Šlo o jednotky vnitřně samostatné, vnějškově zařazené do vyšších celků.<sup>78</sup>

---

<sup>78</sup> M. Kouřil, K církevním dějinám Moravy 1400 – 1550. In: Od gotiky k renesanci I. Olomouc 2002, s. 73 - 78.

## 7. Konfesijní struktura severní Moravy a Slezska ve sledovaném období

Sakrální stavby mají ve sledovaném období na území dnešního Moravskoslezského kraje různé donátory a charakterizuje je jistá **konfesijní variabilita**. Tehdy působily na sledovaném území Moravskoslezského kraje různé konfese, lokálně podporované vrchnostmi.

Odnože husitského hnutí či sekty jako byli valdenští nebo Bratři a sestry svobodného ducha lze pominout, jejich podíl na investicích do sakrálního stavitelství je blízký nule, u mnohých z těchto uskupení se objevuje ikonoklasmus ve své nejbrutálnější podobě, své pobožnosti konali podle literatury pod širým nebem nebo v domech.

Přijetí basilejských kompaktát v Jihlavě v roce 1436 legalizovalo vlastně dvojvěří, jaké nemělo v tehdejší Evropě obdoby. Jistá část farního duchovenstva přestoupila ke kališnictví, další kněží své fary opustili dobrovolně nebo násilím.

Ve 2. polovině 15. let 15. století vznikla **Jednota bratrská**, charakteristická odporem k násilí. Navenek se odlišila volbou vlastního biskupa v roce 1467, který byl vysvěcen přenesením ordinace valdenským seniorem. Učení proniklo na severní a východní Moravu i mezi německé obyvatelstvo. Sborový dům ve Fulneku vznikl za účasti německých uprchlíků, kteří utekli před pronásledováním valdenských v Braniborsku v roce 1478. Jednotlivé sborové domy vzniklé na Moravě do třicetileté války byly popsány Ferdinandem Hrejsou. Od počátku 16. století byli bratři pronásledováni, a to od roku 1508 na základě svatojakubského mandátu, obnoveného 1548, přesto se v pramenech objevují fundace kostelů nebo kaplí v našem prostředí od „bratří moravských“.

**Luterské učení** pronikalo na Moravu od 20. let 16. století. Tato druhá reformace znamenala další rozrůznění zdejší náboženské situace. Větší ztráty věřících zaznamenalo katolictví, luterstvím bylo kališnictví rozrůzněno na staro- a novoutrakvisty, ovlivněna byla i Jednota bratrská, která pak posléze akceptovala **kalvinismus**. Reformace lákala i šlechtu svou zásadou zemských a oblastních církví, v nichž světská vrchnost je zároveň vrchností církevní.

# Úloha vyznání

K jednotlivým sakrálním stavbám, podrobně a konkrétně představeným v katalogu, se váží různé okolnosti vzniku a výstavby, které jsou výsledkem rovněž konkrétní konfesijní skladby vrchnosti a měšťanů ve městech a obcích. Konkrétní konfesijní okolnosti nejsou doloženy ve všech případech, ale dochovány či zprostředkovány literaturou jen v některých případech. Konfesijní situace byla v jednotlivých lokalitách velmi různorodá a proměňovala se, zvláště po uplatnění základních tezí augsburského míru, podle vyznání konkrétní vrchnosti.

Působení farářů bylo výrazně ovlivňováno vrchností a církevní správou. Doklady vyznání farářů eventuálně bohoslužby či služby privátní zbožnosti, jako je zpověď, mají v tomto případě charakter pramene dokreslujícího situaci, ne určujícího podobu zbožnosti v daném místě.

## Situace na světských panstvích

Pro krytí nákladů na budování kostelů a jejich stavební údržbu se konstitoval ve středověku princip **patronátu**, podle něhož nesl náklady nebo alespoň jejich hlavní část tzv. patron kostela, což byla vrchnost. Při realizaci stavebních prací tak bývala využívána práce poddaných, právně přímo zakotvená v urbářích. Podle mladších analogií tak konkrétně vrchnost zaplatila stavební materiál nebo svolila k jeho bezplatnému odebrání z lomů, cihelen, lesů...a poddaní pak realizovali stavební práce v rámci robotních povinností.

Vrchnost brala patronát zřejmě jako **obecnou povinnost starat se o duchovní stránku poddaných**, jsou totiž doloženy případy, kdy majitel panství vystupoval v roli investora kostela pro konfesi, kterou vyznávali poddaní. Situaci prokazatelně před augsburským mírem (1555) dokládá případ dnes hřbitovního kostela v Klimkovicích, který nechal Hynek Bruntálský z Vrbna stavět pro katolické obyvatelstvo předměstí, zatímco farní kostel tehdy využívali nekatolíci a nekatolická vrchnost.

Podle literatury<sup>79</sup> vznikl kostel Nejsvětější Trojice v **Klimkovicích** v letech 1525 – 29 pro katolické (tehdy menšinové) obyvatelstvo předměstí, zatímco farní kostel byl obsazen protestanty. Výstavba kostela je přímo připisována majiteli panství **Hynkovi Bruntálskému z Vrbna**. Posléze se situace obrátila, kostel získali protestanti, i když je otázkou, zda plechový kohout na věži může být původní, ještě renesanční záležitostí.

---

79 A. Hub, Klimkovice. Klimkovice 1994.

Posléze se samozřejmě stal kostelem katolickým a druhotně roku 1766 dostal funkci kostela hřbitovního. V době výstavby byl kostel ukázkou běžné stavební produkce neumělého charakteru, který odpovídal charakteru stavebního zadání mimo hlavní pozornost investora.

Další vrchnost v Klimkovicích, následující s odstupem po Hynkovi Bruntálském, **Ondřej Bzenec z Markvartic**, který původně zdědil z celého třebovického panství jen Porubu, k níž připojil v roce 1573 panství klimkovické a 1578 celé panství Třebovice, byl katolík. Podle literatury se snažil dosadit do farního kostela katolického kněze, ale přesto byl nadále doložen protestantský farář Jakub Turek. Ondřej Bzenec zemřel v roce 1600 bez dědiců a Klimkovice se tak dostaly do rukou **Jana staršího Vlčka z Dobré Zemice**. Vlček byl evangelíkem augsburského vyznání a hned po svém nástupu do Klimkovic, časově komplikovaném, a teď smrti Ondřeje Bzence vzdáleným, uvedl do farního kostela luteránského kazatele.<sup>80</sup>

**Kravaře** byly zasaženy až vlnou luterství; evangelický duchovní měl obsadit faru již v roce 1523. Odtud pochází i zajímavá, ale seriózně neověřená informace z literatury vlastivědného charakteru o evangelické úpravě sakrálního prostoru. Mariánské obrazy v kostele měly být přemalovány na Lutherovy portréty a nástěnné malby s biblickými náměty a citáty z písmo měly být zalíčeny. Radikální proměna je spojována s působením nového evangelického majitele panství (od roku 1581), kupce a opavského radního Daniela Macáka, o němž se ví, že byl zapáleným luteránem augsburského vyznání. Od roku 1589 v Kravařích působil evangelický pastor Adrian Palingenius. V době po bitvě na Bílé hoře se rekatolizace hlásila v Kravařích působením katolického faráře z Opavy, který sem jednou za tři týdny dojížděl.<sup>81</sup>

Ve **Fulneku** působili vlastně od dob Husova vystoupení příznivci husitství. Ve 2. třetině 16. století proniká do města luterství, ale jak se zdá, nenabývalo tu převahy. Luteráni nezískali ve Fulneku žádný kostel a obyvatelé tohoto vyznání museli navštěvovat bohoslužby v sousedních vsích téhož panství Jerlochovice, Stachovice, Kujavy nebo na sousedních panstvích, jako města Bílovec, Odry. Turek uvažuje i o bohoslužbách v městských domech, které zakoupili luterští pastoři. Luteráni byli většinou Němci, katolickou menšinu tvořily obě národnosti, Češi i Němci.<sup>82</sup>

V době předbělohorské byli **ve Fulneku** nejlépe organizovaní a pravděpodobně i počtem nejsilnější **bratři**. Bratři přišli na Fulnecko v době, kdy je nabyt zástavou Jan ze Žerotína (po roce 1468) nebo pravděpodobněji v roce 1475, kdy Jan už panství koupil. Byli národnosti české a našli patrně i nějaké stoupence mezi domácími. Literatura dále

---

80 A. Hub, Klimkovice. Klimkovice 1994.

81 H. Stoklasa, Kráčeli cestou dlouhou, Kravaře 2006, s. 9.

82 A. Turek, Bratrský sbor ve Fulneku, Nový Jičín 1970, s. 6.

zaznamenává okolo roku 1480 velkou vlnu stěhování **valdenských z Branibor** (Marky) do okolí Fulneka, Lanškrouna a Hranic. Tito valdenští splynuli s bratry a na Fulnecko a tím se stalo, že se bratři většinou poněmčili. Potomci přistěhovalců z Branibor byli zvaní „*marecké pokolení*“. V roce 1481 byli bratři z Moravy vypovězeni mandátem krále Matyáše. Někteří odešli do Moldávie, ale král jim povolil návrat již před rokem 1490. Fulnecko neopouštěli všichni, protože mezitím jim někdy před rokem 1489 dal Jan ze Žerotína dnes neznámé privilegium na bratrský sbor. Žerotín přijímal i reemigranty z Moldávie. Na bratrských příbytcích byl zobrazován beránek, proto se bratři označovali jako *Fratres Angini*, něm. *Lammel* nebo též *Lammel Brüder*. Již v roce 1505 tu sídlili ve značném počtu a příliv německých valdenských neutuchal do konce 15. století. Všechny vrchnosti v letech 1468 – 1621 byly bratřím nakloněny, někteří majitelé panství byli přímo členy Jednoty.<sup>83</sup>

Jan I. Skrbenský z Hříště (1584 – 1597) dočasně odňal augustiniánům v okolí kostely ve venkovských obcích na svém panství a dosadil tam luterské predikanty. Stejnomený synovec Jana Skrbenského prosazoval Jednotu v podstatě násilím, zasahoval do prodeje domů, bránil katolíkům v přejímání dědictví. Není divu, že za těchto poměrů byli v letech 1577 – 1621 příslušníci Jednoty v městské radě, městskými fojty a městskými písaři.

V **Suchdole** žili mnozí **čeští bratři a luteráni**. Od rozdělení panství v roce 1584 do třicetileté války byl suchdolský kostel v rukou luteránů. Všichni faráři byli v té době luteránští. Jan Baltasar Cetryš z Kynšperka dosadil pastora Petra Gschullia, činného tady do roku 1623. Přátelil se také s Komenským. Zda byli před ním jiní luteránští duchovní, není známo. Moravští bratři měli v Suchdole také sbor a školu, která stála na místě pozdějšího domu čp. 162/163, stejně jako hřbitov.<sup>84</sup>

**Panství frýdecké** sice měnilo v dané době vrchnost, ale ta byla v poslední čtvrtině 16. a počátkem 17. století **katolická**. V roce 1573 bylo prodáno katolickým pánům z Lohova, 1581 biskupu Stanislavu Pavlovskému, v roce 1603 pak katolíkovi Bartoloměji Bruntálskému z Vrbna. Podle nařízení z roku 1604 měli být na fary ve Frýdku, Bruzovicích, Sedlišťi a (Dobré) Zemici dosazováni jen katoličtí kněží. Nicméně ještě v roce 1610 poukazují měšťané frýdečtí na to, že poddaní ze Žermanic odevzdávají desátky **evangelickým** predikantům z Domaslavic.<sup>85</sup>

Nekatolíci, přesněji **luteráni**, jsou prokázáni v **Jerlochovicích u Fulneka** snad již za Žerotínů v 1. třetině 16. století. V roce 1584 získal panství fulnecké Jan I. Skrbenský z Hříště. Byl přesvědčeným luteránem a postupoval tvrdě proti katolíkům a augustiniánskému klášteru ve Fulneku. V roce 1588 nechal fary na svém panství (Kujavy, Stachovice, Valteřovice a Jerlochovice) obsadit luteránskými predikanty. Po protestech

---

83 A. Turek, Bratrský sbor ve Fulneku. Nový Jičín 1970.

84 C. MANNSBART, Chronik der Marktgemeinde Zauchtel a. d. Oder. Sine loco 2005, s. 82, 83.

85 Erwin Boháč, Poměry na Frýdeckém panství v době postavení kostela sv. Jošta. 1971. MB FM R, 26.

biskupa Stanislava Pavlovského uvolnil Skrbenský v roce 1594 fary opět katolíkům. Jeho syn Jan II. Skrbenský v roce 1610 znovu dosadil na zmíněné fary luterské pastory. K narovnání s augustiniány došlo až v roce 1615 a v roce 1622 musel Skrbenský opustit Fulnek a panství koupil horlivý **katolík** Václav Bruntálský z Vrbna. Prameny uvádějí příklady represí katolické vrchnosti. Bartoloměj Bruntálský zapověděl v roce 1603 poddaným v Bruzovicích návštěvy nekatolických bohoslužeb pod trestem 21 liber vosku nebo 2 měřic ovsa.<sup>86</sup>

**Panství Starý Jičín** bylo vždy poměrně významnou moravskou enklávou. Od 2. poloviny 16. století až do počátku 17. století náleželo Žerotínům. **Karel Starší ze Žerotína** (zemřel 1593) byl **novoutrakvista**, nicméně to mu nezabránilo, aby nezůstal v dobrých osobních stycích s biskupem Stanislavem Pavlovským.

Náboženská situace se ve městě **Nový Jičín** jeví jako méně závislá na vrchnosti. V první polovině 16. století náleželo město Žerotínům, kteří se zadlužili a navodili situaci, kdy se město mohlo vyplatit z poddanství a stát se tak samostatným statkem komorním. Jeho **měšťanští obyvatelé** byli **převážně protestantského vyznání**.<sup>87</sup>

Náboženskou situaci v Novém Jičíně popisuje Jurok v 16. století jako dále se komplikující. Až do 80. let 16. století ovládali farní kostel ve městě i kostel sv. Ducha na Dolním předměstí katolíci. **Kostel Nejsvětější Trojice na Horním předměstí** pokládá Jurok za **kališnický** do 80. let 16. století. Po roce 1534 či 1590 jej měli získat **novoutrakvisté** tj. **luteráni**, podle jiných zpráv v letech 1534 – 1590 **čeští bratři**. V podstatě beze změny si zachovali **čeští bratři svůj sbor na Dolním náměstí** do roku 1620. V roce 1569 byl ve městě katolický farář Jiřík. Na přelomu **70. a 80. let 16. století ovládli farní kostel luteráni**. Městská rada povolala se souhlasem starších a cechmistrů německého luteránského kněze Salomona Curäuse z Těšína v roce 1579. Biskup Stanislav Pavlovský si vynutil jeho odchod. Městská rada pak do města uvedla luterského pastora ze Šenova Jakuba Lotgeho, absolventa univerzity v Lipsku. Lotge působil v Novém Jičíně od 19. 2. 1581 do 18. 2. 1582. S ním přišel 12. 7. 1581 první protestantský a českobratrský kazatel a významný český spisovatel Martin Phildelphus Zámorský, který působil podle dohody mezi luterány a českými bratry v trojičním kostele do 6. 2. 1582, kdy odešel podporován tamější luteránskou vrchností Karlem Starším ze Žerotína do Starého Jičína a poté do Opavy. Po nátlaku císaře, olomouckého biskupa a moravského podkomořího Mikuláše z Hrádku se do města vrátil katolický farář. Byl jím Jan Grybelius z Liebwerdy u Míšně, jenž se ujal úřadu 12. 2. 1582. Měšťané pak začali navštěvovat bohoslužby luterské v Šenově. Po odchodu faráře Grybelia v roce 1584 nastoupil poslední katolický farář Václav Alexander z Mohelnice. Městská rada ho uvítala zákazem

---

86 A. Grůza – N. Goryczková, Stavebně historický průzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Jerlochovicích. Ostrava 1997. Nепublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.

87 Jiří Jurok, Svobodným komorním a posléze královským městem, s. 65. In: Nový Jičín, Historie / kultura / lidé. Praha 2011.

odvádění desátku z Žiliny a Bludovic. Když se v roce 1584 na několik dní vzdálil, začal školní rektor zpívat v kostele s dětmi luterské zpěvy a dokonce i kázal. Po návratu bránila městská rada faráři Alexandrovi sloužit nedělní mši a pak mu vypověděla smlouvu. V dubnu 1584 farář Alexander odešel. Na přímluvu zemského hejtmana Hynka Brtnického z Valdštejna povolil císař Rudolf II. 14. 5. 1584 ve městě faráře pod obojí způsobou a uznal tak právo kolatury (svobodného jmenování farářů). Ačkoliv olomoucký biskup Stanislav Pavlovský poslal znovu do města Václava Alexandra, novojičínští radní ho již nepřijali. Naopak 19. června 1584 s již s dlouhodobou platností zmocnili farního kostela luteráni, reprezentovaní farářem Jakubem Lotgem z Butovic, který tu působil až do roku 1604. Spolu s německým farářem se objevili opět čeští protestantští kazatelé Jan Korynský z Vladislavi v roce 1583 a Řehoř Philo z Hranic v roce 1584 a pak celá řada dalších. Jurok připouští, že mohlo jít o luterány, utrakvisty nebo české bratry až do roku 1590, pak předpokládá, že šlo jen o kazatele luteránské. Kontinuitu protestantství předpokládá u farního i trojičního kostela. Nicméně císař změnil postoj k uplatňování náboženské svobody ve městě a v říjnu 1584 nařídil přijmout katolického faráře, ale ani vyslaná císařská komise nedosáhla ve městě výsledku. Za novojičínské luterány se pak přimlouval nejvyšší sudí Jan z Boskovic na Třebové u nejvyššího purkrabího pražského Viléma z Rožmberka. Novojičínským také významně pomohla přímluva moravského zemského sněmu u císaře a jeho rádců z 13. 5. 1585. Císařem Rudolfem II., biskupem a císařskou komisí navržený farář Jan Strnisko tak v září 1586 možná ani nedorazil, možná byl odmítnut. Protestanti změnili patrocinium farního kostela Nanebevzetí P. Marie na Svatého kříže. Patrně jediný kostel sv. Ducha na Dolním předměstí zůstal nadále katolický.

Velmi málo pramenů dokládá existenci **bratrského sboru v Novém Jičíně**. V roce 1563 zemřel v Prostějově správce sboru Havel Dřevínek, jmenovaný jako správce novojičínského sboru k roku 1544. K roku 1544 je jako správce uveden Petr. V letech 1572 – 87 spravoval novojičínský sbor kněz a správce Jednoty bratrské Jan Jonata. V roce 1603 daroval zdejší bratr Pavel ze sboru 12 zlatých, 5 a půl groše na český kostelík. Čeští bratři působili ve městě do roku 1620, přičemž bratrský sbor působil na Horním předměstí a navštěvovali jej i němečtí měšťané. Luteráni ovládali městskou správu a farní kostel do roku 1624.<sup>88</sup>

Svobodným městem zůstal Nový Jičín do roku 1624, kdy byl za účast v protihabsburském povstání potrestán, v tomto případě uvedení v poddanství. Jeho novou vrchností se stala jezuitská kolej v Olomouci.

Reformace se začala **na Těšínsku** šířit masivněji v 1. polovině 16. století. Když se v roce 1540 ujal vlády těšínský kníže Václav II., přešlo téměř celé knížectví na stranu reformace. Stejná situace se týkala i jeho syna a následníka Bedřicha Kazimíra. Tehdy mělo dojít k násilné likvidaci obou klášterů v Těšíně a v roce 1560 také k vypuzení mnichů z kláštera v Orlové. Literatura tady uvádí, že zdivo ze zbořeného kláštera v

---

<sup>88</sup> Jiří Jurok, Svobodným komorním a posléze královským městem, s. 65. In: Nový Jičín: Historie, kultura / lidé. Praha 2011.

Orlové bylo použito pro výstavbu zámku v **Rychvaldě** (vzdáleného cca 7,5 km). Nicméně **kostel v Rychvaldě zůstal katolický**, jak je uvedeno ve vizitačním protokolu z roku 1582. Ovšem působil zde i protestantský kazatel, což je pochopitelné, neboť **vrchnost, Bernard Bárský z Baště**, rovněž **nebyl katolík**. Benatzky tady uvádí rovněž výstavbu kostela z materiálu získaného ze zničeného kláštera v Orlové. Bernard Bárský už nechtěl dále vést spor o starý a navíc jen provizorně opravený kostel s místním katolickým farářem Pateliem, tak podle literatury nechal postavit kostel nový. Kdy a za jakých okolností získali kostel znovu katolíci, není známo. Rychvald totiž není uveden v seznamu 49 kostelů, které v roce 1654 sebrala protestantům Náboženská komise pod vedením fryštátského faráře Václava Ottyka z Dobřan a podplukovníka Steinkellera.<sup>89</sup>

Ve 2. polovině 16. století (údaj se vztahuje k roku 1558) byla většina obyvatelstva v **Hodslavicích** evangelického **luterského vyznání**. Hrstka se také hlásila k českým bratřím ke sboru v Novém Jičíně nebo Krásně. K farnosti luterské patřil ještě Mořkov, Veřovice, Hostašovice a snad i Rohlina. Ta zároveň náležela v letech 1523 - 1578 ke katolické faře v Životicích.<sup>90</sup> Fara v Hodslavicích zanikla za třicetileté války.<sup>91</sup>

**Spálov** měl být v podstatě **baštou utrakvismu**, v době husitské se většina obyvatel klonila k husitství, po Lutherově vystoupení inklinovala spíš k **luteránství**.<sup>92</sup> Zpráva má podle F. Šustky pocházet z inventáře spálovského kostela v roce 1804. Spálovský kostel sloužil luterské většině, téhož vyznání byla i vrchnost. Kostel se stal v roce 1626 spolu s kostelem v Luboměři filiálním k Potštátu. Ve spálově a Potštátě převažovali luteráni. Ve Spálově byla luterská fara. Vrchností pro Spálov i Potštát byli tehdy luteránství naklonění.<sup>93</sup> K roku 1574 se ve Spálově připomíná jeden z posledních utrakvistických kněží na Spálovsku, Jan Pleva, spálovský farář. První luterský farář Tomáš Nicolaides z Bílska je ve Spálově doložen v roce 1598.<sup>94</sup>

---

89 Benatzky, J., Kostel sv. Anny v Rychvaldě, Těšínsko, 1992, č. 3, s. 7.

90 Augustinková, L., Stavebně historický průzkum fary v Životicích u Nového Jičína. Ostrava 2012. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

91 Okres Nový Jičín, Místopis obcí, svazek 2, s. 52.

92 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

93 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

94 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.



Luteránství ve Spálově dokládají i další kategorie pramenů. V regionální literatuře se zachovaly zmínky o zvonu nazývaném "Lutrián" z roku 1494, zrekvírovaném v roce 1914.<sup>95</sup>

Kostel v **Luboměři** sloužil v roce 1560 jako modlitebna pikartům, tedy českým bratřím.<sup>96</sup> Menšina **Českých bratří** měla svou modlitebnu asi od roku 1560 v Luboměři. Zprávu uvádí Wolny: *dass die Kirche seit etwa 1560 zum Bethaus der Pikharden gedient habe...*<sup>97</sup> Zprávy o Českých bratřích na Spálovsku dovozují regionální autoři spíš jen na základě výskytu lingvistických pramenů.<sup>98</sup>

Katolické fary měly být v době předbělohorské v **Budišově** a ve **Starých Oldřůvkách**.<sup>99</sup> Všechny ostatní fary v okolí byly luterské - Vítkov, Odry i Potštát, byly luterské a i sousední Liptáň (Luboměř nad Strážnou) měla luterského pastora. Početnější bratrské sbory byly ve Fulneku, Životicích, Suchdole a Hranicích.

**Podstatští z Prusínovic** byli ještě v 16. století **utrakvisty**. Václav Podstatský z Prusínovic obnovil v roce 1556 potštátský městský špitál a uložil jeho obyvatelům přijímat pod obojí: *Wssak chudi kterzyžby gse wtom sspitaly chowaly, aby byli pobozni a telo a krew Krysta przygymaly, a za mne a Bohunku z Wickowa manželku mau a ditky nasse, aby gse panu Bohu modlily.*<sup>100</sup>

Zásadním činitelem protireformace na Moravě a ve Slezsku byl František kardinál z Dietrichsteina, od roku 1599 biskup olomoucký. Dne 20. 10. 1603 bylo město **Opava** dáno do klatby, protože v rozporu s císařským rozkazem a bez vědomí biskupa přijalo **luterské kazatele**. Vyslovení klatby však bylo odročeno. Církevní komisaři nařídili uzavření kostelů, což bylo provedeno. Kardinál nařídil uzavřít kostely sv. Barbory a sv.

---

95 Zvon měl nést nápis " O rex gloria, veni cum pace". Šustek, F.: Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

96 Šustek, F., Překlad spálovské farní pamětní knihy, 1720 - 1845. Oderské vrchy. Vlastivědný zpravodaj. roč. XIV, 1999, č. 1 - 2, s. 43.

97 Wolny, G., Kirchliche Topographie, III, s. 205.

98 Šustek soudí podle výskytu výrazů pikart a kalvín, vyskytující se s pejorativním zabarvením i jako příjmení. Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

99 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

100 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

Jiří, kde se konaly **evangelické bohoslužby**. Oba uzavřené kostely byly poté opět násilně otevřeny a opět se v nich sloužily mše. Odpovědí byla klatba vyhlášená 12. 2. 1604 nad Opavou a celým Slezskem. V roce 1605 nařídil vratislavský biskup jako vrchní hejtman vyzvánění zvonů v celém Slezsku, vyzývající k bohoslužbám. Opavští měšťané nechali zvonit 27. června na věži farního kostela. Poté prolomil zástup lidí uzavřený farní kostel a evangelické bohoslužby byly opět konány. Po žitvatorockém příměří s Turky plnil Opavu a okolí pluk Friedricha Giesberga. Teprve roku 1609 byla Opava opět zabrána a nastartována další vlna rekatolizace.<sup>101</sup>

Do **Oder** proniklo **luterské učení** ještě dříve. Rolleder zde uvádí prvního luterského pastora Bonaventuru "starého faráře" již k roku 1553. Dále pak uvádí pastory Jakuba z Litovle, Petra Richtera a další. Počátkem 2. poloviny 16. století začal protestantismus pronikat také do Vítkova, a do konce století získal naprostou většinu obyvatelstva. Fara a kostel ve Vítkově zůstaly luterské a malý zbytek **katolíků**, kteří ve městě zůstali, musel chodit do **kostela do Svatoňovic**.<sup>102</sup>

Literatura<sup>103</sup> zmiňuje jako prvního pastora v **Odrách** Bonaventuru v roce 1553. V roce 1590 vydal biskup Stanislav II. Pavlovský pod hrozbou trestu zákaz přijímání pod obojí. Rudolfovým majestátem z roku 1609 bylo mimo jiné protestantům povoleno stavět nové kostely, kostelíčky a školy ve městech, obcích a vesnicích.

Snahy reformace a protireformace se neobešly bez násilností. V roce 1612 měl být na biskupův příkaz uzavřen od 24. června do 24. srpna kostel se hřbitovem v Odrách. Při tom došlo k výstupům, podle Hiltsherovy kroniky měl být zastřelen jakýsi Hofbeck. Podle Rollederem uváděné Hiltsherovy kroniky byl zastřelen katolický kaplan.<sup>104</sup>

Pražmové v Odrách byli stejně jako Žerotínové horlivými protestanty, ale zdá se, že katolíky, kterých zůstalo na panství jen několik, příliš neutiskovali. O jistém stupni tolerance svědčí i skutečnost, že v roce 1616 byla bez překážek pokřtěna dcera hospodářského správce Johanna Rahera. Pastor Blum dal své nevoli průchod pouze v poznámce, vepsané do matriky: „*N. B. Scandalum, to dítě je susceptore pastore pokřtěno mnichem z fulneckého kláštera.*“<sup>105</sup>

Vydání obnoveného zřízení zemského se projevilo vlnou rekatolizace. V roce 1626 se v protestantské matrice Oder objevují křty dětí z vesnic, kde již byli protestantští pastoři vypuzeni. Jednalo se o vesnice Potštát, Kovářov, Nový Jičín, Jindřichov, Pohorň Nejdek, Giersdorf a Bošov. Na Opavsku začala protireformace ve své tvrdší podobě po vyhnání Mansfeldových vojáků a Dánů v roce **1627. Dekretem z 9. března byla**

---

101 Rolleder, s. 96.

102 Šustek, F., Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34. Šustek dále cituje Josefa Ullricha (Geschichte der Stadr Wlegstatl) a farní kroniku Čermné.

103 Rolleder, s. 117

104 Rolleder, s. 121.

105 Rolleder, s. 123.

**zrušena náboženská svoboda** a nekatolíci byli postaveni před rozhodnutí obrátit se do šesti měsíců na katolickou víru nebo prodat své statky a odejít ze země. Pastoři byli vyhnáni a na jejich místa byli dosazeni katoličtí duchovní, pokud byli k dispozici. Evangelikům byly odebrány a uzavřeny kostely a školy.<sup>106</sup>

Na faře ve **Vražném** je zmíněn pastor k roku 1596, v **Mankovicích** jsou pastoři písemně podchyceni v letech 1590 – 1627.<sup>107</sup>

B. Indra vidí zdroj **šíření luterství na Krnovsku**, jako na panství knížete Jana Jiřího Hohenzollernského, který, sám horlivý luterán, dosadil v roce 1525 luterské kněze na své fary a zřídil tu vlastní luterskou konzistoř. Brzy se luterství šířilo i do dalších německých panství ve Slezsku a na severní Moravě. Ve 30. letech 16. století najdeme luterské predikanty ve Dvorcích a v Moravském Berouně. Ani utrakvistická Morava neodolala náporu nových proudů reformačních, **luterství** je prostě recipováno, z podobojích se stávají vyznavači **augsburské konfese**. Nové učení proniká i na statky duchovenské, kryto mnohdy rouškou utrakvismu. Koncem vlády Ferdinandovy v 60. letech 16. století je náboženský přerod Moravy již dovršován. Přes značné úspěchy rekatolizačního úsilí olomouckých biskupů Stanislava Pavlovského a jeho nástupce Františka z Dietrichsteina náležel počátkem 17. století stále **nejvyšší díl obyvatelstva Moravy a Slezska evangelickému náboženství**. Vlna luteránství, pronikající od severu, zasáhla brzy i Poodří, kde našli luteráni podporovatele mezi pány ze Zvole a z Goldštejna a stejného ohlasu a podpory došlo na sousedních panstvích spálovském, potštátském, jesenickém a dále na Hranicku, a Jičínsku. Nejpočetnější byli luteráni i na panství kunínském a fulneckém, i když vrchnost tu byla bratrská a jejich církev tu byla dobře organizovaná. V 80. letech 16. století byla převážná většina kostelů horního Poodří v rukou luteránů.<sup>108</sup>

**Rabštejnské panství** bylo až do nástupu Ederů ze Štiavnice katolické. Spurný připouští možnost, že sem od 40. let 16. století přicházejí horníci z Krušnohoří, s nimiž se na Rýmařovsko poprvé dostává Lutherovo učení. Byli to ovšem jednotlivci a fary zůstávají katolické. Ve 2. polovině 16. století se pod tlakem majitelů panství horlivých protestantů obyvatelé odklonili od katolictví. V 50. a 60. letech byly fary obsazovány luterskými pastory. Do Rýmařova přišel první pastor podle všeho v roce 1555. Zřejmě se jednalo o Kryštofa Raschkeho. V roce 1563 byl pro Hankštejn ordinován pastor Gerstenberg, který tam byl povolán rýmařovským pastorem Raschkem. Raschke pocházel z Frankenštejnu ve Slezsku, jeho nástupce Jiří Krannewitz od roku 1565 pocházel ze Šumperska. Původně byl ordinován pro v roce 1563 pro petrovskou farnost na Velkolosinském panství V Rýmařově působil do roku 1583, kdy se stal pastorem

---

106 Rolleder, s. 124.

107 Rolleder, cit. op., s. 124, 125.

108 B. Indra, Luterské fary v horním Poodří před Bílou Horou. Slezský sborník, 1946, roč. 44.

v Rýžovišti. V roce 1608 se přišel Rafael Aichler z Rešova a v roce 1617 jej vystřídal Tomáš Scholz. Rýmařovský farní obvod byl poměrně rozsáhlý a patřily k němu Janovice, Jamartice, Ondřejov a Stará Ves, Edrovice a nová Ves, což byl poměrně velký obvod, tak rýmařovský pastor míval obvykle diakona.<sup>109</sup>

Druhou farností na paství Rabštejn byl **Hankštejn**. Rýmařovští kronikáři uvádějí výskyt *pikardistů* (českých bratří), pro které prý Zdenka Heidenreichová nechala postavit dřevěný kostel. V 50. letech 16. století proniklo luteránství zvláště mezi hornické obyvatele. Prvním známým pastorem byl Kryštof Gerstenberg z Laubanu ve Slezsku a do Hnakštejna přišel 1563. Po něm následoval Valentin Pomarius. V roce 1603 prodal Pomarius svému nástupci Janu Pergmannovi svůj půllánový statek.<sup>110</sup> V roce 1611 byla farnost přenesena z Hankštejna do Horního města, kde byl vybudován nový kostel. Téhož roku koupil horní úřad a městská rada Horního Města spolu s přífařenými obcemi pro faráře pozůstalý statek po Martinu Aczlerovi. Celá farní správa se k tomu roku přesunula z Hankštejna do Horního Města.<sup>111</sup>

**Hoffmannové z Grünbüchlu** náleželi k předním představitelům protestantské šlechty v zemi. Zejména Ferdinand Hoffmann a jeho syn Ondřej patřili ke štědrým podporovatelům luterských pastorů a učitelů. Z odkazu Hoffmannů byl rovněž budován rýmařovský kostel po požáru v roce 1609. Součástí odkazu byla klauzule, že fary mají být obsazovány jen luterskými duchovními. Kdyby se některá z far odstala do rukou faráře jiného vyznání, má odkaz připadnout zpět hoffmannovskému rodu.<sup>112</sup>

Z panství rabštejnského se dochovaly útržky k organizaci církevních struktur mimo církve katolickou. Pastoři byli totiž daleko výrazněji než katoličtí faráři závislí na vrchnosti. Vrchnost se totiž zmocnila většiny katolického majetku, tak pastoři byli odkázáni na štědrot pánů a obce. Vrchnost se také starala o staré a vysloužilé pastory, kterým vyplácela penzi.

Katolická menšina měla prý na rabštejnském paství dva kostely – dřevěný kostel pod lipami v Rýmařově a kostelík sv. Václava u Horního Města. Ovšem oba kostelíky neměly stálého duchovního správce a katoličtí poddaní se museli se žádostmi o udělování svátostí obracet až na Olomoucko.

Nástupem biskupa Stanislava Pavlovského a Františka kardinála z Dietrichsteina se protireformace snažila zasáhnout na Rýmařovsko a využívala při tom ojedinělých katolických rodin. Rovněž sem chodili jezuité a prý znovu obrátili na katolickou víru mnoho osob.<sup>113</sup>

---

109 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III Od poloviny 16. Století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 70.

110 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III. Od poloviny 16. století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 72.

111 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III. Od poloviny 16. století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 72.

112 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III. Od poloviny 16. století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 74.

113 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III. Od poloviny 16. století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 74.

Třetí farností na rabštejnském panství byl Rešov. Po roce 1550 tady probíhaly spory o majetek a dávky neobsazené rešovské fary. Teprve roku 1571 byl do Rešové ordinován Jiří Knauer z Nisy.

Podobný náboženský vývoj mělo **panství sovinecké**. Již v roce 1534 měly Dvorce svého protestantského kazatele a brzy nato zasáhla vlna luterství i panství sovinecké. Kryštof a Václav z Boskovic byli předními přívrženci protestantismu. U sovineckého panství byly pro přijetí protestantismu zvláště výhodné podmínky, protože velká část vsí byla znovu kolonizována, takže obsazování far nekatolíky probíhalo bez sporů. Starousedlíci přestupovali pod tlakem vrchnosti a noví kolonisté byli zastánci Lutherova učení. Svou úlohu zde sehráli pastoři přicházející ze Slezska a z Šumerska. Prvním jménem známým pastorem zde byl Stanislav Craner z Polska, který byl roku 1559 povolán do vsi Paseky a byl prvním ve Wittenbergu ordinovaným pastorem pro severomoravské fary.

Lomnice měla být obsazena protestanty už v 50. letech, ale první spolehlivá a jmenovitá zpráva je až z roku 1584, kdy je uveden pastor Bartoloměj. Jeho nástupcem se stal Stör. Za něj byl v roce 1608 stržen starý dřevěný kostel a s nezvyklou rychlostí nahrazen novým zděným. K Lomnici byl přiřazen Tylov, kde byla zvonice a kolem ní hřbitov. V nedalekých Albrechticích si v roce 1571 zakoupil grunt blíže neurčený kněz Kašpar.

V největším městečku sovineckého panství Brunzejfu byli protestantští pastoři již před rokem 1570. Pastor Jan Gabriel byl významným duchovním. Přátelil se s Janem starším Kobylkou, jehož děti byly v roce 1602 řadu týdnů hosty na brunzejfské faře. Při té příležitosti ho Gabriel přemluvil ke stavbě nového kostela v Rýžovišti. Roku 1613 nechal Kobylka také postavit novou faru.

Když v roce 1595 pastor Tobiáš Stegman opouštěl Rýžoviště, sepsal inventář, co na faře zanechal. Mimo jiné zmiňuje i pikardský zpěvník. Za časů Jana Staršího Kobylky se na panství totiž zdržovali novokřtění, kteří se podle pozdějšího ústního podání usadili v Rýžovišti a Horní Dlouhé Loučce. Zabývali se prý hrnčířstvím a vyráběli kulatá skla do kostelních oken.<sup>114</sup>

Z **Rýmařovska** existují doklady o náboženském smýšlení vrchnosti z panství sovineckého. Kryštof a Václav z Boskovic byli **horliví protestanté**. Měly tu být zvláště příznivé podmínky pro příchod **luterských pastorů**. **Farnost Dolní Moravice** měla být na rozhraní 60. a 70. let 16. století v rukou protestantů. Jako pastor tu působil Leonard Kindler z Rýmařova, který předtím působil v Rýžovišti. Další pastor Albrechtus byl do farnosti Dolní Moravice uveden v roce 1584. V roce 1594 mu farníci z Dolní i Horní

---

114 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III Od poloviny 16. Století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 144.

Moravice koupili novou faru – grunt Martina Sponea. Albrechtus působil v Dolní Moravici do své smrti v roce 1620.

Také další vrchnosti panství sovineckého Ederové ze Štiavnice a pak Kobyłka z Kobylího, který panství nabyt sňatkem s Annou Ederovou ze Štiavnice, byli rovněž horlivými luterány.<sup>115</sup>

Rovněž vrchnost v **Břidličné** (Friedland an der Mohra) byla protestantská. Vavřinec Eder ze Štiavnice tu nechal v roce 1577 vybudovat nový kostel. Fara byla postavena později. Výlohy spojené s farou a jejím duchovním správcem nesli na svých bedrech farníci. Pastor Jan Gabriel z Brunzeřfu původem z Habelschwerdtu v Kladsku studoval ve Štrasburku a 4 roky působil jako učitelský pomocník v Kremnici, kde si ho pro další duchovní působení vybrali Ederové. V roce 1613 přišel do Břidličné pastor Melchior Kleer. Za něho byla dokončena nákladná přestavba kostela, alespoň podle zápisu v báni věže. Věžní bání věnoval Jan Hampe, rodák z Břidličné a obchodník s vínem ve Vratislavi.

K další farnosti na sovineckém panství **Jiříkov** náležely Sovinec, Křížov a Těchanov. Zdejší pastoři měli v 80. a 90. letech 16. století postavení nadřazení ostatním pastorům, neboť byli dvorními kazateli na sovineckém zámku. To se týkalo Matyáše Spiessera, připomínaného v roce 1588, i jeho nástupce Filipa Barbata. Zvláště Barbatus byl považován za učeného muže a vynikajícího teologa. V roce 1593 sestavil na žádost Hynka Bruntálského z Vrbna a na Kolštejně 10 otázek k identifikaci skrytých kalvinistů. Tyto otázky byly pastoru Janu Heinschmidtovi z Prudniku. Heinschmidt bezvadně odpověděl a byl pak ustanoven inspektorem na sousedním bruntálském panství.

K roku 1614 známe jméno pastora ve Stránském – Lazara Hampelia.

V 80. letech 16. století byly všechny fary sovineckého panství v rukou protestantů. Novému učení se zde dařilo za Ederů ze Štiavnice i za dalších majitelů Kobyłků z Kobylího.<sup>116</sup>

**Luteránství** vyšlé z Německa, pronikalo rychleji v německých městech a vsích, než v prostředí českém. Proto ve 2. polovině 16. století, kdy již v německém okolí Spálova všude převládalo luterství (kromě Budišovska a Libavska, patřících olomouckému biskupovi), na Spálovsku poněkud déle dožíval **husitský utrakvismus**, kde zanikl na sklonku století v přílivu vítálního luterství. O luterské církvi (vlastně evangelické) se dá skutečně mluvit teprve až od ustanovení vlastní správní organizace luterských kněží na Moravě roku **1592**. Do té doby šlo v českých oblastech o kněze církve podobojí víceméně lutersky orientované, vliv na to mělo především náboženství vrchnosti. Po povolení kalicha v českých zemích r. **1564** se stal olomoucký biskup

---

115 Josef Cepek, Lubica Mezerová, Historie a současnost Dolní Moravice. Dolní Moravice 2008.

116 F. Spurný, Dějiny Rýmařovska. Díl III Od poloviny 16. Století do Bílé Hory. Ostava 1961, s. 74.

nadřazeným také všech kněží církve podobojí na Moravě, pražská konzistoř sem již nezasahovala. Část kněží splynula tak potom postupně s katolickou církví, luterské vrchnosti kryly lutersky orientované kněží samy až do vytvoření vlastní organizace kněží evangelické církve na Moravě. Tito lutersky orientovaní utrakvisté bývají také nazýváni novoutrakvisté.<sup>117</sup>

V **Bohušově** se ve sledovaném období vystřídali jako vrchnost Supové z Fulštejna (do roku 1566) a Sedlničtí Choltic. Supové se stali ještě před prodejem panství **luterány** a Jan Sup z Fulštejna usadil na fulštejnské faře luteránského predikanta. Janův bratr Jiří prodal panství v roce 1566 svému švagrovi Václavu st. Sedlnickému z Choltic. Sedlničtí byli rovněž luteráni a na fulštejnské faře vykonávali duchovní správu luteránští pastoři až do roku 1622. Karel Kryštof Sedlnický z Choltic přišel totiž o panství konfiskací. Panství získal opět jako lenní statek olomouckého biskupství v roce 1623 Pavel Michna z Vacínova. V roce 1648 koupil panství Jan z Jarošína.<sup>118</sup>

Reakce poddaných na obsazení **far fulštejnského panství** na sebe nedala dlouho čekat. V roce 1560 si stěžovali poddaní z přífašených obcí Hrozové, Dolních a Horních Povelic, Matějovice, Koberna a Nové Vsi u olomouckého biskupa Marka Khuena (1553 - 1565), že bohušovský farář *den alten katholischen Gottesdienst veracht, verwirft und nicht halten will* (starou katolickou bohoslužbou pohrdá, zavrhuje ji a nechce ji konat). Biskup předal prošetření tohoto případu osoblažskému děkanu. V letech 1563- 64 dosadil Jan Sup z Fulštejna na bohušovskou faru **predikanta** Joachima, další luteránský farář v Bohušově se jmenoval Mathias Hartmann. G. Wolny uvádí luteránského predikanta ještě v roce 1584. Tehdy navštěvovali bohoslužby v bohušovském kostele i nekatolíci z Osoblahy. Posledním pastorem byl Martin Pittich v roce 1622.<sup>119</sup>

Vrchnosti ovlivňovaly smýšlení poddaných do té míry, že řídily jejich konverze i mezi nekatolickými vyznáními. Velmi důsledně postupoval Jan Jiří Krnovský, který reguloval přestupy v roce 1613. V pozemkové knize obce **Razová** se zachoval text, jak občané mají přestoupit **od luteránství ke kalvínské víře** a jak budou při odpírání trestáni.<sup>120</sup>

V obci **Razová** r. 1613 hledal Johann Georg von Brandenburg, který přispěl k reformnímu náboženství, pod pohrůžkou a vykonání trestů také jejich uskutečnění u svých evangelických poddaných. Také v obci Razová byla učiněna taková zjištění, tak zní úvod v pozemkové knize. Kněží stáli v onen čas ve velmi ponižujícím postavení ke svým obcím, což se dokazuje na jedné příhodě, že se sedláci odvážili protestovat proti zákazu

---

117 F. Šustek, Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

118 Grůza, A. - Goryczková, N., Stavebně historický průzkum kostela sv. Martina v Bohušově. Ostrava 1998. Nепublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.

119 Grůza, A. - Goryczková, N., Stavebně historický průzkum kostela sv. Martina v Bohušově. Ostrava 1998. Nепublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.

120 Kronika obce Razová v překladu Heleny Štambergové, 1992.

zvonění, byli vyslýcháni před obecním soudem a byla jim uložena libovolná peněžitá pokuta, viníci byli zadrženi.

Z Fryštátu, v minulosti existujícího jako samostatné město, se dochoval příklad ilustrující praktický život různých konfesí vedle sebe. K existujícímu **fryštátskému kostelu sv. Kříže** (tehdy ještě mariánského patrocinia) byl v roce 1611 nebo 1617 přiložen mezi presbytář a severní transept další sakrální prostor, označovaný prameny jako **Česká (nebo také Moravská) kaple**. Jeho uživatelé museli náležet k církvi bratrské a můžeme se domnívat, že kostel je příkladem ekumenické, nebo možná jenom vícekonfesijní sakrální stavby. Rekatolizace samozřejmě změnila název prostoru vložení nového patrocinia sv. Jana Nepomuckého.

**Sedliště** náležející k farnosti bruzovické, a tedy historicky součást diecéze vratislavské, byly po jistou dobu **nekatolické**. Od konce 60. let a v 70. letech 16. století byla bruzovická fara obsazena s největší pravděpodobností **luterským pastorem**. Počátkem roku 1582 byla zahájena systematická rekatolizace frýdeckého panství a rovněž na bruzovickou faru byl opět dosazen katolický farář.

Ve **Štáblovicích** působili v poslední třetině 16. století pouze **evangeličtí faráři**, což odpovídalo vývoji nejen Štáblovic a Mikolajic, ale v podstatě celého opavského vévodství. V roce 1558 koupil panství štáblovicke vnuk opavského zemského sudího Kašpar Rotmberk z Ketře. **Kašpar Rotmberk** vyrostl jako katolík a byl příznivcem biskupa Marka Khuena, ale později **konvertoval** a v 60. letech 16. století přivedl do štáblovickeho **kostela luterského pastora**. Také většina poddaných zavrhl ve Štáblovicích víru otců a konvertovala k reformaci. Kromě toho koupil Kašpar Rotmberk v roce 1570 Domoradovice a doloudil tuto starobylou součást hradecké fary od mateřské farnosti směrem ke Štáblovicím. V roce 1588 poslal biskup Stanislav Pavlovský Rothmberkovi katolické věroučné knihy v rámci větší akce, kdy takovou literaturou zásoboval utravvistické i luteránské šlechtice, s Rotmberkovou vírou však nehnul.<sup>121</sup>

## Situace na panství biskupa olomouckého

Zatímco v 1. polovině 16. století byla v **Ostravě** situace po náboženské stránce klidná, tak ve 2. polovině zasahovala protireformace do nábožensky tolerantní

---

121 D. Příx, Kostel sv. Vavřince ve Štáblovicích. Opava: Nakladatelství Breda, 2003, s. 16 - 18.



společnosti silněji. V roce 1559 si biskup **Marek Khuen obeslal faráře** z Moravské Ostravy Jana Gitoria kvůli stížnosti, že vede málo mravný život a hlavně, že **podával několika rytířským osobám podobojí**. Záležitost skončila tím, že Gitorius musel podepsat slib, že pod obojí už podávat nebude.<sup>122</sup> Některý z následujících farářů, Mikuláš Peterka (v Ostravě působil po roce 1568), byl vzápětí fary zbaven pro **příklon k luterství**. Dne 16. 10. 1569 biskup Vilém nařídil, aby byl předveden školní rektor Johannes a aby byly zabaveny a do Kroměříže poslány liturgické knihy. Postižení měli přitom být i rukojmí za faráře Mikuláše.<sup>123</sup> Podobně dopadl i farář Jan Chololecký původem z Horního Slezska nebo Polska, nastoupivší v Ostravě roku 1570. Po počátečních rozporech s luterství nakloněnými měšťany ve věcech náboženských úkonů, pro něž byl městskou radou uvězněn - podobně se stalo i oltářníku Petrovi - se Chololecký na rozdíl od oltářníka zřejmě poměrům ve městě přizpůsobil, pročež na začátku roku 1571 byl na základě stížnosti oltářníka, že koná bohoslužby odchylně od katolických zvyklostí, na Hukvaldech uvězněn. Později po propuštění na rukojemství uprchl.<sup>124</sup> Biskup pak 10. 2. 1571 pověřil prozatímní správou ostravské fary olomouckého kapitulního vikáře Jana Rokytu, se kterým měla v březnu toho roku městská rada provést soupis knih bývalého faráře a biskupu odeslat případné "sermony nebo extrakty" jichž užíval při kázání.<sup>125</sup> Třenice mezi katolickými faráři a luterským obyvatelstvem v Ostravě vyvrcholily především po nástupu přísného biskupa **Stanislava Pavlovského (1579-1598)**, který svou "reformací a instrukcí" z roku **1584 zapověděl ve městě pobyt nekatolíků**. Ostravští zřejmě nadále k naplňování náboženského života přistupovali vlažně, tak povolal 15. srpna 1590 na Hukvaldy městskou radu a přední měšťany spolu s představiteli dalších biskupských měst a nařídil jim společnou zpověď a přijímání pod jednou.<sup>126</sup> Ostravští tlaku vrchnosti definitivně podlehli a od 90. let nebylo po přijímání pod obojí v Ostravě ani zmínky. Na tomto stavu nic nezměnilo ani obsazení města Mansfeldovými Dány, ani okupace švédská, k nimž došlo v průběhu třicetileté války.

**Příbor** byl tehdy významným biskupským městem na hukvaldském panství a těšil se podpoře Pavlovského, který mu v roce 1580 potvrdil městská práva. Ovšem vyznání obyvatel se samozřejmě snažil regulovat. Roku 1580 vydal biskup nový městský řád, podle kterého směli být do města přijímáni již jen katolíci, a roku 1590 vyzval měšťany, aby zanechali přijímání pod obojí.

---

122 Líbal, D. – Eliáš, J., SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972, s. 9.

123 Biskupský kopiář č. 9, f. 154. Citováno podle Líbal, D. – Eliáš, J.: SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972, s. 10.

124 Biskupské kopiáře č. 10, f. 171, č. 11, f. 147. Citováno podle Líbal, D. – Eliáš, J.: SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972, s. 11.

125 Líbal, D. – Eliáš, J., SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972, s. 10.

126 Líbal, D. – Eliáš, J., SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972, s. 12.

# Organizace církve ve sledovaném období

Ve sledovaném období nešlo o jednotnou církev, jak ji známe na našem území z baroka a 19. století. Křesťanství bylo rozrůzněno do více konfesí. **Církev katolická** si zachovávala svou organizaci, jaká se vyvíjela staletí. Ovšem za reformace přišla o značné majetky. Ve sledovaném období se na území Moravskoslezského kraje začala katolická církev vzmáhat proto, že tu měli rozsáhlá panství olomoučtí biskupové.

Zatímco olomoucký biskup měl díky velkému panství prostředky na investiční činnosti v oblasti výstavby kostelů, řády ve sledovaném období jako fundátoři nebo donátoři výstavby sakrální architektury prakticky nevystupovaly.

Ostatní křesťanské církve neměly tak pevnou organizaci, jak církev katolická. Mívaly různou skladbu funkcí a jejich společným znakem bývala obvykle těsnější závislost na místní vrchnosti, než u církve katolické.

**Novoutrakvisté (luteráni)** byli často podporováni šlechtou. Luteránští duchovní byli silně závislí na majitelích panství. K organizaci církve se dochovaly prameny z panství na Bruntálsku, kde býval duchovní v postavení vrchnostenského kazatele jmenován inspektorem, tj. představeným ostatních luteránských duchovních na panství. Luteránští pastoři bývali ordinováni z Wittenbergu.

Významným pramenem i pro organizaci nekatolické církve na sovineckém panství je tištěná kniha z roku 1584 Kirchenordnung, k níž je přivázán rukopis Kirchenagenda, sepsaný na rozkaz Vavřince Edera ze Štiavnice.

## 8. Úloha objednavatele a mecenáš

V období náboženského rozrůznění konfesí se jinak a patrně i výrazněji uplatňuje úloha objednavatele, která se v architektuře projevuje uplatněním tradiční heraldické výzdoby, ale také rozdílným dispozičním uspořádáním.

Intenzitu zadavatelské činnosti olomouckých biskupů nastínil O. Jakubec už v 2003 a vysvětlil ji jako polemiku s nekatolickými konfesemi a obhajobu „jediné pravověrné“ katolické církve.<sup>127</sup>

Olomoučtí biskupové financovali jak sakrální, tak samozřejmě i světskou architekturu. Intenzivnější stavební aktivitu lze v rozsahu biskupství olomouckého pozorovat za **Stanislava Thurza** a za **Stanislava Pavlovského**, kdy nastává skutečný stavební boom. Během 16. století nechali biskupové přestavět všechny rezidence (Kroměříž, Olomouc, Kelč, Hukvaldy, Mírov, Brno, Vyškov), u nichž byly důvody výstavby samozřejmě jiné – snaha zajistit si komfortní bydlení a snaha po reprezentaci.<sup>128</sup>

Olomoučtí biskupové investovali do výstavby mnoha katolických kostelů, far a škol, a to dokonce i takových, které se nenacházely na jejich panstvích, což samozřejmě souviselo s jejich rekatolizačním působením. Biskupové (zvláště Vilém Prusinovský a Stanislav Pavlovský) zajišťovali na stavby nejen materiál a stavitele, ale i ideový rozvrh stavby a její výzdobu.

Jakubec<sup>129</sup> přináší zajímavý postřeh, doložený archivním výzkumem<sup>130</sup> o tom, že olomoučtí biskupové byli schopni porozumět nejenom plánům staveb, ale i jejich realizacím, do kterých často zasahovali. Týkalo se to například změny založení olomoucké kaple sv. Stanislava. Stanislav Pavlovský dokázal plány číst, kontrolovat realizaci a stavbu korigovat.

Území Moravskoslezského kraje tvoří z větší **části diecéze olomoucká**, z menší fary příslušející **diecézi vratislavské**. Ve stavební činnosti tak tady dochází ke

---

127 Ondřej Jakubec, Olomoučtí biskupové jako renesanční mecenáši. In: Pro arte: Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 261 – 270.

128 Ondřej Jakubec, Olomoučtí biskupové jako renesanční mecenáši. In: Pro arte: Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 261 – 270.

129 Ondřej Jakubec, Olomoučtí biskupové jako renesanční mecenáši. In: Pro arte: Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 261 – 270.

130 Jakubec uvádí řadu zpráv pro dobu episkopátu Pavlovského ( MZA Brno, Kop., XXXIV, 1597, kart. 59, inv. č. 187) a pro dobu episkopátu Marka Khuena (MZA Brno, Kop., V, kart. 38, inv. č. 163, fol. 22 – 23.)

vzájemnému ovlivňování, kdy území pod správou vratislavských biskupů zprostředkovává primárně vlivy slezské.

Vzájemné ovlivňování bylo tak zčásti výsledkem velmi úzkých kulturních i přátelských vztahů mezi biskupy olomouckými i vratislavskými, jejichž společnou snahou bylo mimo jiné protireformační působení.

Zásadní pozornost byla samozřejmě věnována výstavbě a přestavbě kostelů v diecézích. Ve Slezsku připomíná Jakubec zvláště **Martina Gerstmana (1574 - 85)**. Stavební činnost byla ve vratislavské diecézi programová. I další biskupové, Gerstmannovi následníci, byli vedeni k výstavbě a opravě sítě farních kostelů, jak je k tomu zavazoval zvláštní článek schválený na vratislavské synodě v roce 1592.<sup>131</sup>

### **Osoba stavebníka a konfese**

Na podobu sakrální stavby má podstatný vliv stavebník, tedy město, šlechtic či církevní osoba ve funkci donátor. V případě obou má rovněž význam jeho vyznání. Od poloviny 15. po počátek 17. století se výrazně uplatnily nekatolické konfese, které vtiskly mnoha kostelům svou specifickou podobu (členění interiéru kruchtami).

**Šlechtický donátor** většinou silně ovlivnil podobu a výzdobu kostela. Velkou výpovědní hodnotu mají zejména heraldické svorníky a později heraldické desky (Odry, Rýmařov). Donátoři si budovali pro pohodlné sledování bohoslužeb soukromé oratoře, často situované nad sakristiemi (Břidličná) nebo nad vedlejšími liturgickými prostory (nedokončený pokus o oratoř nad severním transeptem v kostele Povýšení sv. Kříže ve Fryštátě).

Ke stavebníkům kostelů z řad šlechty patřili na Bruntálsku na příklad **Kobylkové z Kobylího**. Jan starší Kobylka z Kobylího nechal s manželkou Annou přestavět kostel v Dolní Moravici v letech 1592 – 93, v roce 1603 byly postaveny kostely v Pasece a zděný kostel v Lomnici, v letech 1605 – 1606 vznikl kostel v Jiříkově. Kostel ve Velké Štáhli, postavený roku 1608, vznikl až po smrti Kobylkovy ženy Anny.

Městské kostely vznikaly velmi pozvolna. Jejich znakem byla po dlouhou dobu materiálová různorodost, farníci sledovali z dřevěných lodí po dlouhá desetiletí bohoslužby odehrávající se v kamenných presbytářích (Moravská Ostrava, Rýmařov), jak je patrné z relativní chronologie uvedených staveb.

I přes konfesijně a politicky rozkolísanou situaci měl stále ještě velký vliv na stavební dění **olomoucký biskup** jako největší stavebník z řad katolické církve. Kromě rozsáhlých přestaveb reprezentativních rezidencí (Kroměříž, Olomouc, Brno, Kelč a

---

131 Ondřej Jakubec, Umění jako nástroj katolické reformy a protireformace. Konfesionalizace a mecenát vratislavských a olomouckých biskupů na přelomu 16. a 17. století. In: Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300 – 1740. Praha 2008, s. 203 – 312.

Vyškov) fundovali olomoučtí biskupové i celou řadu drobnějších stavebních podniků, jako je výstavba a přestavba vesnických kostelů obvykle na panstvích, která měli v přímé správě.

Zvláště **biskup Stanislav Pavlovský** vědom si své protireformační úlohy kromě církevně správních kroků posiloval farní organizace a doplňoval síť farních kostelů. Analogická fundátorská strategie provázela i jiné potridentské preláty ve střední Evropě, exemplárně například Julia Echterera von Mespelbrunn (1573 - 1617), würzburgského biskupa a Pavlovského současníka. Seznam jeho fundací je v diecézi závratný – na 50 nových kostelů, třicet opravených, přes čtyřicet far. Kvalitativně nelze biskupa Pavlovského s podobnými osobnostmi srovnávat, ale tuto restaurační intenci s nimi plně sdílel. Biskup si byl vědom své úlohy a podle všeho i své ceny pro katolickou věc v diecézi. V listu moravskému podkomořímu konvertitovi Mikuláši z Hrádku napsal: *Jakžkoliv hac tempore nostra na mnohých místech jak relligí svatú katolickú, tak kostelové hynú a se boří, však proto z daru Božího v tomto kraji jak relligí svatá, tak i kostelové, se vzdělavá a znovu stavějí.* Neopomene zdůraznit vlastní přínos: *neb sme již jak jsme sem přijeli tři kostely vnově vystavěné posvětili a ještě jich několiko posvěcovati máme, také podle toho nemáo lidu se biřmovalo.* Podobně v roce 1597 informoval Ladislava Berku z Dubé: *v diocesi tejto na mnohých místech každý rok kosteluo v a far katholickejch přibejvá tak, že ani seminárium mé Olomúcké toliko kněžimi fedrovati (...) postačiti nemuože.* Výstavbu nových kostelů považoval Pavlovský za jednu ze svých klíčových povinností: *to, co vlastně ouřad náš biskupský s sebou nese, vykonávati v tomto kraji a diocesi se snažíme...* Biskup nechával stavět prosté stavby farních kostelů nebo výjimečných kultovních center, jako byl poutní kostel sv. Anny ve Staré Vodě u Olomouce. Nicméně Jakubec dále uvádí, že daleko větší pozornost věnoval pak náboženskému životu, který se v těchto kostelích odehrával.<sup>132</sup>

---

132 Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009. Ondřej Jakubec (ed.). Katalog výstavy.

## 9. Vývoj sakrální architektury ve sledovaném období chronologicky

Úkolem práce bylo zachytit stavební dění v sakrální architektuře od doby, kdy už v našich zemích zdomácněla renesance (přibližně polovina 16. století), po dobu, kdy ještě doznívají masověji gotické a středověké vlivy, což se týká počátku 17. století.

Pro komplexní a plastickou představu o stavebním dění v sakrální architektuře byla výstavba kostelů území Moravskoslezského kraje seřazena v této kapitole chronologicky a pro přehled a návaznost i s obdobím těsně předcházejícím.

### Stavební dění v 15. století

Projevy stavební aktivity byly podle všeho na sledovaném území méně početné než v jiných českých či moravských oblastech, pravděpodobně i vlivem událostí následujících po husitských válkách. Také prameny jsou pro 2. polovinu 15. století více skoupé, než je tomu v centru českého dění v Praze nebo například v jihočeské rožmberské doméně, málo zasažené husitskými válkami.

Husitství velmi ovlivnilo pojetí sakrálních staveb, což se týkalo katolíků i utrakvistů. Katolické kostely se nezřídka staly objektem ničení při válečných událostech nebo terčem husitského ikonoklasmu, jehož následky se samozřejmě nejvíce projevíly na interiérové výbavě svatyní.

V případě nekatolických svatyní vytvářeli **utrakvisté představu a ideál sakrální stavby**, jaká vyhovovala reformované církvi. Zprostředkovaně a s jistým minimálně (negativním) zaujetím se vyjádřil Aeneas Silvius Piccolomini, když roku 1451 popsal chrám utrakvistů: *V městě stojí dům dřevěný, na způsob vesní stodoly, jež nazývají chrámem; tam se káže lidu obecně, zákon na každý den se vykládá. U oltáře jediného, nesvěceného...* Popsaný stav v polovině 15. století v podstatě odpovídal požadavkům, které se objevily již v roce 1420: *...v jednom kostele neb v jedné osadě neslušie viac mší slúžití nežli jedinú; a pro tuto mši nenie potrebie kostelov, neb muoz, když kto chce, kromě kostela slúžití; pakli je kostel, ale nemá v něm více než jedne oltár pro pro tu jednu mši*

*býti...* Tomuto prostému pojetí se nakonec blížila jen Jednota bratrská, ale i v jejich svatyních se postupně začínají uplatňovat svíce, oltáře a kalichy.<sup>133</sup>

Z následující doby známe tak příklady postupného dobudování městských kostelů, například přístavbou věže, jako tomu bylo ve Fryštátě.

**Kostel sv. Kříže** (dříve s mariánským patrociniem) v **Karviné - Fryštátě** náleží k poměrně staré vrstvě kostelů v daném regionu. Jeho počátky se mohou datovat až k založení Fryštátu jako města, ovšem první písemná zmínka o kostele pochází z roku 1376.<sup>134</sup> Obě části transeptu (stavebně vlastně nepravého, protože ve skutečnosti jde o soustavu kaplí) jsou nestejněho stáří. Severní transept vznikl zřejmě z donace měšťana Petra Hoberga v roce 1420, jižní je v podstatě nedatovatelný, byl totiž stejně jako loď v na konci 18. století překlenu. Starší klenba lodi, písemně doložená v roce 1521 existencí pilíře, byla rovněž nahrazena klenutím do pasů na konci 18. století. Věž vznikla podle Prixe mezi lety 1515 - 1530.<sup>135</sup> V roce 1611 byla mezi presbytář a jižní transept vložena kaple s polygonálním presbytářem známá pod pramennými označeními jako Česká nebo Moravská.

Postupně byla v 15. a na počátku 16. století přestavována celá řada farních městských kostelů, jako byly kostely v Bílovci, Klimkovicích, Odrách nebo Starém Bohumíně. Na kostelích, budovaných z peněz šlechtického patrona nebo prostředků městských, jak je často na první pohled viditelné z jejich heraldické výzdoby, je na první pohled vidět postupné budování.

## 16. století

V průběhu 16. století nabývá u nás na intenzitě celé stavební dění. **Pronikání renesance** výrazně mění v 16. století vzhled slezských a moravských měst a aristokratických sídel. Buduje se ve městech, přestavují se tvrze a pevnosti (Krnov, Bravantice, ...). Sedlničtí z Choltic přestavovali do renesanční podoby Slezskoostravský hrad. Ve městech dochází v této době k pozvolné či rychlejší náhradě dřevohlinité

---

133 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

134 Rosová, R. – Augustinková, L., *Kostel povýšení sv. Kříže v Karviné - Fryštátě*. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu ŘKFÚ Fryštát.

135 Prix, D., *Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě*. *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, roč. 41, 1992, s. 210 – 223.

zástavby zděnou architekturou, mnohdy na doporučení či přímo nátlak vrchnosti, jako tomu bylo v případě Moravské Ostravy, kde biskup Marek Khuen vtělil toto nařízení do instrukcí pro své poddané, vydané po požáru v roce 1556.<sup>136</sup>

## 1. Polovina 16. století

Samozřejmě se pracovalo i na sakrální architektuře. Pro 16. století už existuje nepoměrně více prokazatelných a prokázaných příkladů kostelních staveb, které literatura zařadila k co do doby vzniku, osoby či instituce stavebníka nebo jeho vyznání, které se zvláště ve 2. polovině 16. století vstupem dalších nekatolických konfesí diferencuje.

Dostavují a přestavují se městské kostely. Ke staršímu jádru farního kostela **sv. Jana Křtitele v Hlučíně** byla v roce 1508 přistavěna kaple sv. Anny a roku 1511 kaple Tří králů.<sup>137</sup>

Dnešní hřbitovní kostel **Nejsvětější Trojice v Klimkovicích** nechal v roce 1525 - 29 postavit pro místní katolíky Hynek I. Bruntálský z Vrbna, farní kostel měli tehdy spravovat nekatolíci. Kostel je drobnou stavbou ve východní části města. Měl být svatyní pro předměstí, jeho situace na hřbitově má být druhotná, hřbitov byl snad založen až v roce 1766. Samotná architektura kostela se jeví jako velmi prostá, výrazně archaická ve formách s odstupněnými opěráky a polygonálním presbytářem. Asymetrie v situaci triumfálního oblouku by snad mohla naznačovat časový rozdíl mezi vznikem presbytáře a lodi, ale opora v archivních pramenech pro toto chybí. Hrubé rustikální až neumělé provedení skutečně svědčí pro stavbu vzniklou na okraji vrchnostenského zájmu v 1. polovině 16. století. Na zvonu v sanktusníku s reliéfy Malé Kalvárie a Madony s dítětem má být datace 1523.<sup>138</sup>

V první polovině 16. století pošel významnými úpravami i městský kostel v Moravské Ostravě. **Kostel sv. Václava v Ostravě** pochází v obvodových zdech stojící<sup>139</sup> lodi a presbytáře z 1. poloviny 14. století, přitom presbytář má být z doby krátce po roce 1310, loď v obvodovém zdivu měla být o něco pozdější, a to z roku 1340 podle nápisu nad kruchtou, o němž referuje Hlubinka.<sup>140</sup> Loď byla nejdříve završena plochým stropem, po němž měly zbýt v podkroví kapsy po trámech (v podkroví po opravě

---

136 Dějiny Ostravy, Ostrava 1993, s. 64.

137 Ubelaker, F., 700 let města Hlučina. Hlučín 1956.

138 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl II, A - I. Praha 1994, s. 141.

139 Už stavebně historický průzkum Eliáše a Líbala zmiňoval starší se současnou architekturou nesouvisející zdivo nalezené při výzkumech v interiéru kostela. Nedávný výzkum odkryl severně od kostela kamenné základy starší sakrální stavby pocházející z 13. století. Více Zezula, M.: Archeologie a počátky Moravské Ostravy. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 2003, roč. 21, s. 7 - 44.

140 Nelze ověřit, nápis gotickou minuskulou viděl ještě Hlubinka, nápis se bez konzervace záhy ztratil. Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 211 - 214.



nenalezeno), teprve v roce **1539** byla loď zaklenuta podle datace na jednom svorníku M 1539. Na dalších svornících jsou vytesané iniciály IZIW a LAW (lity se prorůstají, pořadí písmen nemuselo být správně rozřazeno). Klenba a zdi lodi jsou pokryty nástěnnými **malbami z roku 1555**, jak dokládají nápisy určující jednotlivé měšťanské donátory. Malby se starozákonními a novozákonními motivy jsou osazeny do celkového konceptu stylizovaných vegetabilních a jiných malovaných dekorací. Malby lodi jsou literaturou pokládány za kvalitativně průměrné a vzniklé mimo italské vlivy, stejně jako malby v presbytáři vyhodnocené jako dílo z 30. let 16. století.<sup>141</sup>

Páni z Fulštejna zanechali stopu na městském kostele v Bílovci. Obvodové zdivo **kostela sv. Mikuláše v Bílovci** je datováno do samého počátku 15. století, V 1. polovině 16. století (do roku 1543) měl být původně plochostropý<sup>142</sup> kostel zaklenut, snad včetně kněžiště. Dále byla tehdy přistavěna sakristie s depozitářem, kaple u jižní boční lodi a věž.<sup>143</sup> Cihlové výrazně vzduché klenby mohou být skutečně časově renesanční, při tom větší míru jistoty při dataci máme jen u zaklenutí jižní kaple výsečovou klenbou se zesílenými výběhy.

**Renesanční funerální plastice**, velmi početné v sakrálních interiérech a někdy i instalované v exteriéru, předchází o něco dřívější a mnohem méně zastoupené příklady z Hlučína a Bartošovic. Dobře dochovaný je také náhrobník v kostele v Bravantičích. Hmotným dokladem existence kostela a důkazem výtvarné úrovně výtvarníků je náhrobník Johanky Bravantické z Chobřan, která zemřela v roce 1542.<sup>144</sup> Náhrobník charakterizuje primitivní pojetí figur na štítě usazeném ve spleti ještě skutečně pozdně gotických rozvilin, které působí velmi archaicky, i když bylo použito renesanční varianty kolčího štítu a zřejmě má i paralelu v dochovaných kusech kamenické práce, tedy okenních ostění a portálů na nedalekém zámku.<sup>145</sup>

## 2. Polovina 16. století

Ve zkoumaném období se stavební aktivita na území Moravskoslezského kraje ještě zvětšuje jak v architektuře profánní, tak církevní. Na zkoumaném území působí stejně jako po Čechách i na jižní Moravě vlašští stavitelé a odborníci dalších stavebních a

---

141 Rywiková, D., Renesanční nástěnné malby v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. Ikonografická studie. Ostrava 200.

142 Samek

143 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 50.

144 Hudeček, J. - Hanák, F. - Hudeček, P., Bravantičtí z Chobřan na Přerovsku a heraldická památka na jejich rod. Sborník státního okresního archivu v Přerově. Přerov 2002, s. 29 - 35.

145 Augustinková, L., Starý zámek v Bravantičích - 1. NP a 2. NP. Ostrava 2007. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

uměleckých profesí.<sup>146</sup> Přinášeli na naše území nový styl, který se tu přetavuje ve svěbytný proud renesance<sup>147</sup>, a také konstrukční novinky.<sup>148</sup>

Spolu s intenzivnější zástavbou se zvětšuje objem novostaveb a úprav kostelů, ve 2. polovině v souladu se závěry augspurského míru se impulzem ke stavění stává také změna vrchnosti, zvláště když ji provází změna její konfese. Nicméně se na kostele může projevit také jen generační výměna patrona z téhož rodu, který si přál nechat po sobě v sakrálním prostoru památku stejně jako jeho předkové. Zřejmě tak se na věži kostela ve Starém Jičíně ocitly zvony, zavěšené v relativně malém časovém odstupu v letech 1579 a 1603.<sup>149</sup>

O stavebním dění v té době skutečně velkého objemu svědčí řada příkladů přestaveb a novostaveb kostelů a kaplí. Původ dnes již světsky využívané<sup>150</sup> **bílovecké špitální kaple sv. Barbory** nebyl dosud spolehlivě datován, umělecké památky Moravy jej kladou až do 1. poloviny 17. století.<sup>151</sup> První archivní zmínka o něm pochází z roku 1465, ovšem dokumentuje jen existenci špitálu jako instituce, popřípadě špitální kaple jako takové, bez konkretizace stavebního materiálu. Stavebně historický průzkum<sup>152</sup> (vytvořený bez znalosti po celou dobu zpracování otevřeného podkroví!) klasifikoval kapli jako barokní novostavbu. Přesnější závěry byly vysloveny až v nálezové zprávě<sup>153</sup> ke kostelu, která řešila právě neprozkoumané podkroví, kde byly popsány ruby renesančních výsečových kleneb se zdvojenými výběhy, snad z 2. poloviny 16. století. Při zpracovávání operativní dokumentace byl dendrochronologicky datován krov velmi archaické konstrukce s jednou osovou stolicí a dvěma úrovněmi hambalků do let 1724/25, jeho vznik lze klást stejně jako v případě severní sakristie farního kostela do roku 1726 po požáru města.

Datace výstavby **1562 kostela sv. Jakuba ve Staré Vsi u Bílovce** v pevném zdivu, z něhož jsou nejspíš v dnešní stavbě dochovány obvodové zdi, vychází z terče použitého dnes zřejmě v sekundárním umístění nad vstupem.

---

146 Indra, B., K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Časopis Slezského muzea B – 15, 1966.

147 Šamánková, E., Architektura české renesance. Praha 1961.

148 Jiří Škabrada, Konstrukce historických staveb. Praha 2003.

149 Turek, A., Hrad a panství Starý Jičín. Nový Jičín 1978.

150 V roce 1971 byla adaptována na obřadní síň, více Samek, B., s. 50.

151 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 50.

152 Grůza, A. - Goryczková, N., Stavebně historický průzkum kaple sv. Barbory, t. č. obřadní síň. Ostrava 1997. Strojopis uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.

153 Augustinková, L. - Dudek, J., Bývalá špitální kaple sv. Barbory - podkroví a krov. Nálezová zpráva. Ostrava 2007. Závěry nálezové zprávy byly publikovány formou populárního článku v Bíloveckém zpravodaji, roč. 31, 2007, s. 16, 17.

Zřejmě ve 2. polovině 16. století byla zaklenuta loď farního **kostela sv. Jiří v Lubojatech**. Kostel s pravoúhlým presbytářem a krátkou lodí je podle Prixe archaického založení ze 70. let 13. století jako dílo pravděpodobného stavebníka Budislava z Lubojat. V roce 1492 se Lubojaty (*Laubias*) stávají majetkem Fulštejnů jako součást panství bíloveckého.<sup>154</sup> Valená výsečová klenba lodi je zdobena štukovými terčí s vegetabilní ornamentikou a monogramem IHS. Samek datuje zaklenutí lodi a zvýšení věže o zvonické patro do konce 16. století.<sup>155</sup>

Ke drobným realizacím 2. poloviny 16. století patří i úprava starého raně gotického **kostela sv. Petra a Pavla v Kružberku**<sup>156</sup> za Stošů z Kounic. V podstatě se jednalo pouze o přístavbu jižní sakristie, která tu měla podle D. Prixe<sup>157</sup> nahradit starší sakristii s renesančním portálem do presbytáře. Tehdy měl kostel dostat také nový krov.

Kostel ve **Starém Jičíně**, dosud literaturou prezentovaný jako přestavba, musel být na přelomu 70. let 16. století vybudován od základů vzdělaným a zcestovalým stavebníkem do podoby bez odděleného presbytáře a s věží ukončenou atikou. Velmi specifickým projevem pozdně gotického historismu je jeho jižní portál, dnes pojatý do interiéru přísazením předsíně. Archivolta portálu dochovaná s jistými poškozeními ve střední partii, kvůli nimž není čitelná osová reliéfní výzdoba, je v horní části lemována listy a uzly. Okolo poškozené střední části jsou rozmístěny reliéfy žehnající Boží ruky a jetelového kříže. Nejbližší tematickou obdobou jsou figury Boží ruky na portálech cisterciáckých klášterů Zlatá Koruna a Vyšší Brod. Portál lze považovat za jeden z projevů historismu hledající inspiraci v rané gotice.

Úpravy **kostela Nanebevzetí p. Marie** (dříve sv. Václava) v **Bruntále** datoval D. Prix do 2. poloviny 16. století a dává je do souvislosti se změnou patrona a stavebníka v obecné podobě. Za vzpouru proti vrchnosti byl Bruntál roku 1556 potrestán odnětím výsad svobodného města. Změnu v pozici města mohl podle Prixe provázet pokles donátorské aktivity měšťanstva. Jako mecenáši vystupují více do popředí držitelé města. V roce 1585 založil a vystavěl po severním boku presbytáře kostela Hynek Starší Bruntálský z Vrbna kapli s rodovou hrobkou. Panství bylo Hynkovi za účast na protihabsburském odboji konfiskováno a roku 1621 prodáno řádu německých rytířů. Současně se změnu protestantské vrchnosti za katolickou vystřídal hospodářskou prosperitu města úpadek a těžkosti podmíněné třicetiletou válkou.<sup>158</sup>

---

154 Chobot, K. (ed.), Okres Nový Jičín. Místopis obcí. Nový Jičín 1998, s. 23.

155 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A -I. Praha 1991, s. 52.

156 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl II, J -N. Praha 1994, s. 308. Wolny, G.: Kirchliche Topographie IV, Brno 1862, s. 249.

157 Prix, D., Kostel sv. Petra a Pavla v Kružberku. Podklady pro výstavu o kostele. Praha 2005. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.

158 Prix, D., Stavební vývoj kostela Nanebevzetí P. Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování P. Marie sv. Starém městě u Bruntálu ve středověku. ČSZM serie B, roč. 40, 1991, č. 2, s. 110.

U kostela **sv. Jana Křtitele v Mokrých Lazcích** sahá do sledovaného období pravděpodobně jen původ obvodového zdiva lodi a presbytáře zpevněného opěráky.<sup>159</sup>

V případě kostela **Všech svatých v Metylovicích** provází jeho výstavbu několik navzájem si protirečících pramenů. Literatura obvykle uvádí, že kostel byl postaven v roce **1577**<sup>160</sup> v pozdně gotických dimenzích, ale s renesančními stavebními prvky, jako je podoba půlkruhově zaklenutých oken. A roli stavebníka připisuje obvykle biskupu Janu Pavlovskému. Předložené údaje pocházejí z inventáře kostela z roku 1804, odkud je cituje literatura a za hodnověrné je považuje i Jakubec.<sup>161</sup> Nicméně mezi olomouckými biskupy, a tedy vrchnostmi vesnice Metylovice nikdo toho jména není.<sup>162</sup> Podle děkanské matriky Místku z roku **1695** byl kostel postaven až roku 1637. Kromě toho ale děkanská matrika uvádí k roku 1695 věž, sakristii i kapli sv. Barbory. Věž, kaple sv. Barbory i sakristie pocházejí zcela jednoznačně z jiných stavebních fází, než zbytek kostela. Lze předpokládat, že loď i presbytář pocházejí ze starší stavební fáze (snad rok 1577) a v roce 1637 byl kostel výrazně přestavěn úpravou okenních otvorů, stavbou nového krovu nad lodí a presbytářem<sup>163</sup> a možná i novým zaklenutím. Kaple sv. Barbory pochází podle dendrochronologického datování až z roku 1739.<sup>164</sup> Dendrochronologicky byly krovy nad lodí i presbytářem datovány do let 1636/37.

V **80. a 90. letech 16. století** se o budování sakrálních staveb, jejich dostavby a opravy velmi zasloužili **olomoučtí biskupové** v případech, kde je jejich podíl prokazatelný a výraznější.

**Filiální kostel Všech svatých ve Vlčovicích** je dalším příkladem osvětové a rekatolizační činnosti biskupa Stanislava Pavlovského. Stejně jako u dalších sakrálních staveb podávají písemné prameny (ve vzácné shodě) zprávy o svěcení biskupem Stanislavem v roce 1590. Ony písemnosti totiž pocházejí z téhož zdroje – biskupské kanceláře. In situ je pak jasné, že kostel nevznikl v jedné časové fázi. Obvodové zdivo svatyně se jeví jako středověké, ale rozhodně nesouvisející s krovem kostela a klenbou kněžiště. Stavební vývoj kostela není zjevný na první pohled, jeho strukturu znejasňuje

---

159 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1999, díl – II, s. 556, 557.

160 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 56 – 57.

161 Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003. s. 239.

162 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 56 – 57.

163 Kyncl, J., Znalecký posudek na dendrochronologické datování krovu kostela v Metylovicích. Brno 2001.

164 Kyncl, J., Znalecký posudek na dendrochronologické datování krovu kostela v Metylovicích. Brno 2001. (Dendrodata krovu lodi a presbytáře jsou označena jako vysoce spolehlivá, doba smýcení dřeva použitého nad kaplí sv. Barbory je vyhodnocena jako málo spolehlivá kvůli malému počtu odebraných vzorků.)

novogotická přestavba, která se projevila zvláště v použití kamenného detailu formálně odkazující k nástupu vrcholné gotiky.

K sledovanému období tak lze přiřadit spíš jen klenbu presbytáře, kaple a bezpochyby i krov lodi, který musel být ve své západní části (u věže) upraven zrušením úžlabí. Na hranách věže se dnes v prostoru podkroví dochovaly fragmenty iluzivní úpravy nároží rytým kvádrováním. Fragmenty renesanční úpravy se nejspíš zachovaly jen na východní straně v partii podkroví, protože podstatná část nároží byla zbavena omítky a prezentována v duchu novogotického cítění středověku s pohledovými bloky nárožního armování.

Mnoho kostelů postavili **Sedlničtí z Choltic**. Kostel v tradičních formách s opěráky a polygonálním presbytářem s dnešním patrociniem sv. Petra a Pavla v **Bartošovicích** budovali Sedlničtí po roce 1589. Biskup Stanislav Pavlovský kostel světil v roce 1597.<sup>165</sup> O podobě kostela podávají svědectví jen ikonografické prameny, kostel byl počátkem 20. století nahrazen novostavbou.

**Kostel sv. Petra a Pavla v Bartošovicích** navazoval zřejmě na existenci starší sakrální stavby, renesanční svatyni ještě s patrociniem sv. Ondřeje datuje místní vlastivěda do doby **po roce 1589**, tedy do doby Sedlnických z Choltic, a měl být vysvěcen olomouckým biskupem Stanislavem II. Pavlovským.<sup>166</sup> Renesanční kostel byl v roce 1905 - 1906 nahrazen novobarokní novostavbou<sup>167</sup>, jeho podoba je známa z veduty mnohokrát reprodukováné a vydávané na historických pohlednicích.<sup>168</sup> Ze starší stavby zůstala pouze barokně upravovaná věž se starším zřejmě renesančním jádrem a soubor náhrobníků v přízemí věže. Funerální výzdoba zahrnuje náhrobníky Bedřicha z Krumsína († 1504), Kateřiny Supové z Fulštejna († 1583), společný náhrobek Václava Sedlnického z Choltic († 1588) a jeho ženy Kateřiny Bruntálské z Vrbna († 1586), Alžběty Bobolusné z Bobolusk († 1591), Jana Ml. Sedlnického z Choltic († 1591) a Zikmunda ml. Sedlnického z Choltic († 1602).<sup>169</sup> Nejstarší náhrobník Jana Bartošovského (1496) se rozbil při manipulaci během výstavby nového kostela.<sup>170</sup> Shodné členění i podobnost ornamentální výzdoby ukazují na vznik renesančních náhrobníků v jedné časové etapě a jsou připisovány autorovi s iniciálami F. V., jeho monogram nese náhrobník Jana Sedlnického.<sup>171</sup>

---

165 Wolny, G., Kirchliche Topographie von Mähren, Band III, Brünn 1859, s. 52 – 53. Medek, Josef: Geschichte der Gemeinde Partschendorf. Sine loco 1999.

166 Bartošovice. Kostel sv. Petra a Pavla, nestr. Bartošovice, sine dato.

167 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 32.

168 Veduta s pohledem na kostel v Bartošovicích, pohlednice, Soukromá sbírka Z. Mateciuca.

169 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 32.

170 Bartošovice. Kostel sv. Petra a Pavla, nestr. Bartošovice, sine dato.

171 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 32.

K farnímu **kostelu sv. Jana Křtitele ve Frýdku** byla přidána věž koncem 15. nebo na počátku 16. století, kterou v roce 1604 zvýšili o patro.<sup>172</sup> Z poslední úpravy pak pocházejí úpravy oken, velmi dobře čitelné při použití cihly v lomovém kamení okolního zdiva. Podle státního seznamu měl být zaklenut po požáru v roce **1592** spolu se zvýšením zdiva kněžiště a lodi. Mezi lety 1584 a 1636 drželi panství Bruntálští z Vrba. Přístavbu bočních lodí datuje Prix do 15. století a použití hvězdových kleneb vidí nejjižnější příklad působení slezských vlivů na našem území.<sup>173</sup>

Na dnešní **konkatedrále P. Marie v Opavě**<sup>174</sup>, tehdy opavském děkanském kostele, se začalo s většími přestavbami koncem 16. století. Koncem 16. stol. byla renesančně upravena severní stará sakristie (vnější omítky, okna s reliéfně zdobeným ostěním) a na jižní straně trojlodí připojena obdélná předsíň. R. 1622 opravoval věž kostela stavitel *Hans Peter*.<sup>175</sup> Dějiny kostela jsou doloženy bohatou ikonografií, která začíná v podstatě soudobou produkcí.<sup>176</sup>

Dnes již neexistující kostel **sv. Máří Magdaleny v Osoblaze** byl přestavován ve 2. polovině 16. století. D. Prix zařadil v této stavební fázi, realizované mezi lety 1571 – 81, výstavbu celého trojlodí včetně klenby.

Z 8. desetiletí 16. století pochází drobný vesnický **kostel sv. Archanděla Michaela v Razové** v tradičním duchu s odstupujícím polygonálním presbytářem zpevněným opěráky.

Farní **kostel sv. Bartoloměje v Ostravě - Nové Vsi** (označovaný podle staré tradice U Hrůbků) vznikl podle regionální vlastivědy jako náhrada starší sakrální stavby<sup>177</sup> koncem 16. století. Literatura kladla původ dnešního zděného kostela v rozsahu jeho starého presbytáře (loď je z 18. století) shodně do konce 16. století, což se při

172 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 439.

173 Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl IV. Slezsko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 33 - 34.

174 Antonín Grůza, Dana Kouřilová, Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum, Státní památkový ústav v Ostravě, část I – IV/ 2002- 2003.

175 Kouřilová, D., Konkatedrála Nanebevzetí P. Marie v Opavě. Generální oprava horní části jižní věže – zdivo, omítky, architektonický detail. Nálezová zpráva. Ostrava 2007.

176 Jan Willenberg, 1593; mědirytina z roku 1632; Požární obraz Opavy, 1689. Ikonografie je obsažena ve stavebně historickém průzkumu Antonín Grůza, Dana Kouřilová, Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum, Státní památkový ústav v Ostravě, část I – IV/ 2002- 2003.

177 Již v roce 1443 měl v této lokalitě postavit ostravský farář Řehoř kapli. Dějiny Ostravy. Ostrava 1993, s. 534 n.

dendrochronologické dataci<sup>178</sup> ukázalo jako správné. Presbytář zpevněný hladkými opěráky je zaklenutý valenou výsečovou klenbou a nese ve své jednoduchosti archaický výraz.

Na rozdíl od dřívější literatury<sup>179</sup>, která klade dobu výstavby **kostela sv. Jiří v Lubojatech u Bílovce** do času okolo roku 1400, datuje D. Prix<sup>180</sup> počátky existence kostela do doby přibližně o sto let mladší. Přitom žebra a kápě klenby datuje do pozdější fáze klenutí, a to na původní asi o sto let starší náběhy. Koncem 16. století pak měla být zaklenuta původně plochostropá loď a věž zvýšena. Výsečová klenba s náznaky hřebínků byla vyzdobena pro svou dobu obvyklými štukovými terči s vegetabilní ornamentikou. Střechu kostela poměrně strmého sklonu nese klasový krov neznámého (nebyl dendrochronologicky datován) stáří.

Jisté badatelské pozornosti se dostalo kostelu **sv. Jana Křtitele ve Staré Vsi nad Ondřejnicí**. Kostel je součástí většího renesančního urbanistického areálu: přímo vedle kostela stojí fara, patrně rovněž renesančního původu<sup>181</sup> a jižně od nich pak zámek<sup>182</sup>, který se stal součástí paskovského panství. V roce 1530 se stal majitelem paskovského panství Jeroným Syrakovský z Pěrkova, Starou Ves mu přinesla věnem Kateřina, dcera Hanuše Petřvaldského. K časovému zařazení Staré Vsi se uvádí, že vznikla až po husitských válkách a že byla osídlena obyvatelstvem z původního, za válek zničeného Brunswerde.<sup>183</sup> Od roku 1570 drží Starou Ves nad Ondřejnicí vnuk Jeronýma Syrakovského Ctibor. Ctibor byl vzdělaný člověk s rozhledem, stal se nejvyšším písařem markrabství Moravského, zemřel v roce 1600. Bývá uváděn jako stavebník starověského kostela. Peníze na stavbu kostela prý získal tak, že biskup Stanislav Pavlovský v roce 1580 vyplatil zastavené panství hukvaldské. V roce 1587 měl být kostel i s věží hotov. Nápisová deska osazená nad vstupem ve věži zní: *Roku 1589 urozený rytíř Tiburtius Syrakovský z Pěrkova, pán ve Staré Vsi a Paskově, nejvyšší písař markrabství moravského, postavil tento kostel ke cti a slávě Boží a sv. Jana Křtitele, který nejdůstojnější kníže pán a z apoštolské milosti biskup olomoucký, rytíř a tajný císařský rada posvětil v neděli Misericordia dne 28. dubna 1591.* V roce 1614 získal panství jeho

---

178 Datace jednoznačně datovatelných prvků vyšla do let 1593/94 - 1594/95. Kolář, T. - Přemyslovská, E. - Rybníček, M., Kostel sv. Bartoloměje v Nové Vsi u Ostravy. Závěrečná zpráva. Brno 2008. Nepublikovaný materiál uložený na faře v Mariánských Horách.

179 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 52.

180 Prix, D., Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín. Časopis Slezského muzea, série, B, 37, 1988.

181 Podle dokumentace NPÚ v jádru renesanční architektura z roku 1600, upravená v roce 1760, v letech 1809-1810 zvýšená o jedno patro. Součást areálu farního kostela.

182 Čtyřkřídlá renesanční architektura z let 1560 - 1570. Doklad kvalitního feudálního sídla s arkádovým dvorem a fasádou zdobenou zlidovělým sgrafitem. Úpravy po požárech v 17. a 18. století, v roce 1945 zničena původní věž s bání a lucernou a nahrazena stanovou střechou.

183 Stuchlý, F., Kostel ve Staré Vsi nad Ondřejnicí. Ostrava 1946. Nepublikováno. Písemná práce pro odbornou zkoušku způsobilosti učitelství pro měšťanské školy. Stuchlého práce není běžným způsobem opoznávkovaná a uváděná fakta jsou těžko ověřitelná.

Hanuš Syrakovský z Pěrkova, který i se svou ženou konvertoval k víře českých bratří.<sup>184</sup> V roce 1620 byl za účast v protihabsburském odboji potrestán ztrátou panství.

Stavbu kostela měl pomoci materiálně zajistit olomoucký biskup Stanislav Pavlovský, který 4. 7. 1586 nařídil hukvaldskému hejtmanu Valentinu „Pavlovskému poskytnout poddané na svážení kamene, neboť „*pan Stibor Sirakovký z Pěrkova ... věrný švagr náš...v Staré Vsi kostel a věži od kamene dát stavěti*“.<sup>185</sup>

Posvěcení kostela v roce 1591 dokládá také přípis „*in antiqua villa*“ na okraji biskupem svěcených objektů.<sup>186</sup>

Kostel byl dlouho dáván literaturou za příklad odlišného cítění stavebníka, v tomto případě představitele středně bohaté šlechty - vzdělaného Ctibora Syrakovského z Pěrkova, který nechal postavit renesanční sídlo s arkádovým nádvořím a v současnosti už rekonstruovanou sgrafitovou výzdobou<sup>187</sup> a nedaleko něj v exteriéru goticky působící kostel sv. Jana Křtitele.

Při zkoumání kostela in situ se nicméně dá odlišit více stylově odlišných výrazových úrovní kamenické práce, které bezpochyby nevznikly jednou rukou, a s vysokou pravděpodobností ani v jedné časové etapě. Antropomorfní konzoly (silně vzduť a převýšené) klenby presbytáře totiž působí svým zpracováním, exaltovaným výrazem i úrovní dochování velmi archaicky. Jejich tvarovou analogií v regionu jsou konzoly nepřiliš vzdáleného kostela v Bílovci – Lubojatech, které Prix datuje do dvou časových vrstev – starší do konce století 13. a mladší na přelom 14. a 15. století.<sup>188</sup> O něco vzdálenější analogií jsou pak konzoly v prostějovském augustiniánském klášteře, datované rovněž na přelom 14. a 15. století.

Další prvky interiérové kamenické výzdoby, jako je jižní portál, sloupy kruchty či křtitelnice se jeví jako minuciózní ukázky vyspělé kamenické renesanční práce, i když prosycené citacemi starších motivů (hrotitý portál do sakristie s renesančním detailem a andílčími hlavičkami ve cviklech).

Uměleckohistorické hodnocení stavby potvrzují i výsledky dosažené metodami stavebně historického průzkumu. Kostel se jeví jako **vzniklý ve více stavebních etapách**. Postavení západních opěráků presbytáře, z nichž je viditelný ten jižní, napovídá dvě časové roviny ve výstavbě hlavních kostelních prostor – starší presbytář a mladší loď. Stejně tak postavení západní dvojice opěráků presbytáře svědčí pro pozdější

---

184 Použití kostela obecně nekatolíky dokládá i kohout na věži, nahrazený teprve v 19. století křížem.

Informace pochází z farní kroniky. Pamětní kniha farnosti staroveské. Nepublikovaný materiál uložený na římskokatolické fáře ve Staré Vsi nad Ondřejnicí.

185 Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003.

186 Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003.

187 Libuše Dědková, Antonín Grůza, Renesanční zámek ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, *Průzkumy památek* 2/2001, ročník 8, str. 132 – 140.

188 Prix, D., Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín. Časopis Slezského muzea, série, B, 37, 1988.



výstavbu věže, podle otevřeného arkádového parteru, snad skutečně až v poslední čtvrti 16. století.

V podkroví lodi existuje mimo to doklad překlenutí lodi – řada otvorů a linie nad hranicí omítky vystupující v místech výběhů nad klenbu. Z těchto souvislostí se jeví, že kostel byl za doby biskupa Pavlovského a Ctibora Syrakovského pouze upravován a v lodi klenut sít'ovou klenbou pokročilého vzorce. Svorník klenby presbytáře byl tehdy zřejmě nahrazen heraldickým svorníkem se znakem Syrakovských. Nově byla postavena zřejmě celá věž.

Tomu do značné míry napovídá i ztvárnění epištolní strany presbytáře, kde jsou zasazeny **náhrobníky stavebníků do architektonického rámce z pilastrů**. Byly tak použity náhrobníky Jaroše Syrakovského (zemřel 1570) a jeho ženy Kateřiny Petřvaldské, zesnulé 1572, čili v případě Jaroše 16 let před tím, než začal biskup Pavlovský stavbu kostela podle pramenů vůbec organizovat.

Předložené teze tak relativizují pramenná tvrzení. I když jde o pramen epigrafický a prameny diplomatické, tak přece jen je třeba uvést, že vzniklé z produkce jedné instituce – biskupství olomouckého. Je možné, že v časech reformace, a nejde tu o ojedinělý příklad, se investor ke kontinuitě sakrální stavby nehlásil, možná i kvůli vyzdvihnutí vlastních investičních zásluh.

Soupisová literatura<sup>189</sup> řadí shodně původ **kostela sv. Kateřiny v Klimkovicích** do konce 14. století. Koncem 15. století bylo zaklenuto trojlodí. Roku 1547 byla vybudována stará sakristie, na počátku 17. století podvěžím proražena komunikace a věž dostala bosovaný portál. Na počátku 17. století byly shromážděny náhrobníky šlechticů zemřelých koncem 16. století, zasazeny do jednotného architektonického rámce tvořeného sledem edikul. Náhrobníky z pohřbů vrchnosti byly shromážděny a počátkem 17. století zasazeny do dekorativního architektonického rámce tvořeného sledem edikul. Reliéfní výzdoba tvořená náhrobníky Kryštofa Bzence z Markvartovic (†1600), Fabiána Senického z Markvartovic (†1578), Anny Senické z Markvartovic (†1576), Barbory z Vrbna (†1580), Kateřiny Dinilovské z Děhylova (†1598) a Ester Tvrdkovské z Tvrdkova (†1596)<sup>190</sup> byla umístěna na epištolní stranu presbytáře.

V případě **kostela sv. Václava ve Velké Polomi** jde o sakrální stavbu staršího, snad ještě raně gotického založení, což se týká polygonálního opěráku zpevněného presbytáře a krátké lodi rovněž s opěráky. Podle Prixe byl na přelomu 15. a 16. století zaklenut presbytář klenbou se štukovými žebírky a terčíky. Původní loď byla plochostropá (časová souslednost opěráků a lodi není jasná, existují i příklady dodatečně

---

189 Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994, s. 498. Gavendová, Koubová, Levá, Kulturní památky okresu Nový Jičín. Ostrava, Nový Jičín 1996, s. 75.

190 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994, s. 140, 141.

budovaných opěráků, jako tomu bylo v případě trojičního kostela v Novém Jičíně). Přestavba kostela zřejmě včetně zaklenutí lodi se odehrála v poslední čtvrtině 16. století; literatura tady zprostředkovává letopočet 1589.<sup>191</sup> Dataci problematizují erb v předsíni náležející Sedlnickým z Choltic a Kateřině Hukovské z Ochab (zemřela 1577). Zaklenutí lodi vbíhající z římsových hlavic se jeví jako poměrně pozdní záležitost, i když je opatřeno hřebínky a štukovými terči.

Mnohdy realizovali výstavbu a zvětšování starších původně katolických kostelů protestanti. To byl případ i starého vrcholně gotického **kostela sv. Mikuláše v Žilině u Nového Jičina**.<sup>192</sup> Na kostele s klenutým presbytářem a krátkou lodí proběhly krátce po převzetí kostela nekatolíky v 80. letech 16. století dnes již těžko identifikovatelné stavební úpravy, jak se zmiňuje Wolny<sup>193</sup> s uvedením letopočtu 1589 na vnější zdi. Podle inventáře z roku 1841<sup>194</sup> měl být v roce 1756 objeven při opravě kruchty na zdi za jedním obrazem nápis týž kostel se dříve nazýval /kostelem/ sv. Kříže a že za časů tehdejšího novojičínského purkmistra Voltina Leyschera a jeho radních - Voltina Haase, Jana Metzela /a/ Jana Hofmanna, za žilinského a bludovického fojta, Jakuba Bayera a Martina Neissera, a také za městského faráře Valentina Calcearia z Klimkovic, narozeného v Morkovicích (?), v roce **1612** byl na náklad novojičínských měšťanů postaven o 5 a půl sáhu delší a že byla při něm nově vystavěna věž.<sup>195</sup> V případě věže šlo o typ s otevřeným arkádovým přízemím, jak dokládá ještě Kledenského veduta z roku 1817. Hrotité arkády byly zazděny až v 19. století. Při poslední opravě došlo k sejmutí omítek v přízemních partiích a tvar arkád je tak zdokumentován i fotograficky.<sup>196</sup>

Původní **kostel** měl v **Příboře** vzniknout z iniciativy Franka z Hückeswagenu v roce 1251. Regionální soupis<sup>197</sup> (Gavendová, Koubová, Levá) určuje původ stojícího kostela jako pozdně gotický, Prix vřazuje v katalogu Od gotiky k renesanci nahrazení starého románského kostela do roku 1404 na náklady biskupa Lacka z Kravař. Z nových zjištění učiněných při opravě omítky v přízemních partiích kostela se jeví, že zdivo kostela může být skutečně starší, než z počátku 15. století, že k nové výstavbě mohlo dojít už dříve, někdy na počátku 14. století. Stavebním podnikem Lackovým by tak

---

191 Drozdek, C., L. A., Vzpomínky mládí a kronika farnosti, obce a školy Velko-Polomské. Opava 1929.

192 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl II, J -N. Praha 1999, s. 720, 721.

193 Wolny, G., Kirchliche Topographie von Mähren. Band III. Brünn 1859 – 1862, s. 142.

194 Účty filiálního kostela v Žilině u N. Jičina (1841 - 1906). STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV NOVÝ JIČÍN, FOND ŘÍMSKOKATOLICKÝ FARNÍ ÚŘAD V NOVÉM JIČÍNĚ (1624 - 1958). Inv. č. 18, sg. IIc.

195 Grůza, A. - Augustinková, L., Kostel sv. Mikuláše v Novém Jičíně - Žilině. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2000. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

196 Grůza, A. - Augustinková, L., Kostel sv. Mikuláše v Novém Jičíně - Žilině. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2000. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

197 Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 226.

zůstala klenba presbytáře biskupovým a městským znakem. Hlavní svorník nad oltářem nese zavínutou střelu pánů z Kravař, další mariánskou růži podle Prixe, šternberskou hvězdu podle Gavendové, Koubové a Levé a třetí svorník znak města Příbora v podobě z doby před rokem 1516. K prokazatelně pozdně gotickým fázím kostela ze sledovaného období tak náleží jen nadstavba horních pater věže, realizovaná v letech 1595 a 1596 vlašským stavitelem Lorenzem a zaklenutí lodi koncem 16 století.<sup>198</sup>

Renesanční přestavbu **kostela v Branticích** datuje reliéfní nápis ve vpadlině nad vstupem. Jak prokázal archeologický výzkum<sup>199</sup>, stavební práce byly rozsáhlejší, než dosud literatura připouštěla. Byl zbořen starý ortogonální presbytář. Loď byla znovu vystavěna na původních základech za použití části původního materiálu, přičemž vrchol vítězného oblouku byl vyzděn cihlami. V jižní zdi lodi byl patrně v místech staršího osazen nový tufitový, tupě lomený, na hraně okosený portál. Jeho dopředu šikmo seříznuté spodní ukončení okosu hrany, materiál i proporce ukazují na vznik v pokročilém 16. století, kdy se nevyzrálé, časově již renesanční stavitelství na moravskoslezském pomezí snažilo skloubit podněty čerpané z nového odkazu s pozdně gotickým odkazem.

Na západě vyrostla v ose lodi předsazená renesanční věž. Její podvěží bylo zaklenuto výsečovou klenbu s hřebínky. Na východě dostala loď nový vítězný oblouk, nad nímž se tyčil trojúhelný východní štít střechy. Staré kněžiště nahradil nový presbytář, tentokrát v širší lodi. Pod jeho podlahou byla zbudována krypta větraná tufitovým okénkem v jihovýchodní zdi presbytáře. Podle čel měl presbytář valenou klenbu s výsečmi. Z renesanční stavební fáze pochází rovněž klenutá severní sakristie s repositářem v patře.

Kostel tak svou podstatně změněnou podobou navázal na dobově aktuální výtvarné proudy, spjaté s činností protestantské vrchnosti v okolí. Polygonální závěr prodlouženého presbytáře byl reakcí na starší presbytáře gotické, především snad městského kostela v Krnově.

V 70. a 80. letech 16. století byl přestavován dnes již zbořený **kostel sv. Máří Magdaleny v Osoblaze**. Práce inicioval a řídil nejprve biskup Prusinovský z Víckova. **Do roku 1581** tak byl restaurován interiér kostela zřejmě pomocí cihel a keramických tvarovek oválných a vícestěnných<sup>200</sup> a na severní straně trojlodí byla přistavěna kaple. Pro konzoly její klenby nachází D. Prix období např. v bočních lodích kostela sv.

---

198 Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 226.

199 Prix, D. - Zezula, M., Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích, okr. Bruntál.

200 J. Pavelčík, Nálezová práva sondážního výzkumu v kostele v Osoblaze dne 19. 8. 1959, inv. č. 1/59 – 11/59. Nепublikovaný materiál uložený n AU ČSAV v Brně.

Kateřiny v Klimkovicích z let 1575 – 1587 a pro portál např. u věže kostela Panny Marie v Příboře z téže doby.<sup>201</sup>

Mnohokrát a různými dobovými prameny z proveniencie biskupské kancelář je zaznamenáno **fundátorské dílo biskupa Stanislava Pavlovského**. Nicméně objem jeho zakladatelského působení je podle všeho zveličován. U několika kostelů se podařilo dokázat, že erekční nápisy nebo prameny, které uvádějí konkrétně výstavbu kostela, neodpovídají skutečnosti.

**Koncem 16. století** staví na svých panstvích mnoho zděných kostelů i středně bohatá šlechta. Velmi často jde o součást větší stavební aktivity, zahrnující i výstavbu rezidence.<sup>202</sup> Tak byl Bárským z Baště<sup>203</sup> postaven **kostel sv. Anny v Rychvaldě**. Bárští začali s výstavbou zámku po vzniku svobodného panství v roce 1573, kdy se Rychvald vydělil z fryštátského panství. Kostel, jehož výstavbu určuje svorník datovaný 1596, nese renesanční detaily, jako profilace portálů s výběhy nad soklíky, použitá ovšem ve formě hrotitých portálů, deska nad vstupem s aliančním erbem s naprosto renesančně cítěnými figurami puttů - držitelů štítu nebo například vegetabilních patek v presbytáři (pokud jsou původní) a polopilířů s římsovými hlavicemi v lodi. Další ze svorníků s nápisem B. B. Z B. určuje rodinu stavebníků kostela, jenom jméno Burian se vyskytuje na přelomu 16. a 17. století dvakrát a také připadá v úvahu další z Bárských z Baště, Burian. Celkově pozdně gotický charakter interiéru umocňují hrotité oblouky a také archaicky působící klenba s vysokým převýšením a hruškovými žebry.

Sejmuté omítky v přízemních partiích zdíva přinesly kromě informace o výstavbě pomocí tradičního zabudovaného lešení (pravoúhlé otvory řazené po liniích ve věži, lodi i presbytáři) i neočekávané zjištění, že opěráky lodi jsou nad soklem ve viditelné části vyžděné z novodobých cihel a na spáru. Protože sokly od lodi spára nedělí a podobně kamenná římsa pokračuje bez viditelné disproporce, zdá se pravděpodobnější, že opěráky lodi byly ve 20. století přezděny spíš kvůli statickým potížím.<sup>204</sup>

Benatzky spekuluje nad osobou stavitele kostela a výsledkem jeho úvah založených na doložené práci pro biskupa Pavlovského a dispoziční podobě kostela v

---

201 Dalibor Prix, Kostel sv. Marie Magdaleny v Osoblaze do konce středověku. Umění 38, 1990, s. 254 – 265.

202 Štěpán, V. - Dědková, L., Zámek Rychvald. Stavební a historický průzkum. Stratigrafie omítkových vrstev. Ostrava 1984.

203 Druhý z erbů na ztvárněný reliéfně na svorníku v presbytáři náleží rodu Kopáčů z Nevědomí, z něhož pocházela jedna z manželek Bárského z Baště. Oba erby jsou rovněž součástí reliéfního aliančního znaku nad jižním vstupem do lodi.

204 Analogie s narušenými opěráky, ale v tomto případě přezděnými z vlastní kamene, byla zaznamenána například v kostele ve Velkých Alberchticích na Bílovecku. Augustinková, L.: Nálezy z kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Alberchticích. In: Dějiny staveb 2008. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2008. Plzeň 2008, s. 5 - 14.

Rychvaldě a kostela v biskupově rodišti Pavlovicích je připsání kostela v Rychvaldě ostravskému staviteli a purkmistru Bernardu Leonemu. Benatzky spekuluje nad osobou stavitele kostela a výsledkem jeho úvah založených na doložené práci pro biskupa Pavlovského a dispoziční podobě kostela v Rychvaldě a kostela v biskupově rodišti Pavlovicích je připsání kostela v Rychvaldě ostravskému staviteli a purkmistru Bernardu Leonemu, kterému připsal i přebudování místního zámku.<sup>205</sup>

V poslední čtvrtině 16. a v prvních dvou desetiletích 17. století se rovněž v Moravskoslezském kraji objevují sakrální stavby **protáhlého nečleněného půdorysu** v opěráky nebo případně bez nich. Interiér takových kostelů tvoří často jediný sakrální prostor, často zcela bez výraznějšího triumfálního oblouku. Mimo sledované území se tento dispoziční typ objevuje například v případě **kostela sv. Hedviky v Supíkovcích** nebo v případě kostela v Branné. Skupinu kostelů identifikovala M. Nováková<sup>206</sup> uvedením staveb ve Velkých Losinách, Sobotíně a Branném a doplnil a rozpracoval D. Prix.<sup>207</sup>

Na území Moravskoslezského kraje může jít o novostavby (**Andělská Hora**) nebo může být do požadované podoby, která splňuje požadavky na nové pojetí sakrálního prostoru, kostel proměněn přestavbou mnohdy velmi radikální, jako tomu bylo v případě kostela v **Branticích**. Je pravděpodobné, že i kostel ve Starém Jičíně, sahající původem hluboko do středověku, byl do protáhlé podoby charakteristické plynule navazujícím presbytářem upraven žerotínskou přestavbou.

Další šlechtickou tentokrát katolickou fundací je výstavba **kostela Nejsvětější Trojice v Raduni**. V tomto případě nešlo o doplnění sítě far, ale o nahrazení staršího dřevěného kostela zasvěceného sv. Mikuláši, vybudovaného údajně Arnoštem Tvorkovským na Raduni na počátku 16. století. Dřevěný kostel měl být již v roce 1541 zpuštělý a těsně před stavbou nového byl odstraněn. Kostel byl vystavěn Pertoldem Tvorkovským z Kravař a jeho manželkou Kateřinou Bruntálskou z Vrbna podle dnes chybějícího fundačního nápisu nad vstupem do kaple sv. Anny, přepsaného do farní kroniky v roce 1833. Nový kostel světil František kardinál Dietrichstein v roce 1603. K oslavě fundátorů vznikl v roce 1619 nápis na klenbě kaple sv. Anny s legendou o Saulovi, který byl považován za předka Tvorkovských z Kravař. Postupně přibyla v interiéru v 17. století řada nápisů oslavného a genealogického zaměření, iniciovaná Tvorkovskými z Kravař, později zabílených. Renesanční jádro stavby je složeno z obdélné lodi, ústící na

---

205 Benatzky, J., Kostel sv. Anny v Rychvaldě, Těšínsko, 1992, č. 3, s. 7.

206 Nováková, M., Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků. Časopis Slezského muzea, serie B, XXIV, 1975, s. 60 – 63.

207 Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Aborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282. Prix, D., Kostel sv. Hedviky v Supíkovcích / renesanční architektura rámcem kutzerovské kreace. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 52, 2003, s. 193 – 210.

východě do pětibokého presbytáře, a dvou obdélných kaplí, přiléhajících k lodi, dostavěných zřejmě s malým zpožděním kolem roku 1600. Kaple na severní straně je zasvěcena sv. Anně, jižní kaple Bolestné P. Marii. Zdi bočních kaplí s kruchtami v patře jsou otevřeny v přízemí i nahoře celkem 10 kruhovými renesančními okny s oboustranně rozšířenými špaletami. Věž má v ose průčelí tuřitový portál s ostěním profilovaným dvěma oblouky a výžlabkem. Patra dělí od sebe renesanční kordonové římsy a jejich zdi prolamují klíčové střílny. Poslední patro věže je na západní a východní straně otevřeno velkými tupě lomenými okny s renesanční kvádrovou bosáží.

Počátkem 17. století v nábožensky pohnuté době mnohdy financovala výstavbu kostelů šlechta, jako tomu bylo v případě **kostela ve Štáblovicích**, stavěného z peněz konvertity Kašpara Rotmberka z Ketře. Vznikla jednolodní stavba s polygonálním presbytářem a věží představenou západnímu průčelí. Nad vstupem do kostela je heraldická deska Kašpara Rotmberka z Ketře a z Drslavě na Štáblovicích a jeho ženy Žofie Bílovské z Fulštejna. Kromě heraldické desky zvětšil stavebník své zásluhy nápisem: *Kašpar Rotumberk z Ketře a na Štáblovicích a Žofia Bílovská z Fulštejna. Léta 1603 já Kašpar Rotumberk z Ketře a na Štáblovicích dal jsem tento kostel s pomocí Boží na svůj náklad vystavěti ke cti a chvále Spasiteli mému. Pane Bože, dej dobře živ býti a dobře umříti.*

Významnými a aktivními stavebníky sakrální architektury byli na Bruntálsku **nekatolíci Kobylkové z Kobylího**. Svě stavební počiny obvykle připomínali heraldickými deskami. V roce 1606 (podle data erbovní desky) nechal Jan Kobylka z Kobylího postavit kostel ve **Velké Štáhli** drobný kostel s polygonálním presbytářem zpevněným opěráky a věží v ose západního průčelí. Kromě desky jsou prokazatelně autentickými částmi obvodové zdi kostela, snížené po požáru v roce 1860. Prokazatelně byl zaklenut i presbytář klenbou výše nasazenou a více vzdutou.

K **Moravskému Berounu** neuvádí dosavadní literatura přesnější dataci než 1606 – 1610. Nynější kostel byl vybudován jako evangelická novostavba tehdy s patrociniem Nejsvětější Trojice.

## Vlna výstavby kostelů po vydání Majestátu

Další větší vlnu výstavby převážně nekatolických kostelů lze zaznamenat po vydání Rudolfova majestátu.

**Bratrský sbor ve Fulneku** je velmi starého založení, musel existovat už mezi lety 1480 – 1489.<sup>208</sup> Obsah původního privilegia Jana ze Žerotína není znám, dochoval se text až dalšího privilegia Baltazara ze Švajnic z roku 1559. Turek připouští i převzetí starší kostelní stavby mezi lety 1534 – 1559, někdejší kostel byl podobojí nebo dokonce katolický. Pak mohlo podle Turka jít o starý špitální kostelík, založený a datovaný počátkem 15. století, který vyhořel v roce 1427 při dobytí města husity. Byl snad obnoven koncem 15. věku, a poněvadž jeho majitelem i patronem byla vrchnost, mohla jej dát husitům nebo bratřím, jako uvedla do Kujav, kde měla svou kolaturu, kněze luterské.<sup>209</sup>

U kostela (z větší části v místě Knurrova paláce) stál **dům sborový** (bratrská fara), přitom jeho přímé napojení na kostel není prokázáno. Dochovaná stavba bratrského kostela z lomového kamene s odstupněnými opěráky ve Fulneku má být podle stavebně historického rozboru z konce 15. století. Okenní záklenky měly být dříve lomené. Mezi lety 1614 – 1618 byly bratrský dům i sbor přestavěny, dům byl asi rozšířen pro potřeby školy, západní vstup byl logicky zazděn a zřízen vstup severní se schodištěm. Portál pod heraldickou výzdobou dostal renesanční půlkruhový portál zdobený rosetami a akantovou výzdobou ve cviklech. Znaky náleží páru šlechtických stavebníků – Janu II. Skrbenskému z Hříště a Alžbětě Petřvaldské z Petřvaldu, majitelům panství fulneckého v letech 1608 – 1621. Tehdy dostal sbor renesanční okna s půlkruhovými záklenky, renesanční fasádu a sanktusník s jehlancovou stříškou. Bratři okolo kostela i pochovávali, ale už ve 2. polovině 16. století byly zaznamenány pohřby okolo dnes již zbořeného kostelíka na Hrnčířské ulici, kde si okolo roku 1590 zřídili Skrbenští rodinnou hrobku.

V případě **kostel Nejsvětější Trojice v Suchdole nad Odrou** jde ve zděné podobě z roku **1605** o náhradu starší dřevěné stavby, zničené bleskem roku 1604. Roztaveny byly tehdy i zvony. Nový zděný kostel nechal v letech **1605 – 1614** vybudovat tehdejší majitel panství a patron kostela horlivý luterán Jan Baltazar Cetryš z Kynšperka, pán na Kuníně.<sup>210</sup> V protikladu k exteriéru archaického charakteru se střechou vysokého sklonu a opěráky byl interiér kostela pojat ve výrazně renesančních formách, což se projevilo zvláště na zaklenutí presbytáře se štukovou výzdobou a také v detailu, jako je kamenická výzdoba jižního vstupu se znaky stavebníků – volskou hlavou s literami HBCVK (Hans Balthasar Czetriz von Kinsberk) a Kravařským znakem stavebníkovy manželky s literami KB (Katharina Buchtin von Buchtitz). Literaturou zatím nebyla zaznamenána nespojitost mezi lodí obdélného půdorysu a zaobleným presbytářem mírně nepravidelného půdorysu. Podle situace v podkroví v prostoru mezi dřevěnou pochozí podlážkou na vazných trámech a rubem klenby se jeví, že loď byla přisazena omítanému presbytáři; západní zeď presbytáře je totiž nad vítězným obloukem omítnutá. Zaklenutí lodi, které Mannsbart označuje jako nepravou křížovou klenbu, vymaloval stavitel olomouckého dómu Meretta.n Cetryš z Kynšperka rovněž financoval zvon ulitý Hansem Sturmem v Opavě. Menší ze zvonů ulil Hans Knauf v Opavě v roce 1629. Oba zvony

208 Turek, A., Bratrský sbor ve Fulneku. Nový Jičín 1970, s. 10.

209 Turek, A., Bratrský sbor ve Fulneku. Nový Jičín 1970, s. 10.

210 Mannsbart, C., Chronik der Marktgemeinde Zauchtel a. d. Oder. Sine loco 2005, s. 238, 239.

praskly při požáru v roce 1917 a byly přelity ve 3 nové kusy. Rodina patrona Cetryše z Kynšperka byla v kostele rovněž pohřbena. Náhrobní kameny rytíře a jeho ženy, původně vyobrazené vedle oltáře, byly rozbity a použity na stavbu hřbitovní zdi.<sup>211</sup>

K čínorodým stavebníkům kostelů patřil na Bruntálsku Kobyłka z Kobyliho. V roce 1608 začal budovat podle literatury jako náhradu dřevěného kostela kostel sv. Jiří v Lomnici u Rýmařova.

Kostel sv. **Kateřiny v Tamovicích** (Tanendorf) je skromnou svatyní s pravoúhle uzavřeným presbytářem. Drobná sakrální stavba je dnes zbavená původní vazby k okolní (v 16. století zaniklé) vesnické výstavbě. Fara nefungovala již v roce 1625. Mencl zařadil kostel ještě jako raně gotický. Königová - Kudělková kostel popsala a datovala opatrně "vzhledem ke kulturní izolaci kraje" do 14. století.<sup>212</sup> Adolf Turek předložil na základě kulturně historických souvislostí (kult sv. Kateřiny) dataci kostela do konce 14. století. Prix datoval kostel do doby okolo 1400 nebo do 15. století.<sup>213</sup> Podle dendrochronologické datace byla do lodi vložena dřevěná trojramenná kručta. Kvůli vstupu na tuto kručtu byl zřízen nový vchod v severní zdi.

Ke kostelu sv. **Kříže v Karviné Fryštátě** byla 1611 mezi severní transept a presbytář vestavěna kaple, označovaná jako Česká nebo Moravská, což samozřejmě určovalo její konfesijní využití. Kaple renesančního výrazu s výrazně vzdušnou klenbou se štukovými žebry nese rovněž typicky renesanční plastickou výzdobu v patkách kleneb,<sup>214</sup> jejíž obsah určuje i pravděpodobného objednavatele: znak Fryštátu ukazuje na stavební počín města.

Ve **Frydku** vznikl **kostel sv. Jošta**, jednoprostorová stavba s tradičním výrazem exteriéru s opěráky a renesančními výsečovými a hřebínkovými klenbami, který literatura obvykle datuje do roku **1612**.<sup>215</sup> Jeho polygonální sakristie měla být zbudována (nebo obnovena) v roce 1791. Oltář měl být podle přejaté datace v Uměleckých památkách Moravy již s určitou opatrností z roku 1666, chronogram ale nebyl zpracovateli soupisu nalezen a ověřen. Opěráky použité na kostele v interiéru naprosto renesančního výrazu s hřebínkovým obrazcem mohou být výrazem spíše nejistoty stavitele při klenutí většího rozponu.

---

211 MANNBART, C., Chronik der Marktgemeinde Zauchtel a. d. Oder. Sine loco 2005, s. 238, 239.

212 Königová – Kudělková, A.: Soupis stavebních památek v Ostravském kraji. Opava 1953.

213 Prix, D., Příspěvek k historii kostela sv. Kateřiny a zaniklé vsi Tamovice, okr. Nový Jičín. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, 1994 / 43, s. 97 – 116.

214 Znak města Fryštátu byl objeven teprve v roce 2007 při opravě kaple, kdy se po sejmutí tribuny po jižní straně objevily patky klenby se serafinskými hlavičkami a znakem města Fryštátu.

215 Samek, B. a kol., Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1994. Díl 1. A - I, s. 441.



Výstavbu kostela sv. Máří Magdalény datuje literatura do let 1611 - 1612 ve shodě s nápisem nad vstupem.

**Kostel sv. Martina ve Skalici u Frýdku** byl dokončen v roce 1617 v místě lesní kaple. Jde o jeden z mála příkladů, kde lze určit stavitele - zedníka Petra Schulze z Frýdku.<sup>216</sup> V roce 1848 bylo na západní straně přistavěno nové trojlodí a dosavadní kostel se stal presbytářem. Interiér byl vymalován v roce 1656, podle nápisu odkrytého při restaurátorském průzkumu.<sup>217</sup>

Ve **Skalici u Frýdku** vznikl v roce **1617 farní kostel sv. Martina**. Kostel měl nahrazovat starší kapli, ta ale mohla být vybudována z netrvanlivých materiálů, respektive o její skladbě nic nevíme. Stavbu financoval Jan starší hrabě Bruntálský z Vrbna.<sup>218</sup> Prameny hovoří o tom, že kostel ve Skalici byl dokončen *Lieta Panie 1617*. Stavěl jej zedník **Peter Schulz**, měšťan z Frýdku, který uvádí, že novostavbě kostela od základů věnoval 5 let. Kostel má typickou dispozici renesančních longitudiál. Byl postaven jako jednolodí s krátkou lodí obdélného půdorysu s ustupujícím polygonálně uzavřeným presbytářem. Celou stavbou zpevňují opěráky, v případě lodi vyšší a členěné, kolem presbytáře nižší.<sup>219</sup>

Původní kostel sloužil zřejmě nekatolíkům, v roce 1604 totiž přikazuje Bartoloměj Bruntálský z Vrbna, aby se v kostelích ve Frýdku, Lískovci Bruzovicích, Dobré a Skalici sloužily pouze katolické bohoslužby.

---

216 Rosová, R. – Augustinková, L., SHP kostela sv. Martina ve Skalici u Frýdku. Ostrava 2003.

217 Balcarová, R., Restaurátorská zpráva.

218 Fundátorství je sice připisováno Eusebiu hraběti z Oppersdorfu, ale Oppersdorfové koupili kostel až v roce 1636, tady se tedy datace rozchází s fakty o střídání vrchností. Urbář z roku 1636 již zmiňuje kostel jako kamenný a vlastně problematizuje spíše osobu stavebníka než dataci výstavby. Více o tom Rosová, R. - Augustinková, L., Stavebně historický průzkum farního kostela sv. Martina ve Skalici. Ostrava 2003. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

219 Rosová, R. - Augustinková, L., Stavebně historický průzkum farního kostela sv. Martina ve Skalici. Ostrava 2003. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.

## Kostely vzniklé za třicetileté války

I v pohnutých válečných časech třicetileté války byly na sledovaném území kostely přistavovány a vznikly i úplné novostavby. Válečné události zasahovaly různá území ve vlnách a během války byla některá panství mimo hlavní dění.

Některé kostely byly přistavovány. Kostel **sv. Jakuba Většího v Místku** byl vybudován koncem 16. století nebo až po požáru města v roce 1602,<sup>220</sup> v místě starší patrně polozděné stavby, o níž se píše již ve 13. století. Mariánská kaple byla přistavěna v roce 1644.

**Kostel Božího těla v Jablunkově** obsahuje podle soupisu památek<sup>221</sup> jádro z pozdního 15. století (písemně je existence kostela v Jablunkově doložena k roku 1447, ale zřejmě na jiném místě). V kontextu architektury regionu uvádí literatura v 1 čtvrtině 17. století (Novojičínská Trojice, v podstatě i Suchdol nad Odrou) jako nejpravděpodobnější zaklenutí lodi klenbu renesančního charakteru se štukovými žebry a terčí v roce 1620, jak píše Mlčák.<sup>222</sup> Skutečné zařazení do doby třicetileté války nebo krátce před začátek válečného období je poměrně sporné, zvláště v kontextu realizací z doby krátce před třicetiletou válkou, což se podle Mannsbarta prokazatelně týká Suchdola a také kostel Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně, jehož klenba lodi má dataci do 20. let 17. století.

**Kostel sv. Jana Křtitele v Palkovicích** byl postaven v roce 1631 v podstatě v gotických dimenzích s polygonálním presbytářem a opěráky. Datum výstavby a stavebníka, kterým byla v tomto případě obec, určuje nápis na hlavním vstupním portálu: TENTO CHRAM GEST ZBVDOVAN KE CCZI A K CKWALE PAN BOHU Z NAKLADEM DZEDZINI PALKOWICZ ZA VRZA DV GIRV FOGTA ONDRA WASICE BARTOSA KULHANA 1631.<sup>223</sup> Na rozdíl od goticky působícího exteriéru je kostel v interiéru renesanční s výsečovými klenbami. Natočení opěráků v západním průčelí lodi navozuje dojem, že věž byla přistavěna ke starší stojící sakrální stavbě. Situace v podkroví nebyla zkoumána.

Zřejmě v 1. polovině 40. let 17. století (dendrochronologická datace stropu a krovu je **1641/42**) byl postaven **poutní kostel na hoře Prašivá** na katastru Vyšních Lhot. Roubená konstrukce obvodových stěn je opláštěna zevnitř i zvenčí a věž se dochovala v novodobé úpravě.

Rovněž historizující stavbou je dříve **hřbitovní kostel sv. Kříže v Příboře**. Jde o náhradu starší svatyně (respektive na tomto místě již třetí stavby) vystavěnou v roce 1645 ze soukromé nadace.

---

220 Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994, s. 437.

221 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska., Díl II, J - N. Praha 1999, s. 15 - 17.

222 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 66 - 67.

223 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 84.

# Souvislosti v architektuře okolí

Sledování a vyhodnocení sakrální architektury Moravskoslezského kraje naráží na mnoho úskalí. Jde o poměrně malé území na pomezí historických zemí a v sledované době bez velkých kulturních center. Pro vyhodnocení sakrální architektury na území Moravskoslezského kraje má význam sledovat dění v architektuře okolních regionů i celé Evropy a zvláště Apeninského poloostrova, odkud se renesance šířila do Evropy. Z hlediska výstavby kostelů mají význam zejména rezidenční města obou biskupů, mezi jejichž pravomoc se dnešní území Moravskoslezského kraje dělilo – biskupa olomouckého a biskupa vratislavského.

Pojetí sakrálního interiéru v průběhu vývoje reformovaly zejména protestantské církve, které měly bohoslužbu postavenou odlišně. Vývoj pojetí sakrálního interiéru od dob husitů a jejich představ o strohých svatyních pokročil a dávno byly pryč časy, kdy Aeneas Silvius Piccolomini popsal roku 1451 chrám utrakvistů jako *vesní stodolu*. Popsaný stav v polovině 15. století v podstatě odpovídal požadavkům, které se objevily již v roce 1420: *...v jednom kostele neb v jedné osadě neslušie viac mši slúžiti nežli jedinú; a pro tuto mši nenie potrebie kostelov, neb muož, když kto chce, kromě kostela slúžiti; pakli je kostel, ale nemá v něm více než jeden oltář pro tu jednu mši býti...*<sup>224</sup>

Rovněž protestantské modlitebny začaly být zdobeny nástěnnými malbami a interiérovým vybavením, i když zdaleka nedosahovaly výstavnosti katolických chrámů. Zcela odlišnou kapitolou výzdoby kostelů je reprezentace investora, který je připomínán díly malířskými nebo sochařskými v kostele stejně tak katolickém jako protestantském.

Z českých příkladů jsou známy architektonicky významnější nekatolické kostely z oblasti západních a severních Čech. Významnou realizací 1. poloviny 16. století byl luteránský **kostel postavený ve šlikovském Jáchymově** v letech 1534 – 40, který patří mezi vůbec první sálové prostory u nás. Přesnou podobu původního renesančního kostela neznáme, kostel totiž po požáru v roce 1873 přestavěl Josef Mocker do novogotické podoby.<sup>225</sup> O původní podobě prostoru uvažuje Vlček jako o sálovém trojlodí.<sup>226</sup>

---

224 Pavel Vlček, Renesanční kostely. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.), Umění české reformace (1380 - 1620). Praha 2010, s. 245 – 262.

225 Zeman L. – Kratochvílová, A.: Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově. První luteránský kostel v Čechách a jeho přestavba Josefem Mockerem. Sakrální architektura. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 7. - 10. 6. v Jindřichově Hradci. Svorník 10/2012, s. 189 – 198.

226 Pavel Vlček, Renesanční kostely. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.), Umění české reformace (1380 - 1620). Praha 2010, s. 245 – 262.

Ve vztahu k Jáchymovu se dochovaly podobně disponované kostely v Mostě a dalších krušnohorských horních městech (Annaberg, Schneeberg, Marienberg...) <sup>227</sup>

Vlček uvádí podle Krčálové, že Jednota bratrská vybudovala své první sbory před polovinou 16. století, konkrétně se jednalo o Brandýs nad Labem a Mladou Boleslav. Krčálová připsala obě stavby Matteu Borgorellimu.

Nejlépe poznanou skupinou staveb jsou objekty financované katolickými investory, v tomto případě biskupy olomouckými. Mnohem podrobněji než produkce sakrální architektury v Moravskoslezském kraji jsou probádány **biskupské rezidence, ať je to Vyškov, Kroměříž, Olomouc** nebo třeba **Kelč**. Jde převážně o vyspělou renesanční produkci, na Moravě vlastně o nejprogresivnější projevy renesanční architektury vůbec.

Biskup Stanislav Pavlovský pokračoval ve výstavbě obou svých rezidencí v Brně i v Olomouci. V **Brně** rozšířil starý proboštský palác o severní křídlo. O ukončené etapě vypovídá patrně i nápis a datace 1593 osazená v jižním parapetním poli arkádové lodžie. Toto křídlo bylo doplněno i o schodiště, dvoupatrový hranolový útvar při věži zaklenutý hřebínkovou křížovou klenbou. Vstup na schodiště uvádí reprezentativní manýristický portál. <sup>228</sup>

Zcela odlišným problémem je investorská činnost biskupů olomouckých při modernizaci velkých pevností, jak byl například Hrad Mírov nebo Hukvaldy, což se sledovaného tématu týká jen okrajově. Prameny dokládají úpravy hradu Hukvaldy Bernardem Vlachem, radním a purkmistrem Ostravy, který pracoval rovněž na kostele sv. Václava v Moravské Ostravě, a jehož dílem byla ikonograficky doložená úprava horního patra kostelní věže atikou.

Ani na **kolegiálním kostele sv. Mořice v Kroměříži** není mnoho paralel k fondu sledované architektury, zpracování totiž vyniká úrovní sochařského zpracování kamenných prvků, jaká existuje v regionu naprosto izolovaně. Souvislost se stavebním děním v regionu lze hledat snad jen v principu historismu, který Jakubec výstižně charakterizuje, že je *historizujícím*

---

227 Zeman L. – Kratochvílová, A.: Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově. První luteránský kostel v Čechách a jeho přestavba Josefem Mockerem. Sakrální architektura. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 7. - 10. 6. v Jindřichově Hradci. Svorník 10/2012, s. 189 – 198.

228 Ondřej Jakubec (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2000. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu Olomouc – arcidiecézní muzeum Kroměříž.

*kontextuálním způsobem*, kdy se na starší raně gotická žebra napojila žebra nová v odlišném materiálu – štuku.<sup>229</sup>

Ani **hrobní kaple sv. Stanislava při olomoucké katedrále sv. Václava** sakrální produkci sledovaného území v dané době nijak neovlivnila. Ohlasy této charakterem manýristické kaple jsou tady patrné spíše mnohem později.

Přes stejného investora je biskupy budovaná architektura v rezidencích poměrně vzdálená drobné především venkovské produkci. Daleko bližší jsou sakrální architektury Moravy a Slezska té doby menší realizace, třeba v rezidenčních městech. Jedním z těchto příkladů je **kostelík sv. Anny ve Vyškově**. Kostel je datován ante quem rokem vzniku nástěnné výmalby nebo alespoň jedné její vrstvy **1584**. V názoru na dobu vzniku nejsou badatelé jednotni, Kašpárková zařadila výstavbu kostela do doby biskupa Stanislava Thurza, kdy měl být naplněn starší stavební záměr biskupa Tase z Boskovic.<sup>230</sup> Drobná stavba otevřená poměrně rozměrnými okny s kružbami dělenými jedním prutem je v interiéru zdobená minuciózně provedeným detailem a je poměrně výrazně ovlivněna renesancí.

Právě z popsaných důvodů jsou většině kostelů na sledovaném území bližší drobné realizace v okolí. Paralelou pro kostely Bruntálska a Jesenicka je například svatyně v **Moravském Berouně**, dnes součásti Olomouckého kraje. Na kvadratický presbytář tu navazuje šířkově rozvinuté trojlodí.

Při sledování některých znaků a aspektů architektury je nejvhodnější obracet se pro srovnání a poučení k nejbližšímu okolí. (Na rozdíl od staveb biskupských, u nichž se čatěji projeví vlivy vzdálenějších staveb). Například **rozložení okenních otvorů do dvou linií** – dolní s hrotitými okny a nad nimi řada oculů, zachytitelné na sledovaném území třeba v Rýmařově, se v blízkém okolí objevily na příklad u kostela ve **Velkých Losinách (1600 - 1603) a kostele v Branné (1612 - 14)**.<sup>231</sup>

---

229 Ondřej Jakubec (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2000. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu Olomouc – arcidiecézní muzeum Kroměříž.

230 S. Kašpárková, 1988.

231 Dvorská H. – Prix D.: Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282.

Zvláště území, později specificky zařazené jako **zahraniční komisariáty vratislavské arcidiecéze**, byly ovlivněny sakrálními stavbami ve dnešním Polsku. Kontakty se v 16. století, kdy šlo o jedno území a jednu diecézi, odehrávaly po linii církevní správy.

Kontakty často směřovaly přímo na centrum – **Vratislav**. Přímo na vratislavské katedrále byly provedeny spíše práce menšího rozsahu. Při požáru v roce 1540 byla zničena gotická helmice a krov nad hlavní lodí a chórem. Posléze byla znovu zaklenuta loď a dostala nový krov. Severozápadní helmice byla nově vztyčena v roce 1556 v renesančních formách. Identická helmice byla také posazena v roce 1580 na jihozápadní věž, dokončenou v letech 1568 – 1580.<sup>232</sup> Klenba i krovy byly zničeny za 2. světové války.

Konstrukčně specifickou skupinou kostelů dochovaných či doložených ve Vratislavi jsou **stavby hrázděné**. V našem prostředí jsou častější **kostely roubené**, hrázdění se pak objeví spíše jen na některých částech stavby (obvykle ve vyšších patrech věže). Ve Wroclavi jsou právě spojeny zvláště se 16. stoletím a protestantským prostředím, ovšem vyskytují se i později. Ze 16. století pocházejí kostely sv. Hyacinta ve Swojczycích (1537, rozšířený 1630) a kostel sv. Anny v Pracze Odraňskie (1550, rozšířen 1644 – 48) a Panny Marie Pomocné v Dabie. Jsou ovlivněny franskými motivy. Jejich předobrazem jsou středověké dvouprostorové stavby s odsazeným presbytářem a dlouhou lodí.<sup>233</sup>

**Koncem 16. století** byly stavěny **svatyně s jedním sakrálním prostorem** ve stavbě s presbytářem přímo navazujícím na loď (bez odstupnění). Takové stavby se objevily na Bruntálsku a Jesenicku (Branná).

V bezprostředním okolí sledovaného území, vymezeného aktuálním správním členěním na úrovni krajů, se samozřejmě dochovaly příklady časově renesančních kostelů. **Kostel v Supíkovcích** vyhodnotil jako příklad drobného renesančního sakrálního objektu dané oblasti D. Prix a jeho vznik datoval do 80. let 16. století.<sup>234</sup> Prix publikoval kostel jako typický drobný sakrální objekt, u něhož se ve 2. polovině 16. a v prvních dvou desetiletích následujícího století udržovala **jednoprostorová dispozice bez výrazného oddělení lodi a presbytáře**. Kromě kostelů ze sledovaného regionu, jako jsou Brantice, uvádí Prix ještě další příklady jednoprostorových kostelů bez výraznějšího formálního odlišení architektury lodi a presbytáře jako je kostel Panny Marie v Andělské Hoře<sup>235</sup>, postavený před rokem 1579 pány z Vrbna. Prix zde nastiňuje

---

232 Edmund Malachowicz, Katedra Wroclawska. Dziej e i architektura. Wroclaw 2000, s. 333.

233 Hanna Gorska, Wrocwskie koscioly o drewnianej konstrukcji szkieletowej, s. 159. In: Architektura Wroclawia.Swiatynia. Wroclaw 1997.

234 Prix, D., Kostel sv. Hedviky v Supíkovcích / renesanční architektura rámcem kutzerovské kreace. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, roč. 52, 2003, s. 193 – 210.

235 Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Aborník k počt ě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282.

typologickou vazbu a impulsy vycházející z chrámů severočeských (Jáchymov, Most) a moravských měst a klášterů (Brno, kostel sv. Jakuba, Doubravník). V této podobě identifikoval skupinu kostelů v jižním a západním podhůří Hrubého Jeseníku (Velké Losiny, Sobotín, Branná). Tyto kostely z let 1600 – 1614 byly poměrně protáhlé a jejich interiéry byly příkladem sceleného prostoru bez členění vítězným obloukem, kde klenba lodí plynule přechází v klenbu presbytáře.

D. Prix shledal, že inspirací pro jednoprostorové kostely typologicky podobné supíkovicému mohl být jeden z nejvelkolepějších soudobých kostelů střední Evropy – sv. Jakuba v Nise z doby po roce 1392, respektive po požáru v roce 1401, přičemž hlavní etapa budování východních partií, dílo Petra z Frankenštejna, spadá do let 1424 – 30. Prix vidí v podobě této trojlodní haly projev tendencí ke scelování prostoru.<sup>236</sup>

**Scelování sakrálního prostoru** je charakteristickým rysem architektury konce 16. Století. Sjednocování prostoru můžeme v kostelích pozorovat v linii podélné i příčné. Prostor pro věřící přestává být členěn do lodí a místo nich se objevují velké kostely s interiérem členěným tribunami. Proces scelování se odehrával i v linii podélné, kostely mají stále méně výrazné dělení na presbytář a loď. Tyto tendence lze sledovat i v českých zemích (Kralovice, Smečno, kostel sv. Salvátora v Praze na Starém Městě, bratrský sbor v Mladé Boleslavi, nebo později P. Marie Vítězné v Praze na Malé Straně, rovněž hřbitovní kostely v Rakovníku a Velvarech).<sup>237</sup> Prix je dává do souvislosti se scelováním prostoru velkých pozdně románských a gotických staveb a z novějších a časově zkoumanému období bližších pak Heilmannově realizaci v Mostě.

---

236 Prix, D., Kostel sv. Hedviky v Supíkovicích / renesanční architektura rámcem kutzerovské kreace. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, roč. 52, 2003, s. 193 – 210.

237 Dvorská H. – Prix D.: Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282.

## 10. Vývoj sakrální architektury ve sledovaném období podle charakteristických rysů

Právě ve 2. polovině 16. a na počátku 17. století sledujeme obecně zmohtnutí výstavby sakrální architektury, a tedy nárůst materiálu pro výzkum, na druhé straně se nově budovaná, ale i zásadněji přestavovaná kostelní architektura z mnoha příčin více stylově rozrůžňuje. Markantněji než v předchozích obdobích pronikání renesance dokážeme tedy odlišit setrvávání na tradičních formálních schématech, rozvíjení nové renesanční formy a návrat ke gotickému citění.

Už na počátku 16. století byla **renesance** v architektuře i na sledovaném území pozorovatelná a identifikovatelná. Nicméně tady je možná výrazněji než například ve velkých centrech patrné, že renesance nepředstavovala nějaké *jednotilé hnutí, šířící se z jednoho bodu jako kruhy na vodě, do níž jsme hodili kámen*.<sup>238</sup> Právě architektura Moravskoslezského kraje je dokladem diferenciacie renesance, která tady reaguje nejen na místní stavební a kulturní tradice, ale i na vlivy pronikající odjinud, zvláště od severu ze Slezska a od severozápadu z Německa. Výsledkem mísení je stavební kultura s velmi specifickým výrazem.

Na zkoumaném území Moravskoslezského kraje byly zkoumány sakrální stavby co do jejich stylového výrazu. Byl sledován výraz stavby, gotické a renesanční rysy, jejich míra, vzájemný poměr na konkrétních stavbách a jejich zdůvodnění. Renesanční architekturou prostupují obecně gotické rysy velmi výrazně, přitom mohou mít různý důvod. Gotické tendence totiž mohly v proudu renesanční architektury přežívat i vracet se.

Nástup renesance v českých zemích popisuje Hořejší. *V průběhu 15. a 16. století se tu s romanizujícími tendencemi setkáváme dosti často, a to například v arkádových dvorech měšťanských domů (sloupy s krychlovými hlavicemi) nebo na kostelních věžích (sdružená okénka, obloučkové vlysy, liseny)*.<sup>239</sup> Do stavební produkce se postupně dostávají renesanční prvky a konstrukce větší a větší měrou.

Sakrální architektura je ovšem konzervativnější. Jiřina Hořejší charakterizovala sakrální stavbu 16. století u nás jako *plně středověkou: v plné míře si zachovává gotickou půdorysnou dispozici, podržuje si v redukované podobě klenební systém, a gotické je v podstatě i architektonické tvarosloví, i když pokrývané renesančním dekorem. Ani*

---

238 Kalina, P.: Benedikt Ried a počátky alpské renesance. Praha 2009.

239 Jiřina Hořejší, Tvář pozdně středověkých historismů. In margine Birnbaumovy teze o románské renesanci. Umění 2, roč. XVII., 1969.



*měšťanský dům této doby se neodchyluje od svého středověkého předchůdce, zejména co se půdorysného rozvržení týče. Odlišuje se pouze vnější kulisou – sgrafitovou a malovanou výzdobou fasády, atikami a domovními štíty a v interiérech tu a tam malovanými nebo řezanými kasetovými stropy. Přetrvávají křížové a síťové klenby, do doby po polovině 16. století přetrvávají ještě gotické klenby sklípkové.*<sup>240</sup>

**Renesanční vlivy** se na sakrálních stavbách ze sledovaného území objevují o něco později než například v Čechách. V profánní architektuře tomu samozřejmě bylo jinak, ostatně příklad renesančního portálu v Moravské Třebové jako prvního renesančního prvku už z konce 15. století je dostatečně známý.<sup>241</sup>

Na sledovaném území totiž schází velký a zcestovalý stavebník s rozhledem. I když tu olomoučtí biskupové měli rozsáhlé statky, území Moravskoslezského kraje leželo mimo hlavní zónu jejich zájmu, který se obracel hlavně k jejich rezidenčním městům jako Olomouc a Kroměříž. Největší část produkce sakrálních staveb tu tvoří **drobné kostely** budované na venkově a v menších městech finančně ne příliš silnou vrchností nebo obcemi věřících.

**Polovina 16. století** je v našem prostředí dobou, v níž sakrální architektura není budována jen katolíky a již ani časem přísného husitského pojetí sakrálních staveb, které mohly být a také zhusta bývaly záměrnou adaptací jiné stavby pro církevní účely z důvodů proklamované a tehdy demonstrováné snahy po prostotě kostelních budov. Naopak se objevuje celá řada šlechtických i měšťanských donátorů různých vyznání, kteří ovšem nemají vlastní stavební program vhodný pro sakrální stavby, ale řídí se ponejvíce vlastním vkusem a také tradicí.

Ono **chápání středověké zbožnosti** je v evropské kultuře velmi silně zakódováno a mnohokrát se objevilo v různých vývojových fázích evropské kultury. Tak vlastně byla podle obecné představy nejvhodnější pro sakrální stavbu středověká a nejčastěji gotická podoba. S takovou představou pracovali mnohem později architekti a stavebníci historismu, zatímco teoretikové uvažovali *In welchem Stil sollen wir bauen?* A nejčastější odpovědí na otázku, v jakém stylu mají stavět kostely, byla gotika nebo románský sloh právě s odkazem na představu o středověké zbožnosti.

Podobně jako v 19. století i renesanční stavebníci směřovali stavitele uchylovat se ke gotickým vzorům. Nicméně se dosud nevytvořil vyhraněný stavební typ nekatolického kostela, který by vyhovoval liturgickým potřebám té či oné konfese. P. Vlček<sup>242</sup> vidí důvody tohoto stavu v sociálních vztazích, kdy se zřejmě nekatolíčtí stavebníci obávali srovnání s pompézními katolickými stavbami středověku, tak zřejmě nechtěli, aby protestantské svatyně nepůsobily příliš uboze. Kromě toho se stavitelé renesance nejčastěji obraceli pro poučení k italským zemím, jenže v případě protestantské sakrální architektury podle Vlčka vzory chyběly, neboť veškerá italská sakrální architektura byla samozřejmě v zemi papeže v období quattrocenta a cinquecenta katolická. Je rovněž

---

240 Jiřina Hořejší, Tvář pozdně středověkých historismů. In margine Birnbaumovy teze o románské renesanci. Umění 2, roč. XVII., 1969.

241 Dějiny českého výtvarného umění.

242 Pavel Vlček, Renesanční kostely. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): Umění české reformace (1380 - 1620). Praha 2010, s. 245 – 262.

možné, že se zbožní stavebníci záměrně odvraceli od renesance, čerpající inspiraci z pohanské antiky.

Přímo na sledovaném území nejsou známy prameny, které by komentovaly stylový záměr ve volbě podoby protestantského kostela. V literatuře se často uvádí příklad luteránů z **Neuburgu an der Donau**, jimž byly gotizující kostely bližší než čistě renesanční projekt jejich souvěrce Josefa Heintze. Jeho návrh tak byl označen za italský a katolický. Hodnotitelé ale museli zároveň připustit, že nebyla vypracována žádná závazná norma pro luteránský chrám.<sup>243</sup>

V českém prostředí představuje gotika podle Vlčka **znak, který označuje sakrální místo**. Znak je obvykle velmi výrazný a byl použit v moderně (myšleno samozřejmě renesančně) chápaném prostoru, ať jde o exteriér nebo interiér. Nejvýrazněji se gotický znak sakrálního prostoru projevil na zámeckých kaplích v Litomyšli nebo Náměšti nad Oslavou. Vlček tady srovnává, že v prvním případě se jednalo o stavbu katolíka Vratislava z Pernštejna a ve druhém o stavbu českého bratra Jana Staršího ze Žerotína. V obou případech vidí projev vůle stavebníka nikoli návrh projektujících italských architektů.<sup>244</sup>

Podobně tomu bylo v případě utváření oken bratrského sboru v Mladé Boleslavi z let 1544 – 54, kde byla použita kružba bez významu výtvarného či architektonického, v otvorech do interiéru otevřených jako segmentové niky.

**Sakrální architektura sledovaného území** se na první pohled liší od kostelních staveb v Čechách, tedy na území v té době kulturně více vázaném k Vídni, která do jisté míry zprostředkovala migrujícími Vlchy šířenou renesanci, a ve Slezsku také vlivy z kulturní oblasti dnešního Polska. Sakrální architektura v Čechách zahrnuje malý počet nejčastěji centrálních staveb, výrazně ovlivněných renesancí. Zdaleka ovšem převažují stavby s rysy gotiky i renesance.

Zásadní otázkou bylo sledování gotických rysů a tendencí. Renesance poutala totiž jako „inovace“ a „moderní“ vývojová tendence po dlouhou dobu v dějinách umění a dějinách architektury dlouho pozornost a je dnes probádána lépe, než umění „přežívající“. Gotické tendence málokdy vzbudily pozornost historiků architektury, natož aby se někdo zabýval důvody jejich výskytů na stavbách.

Tendence gotické a širěji středověké se přitom uplatňují v renesanci velmi výrazně. Gotika zřejmě i pro renesančního a vzdělaného člověka v roli investora a mecenáše značila sakrální prostor. Gotické tendence se výrazně uplatňují na stavbách významných velmi vzdělaných (Starý Jičín budovaný Žerotínem) nebo zcestovalých a na místní poměry relativně bohatých (Stará Ves pro Sirakovské z Pěrkova) stavebníků stejně jako na stavbách budovaných mimo hlavní pozornost a zájem stavebníka, což byla celá

---

243 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

244 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

plejáda kostelů na venkovských statcích biskupa olomouckého, stejně jako na „stavbě z nutnosti“ hřbitovního kostela v Klimkovicích, který postavil pro tamější katolickou menšinu Bruntálský z Vrba, který ovšem své hlavní snažení zacílil na farní kostel v rukou nekatolíků.

Kromě toho jsou po celý čas budovány stavby na okraji „vysoké architektury“ drobnými stavebníky (Palkovice nebo Skalice). Ještě více se charakteristický rukopis projevil na dřevěné sakrální architektuře, která je na gotických vzorech velmi závislá a mnohdy toporně (vítězné oblouky v podobě trojkloubového oblouku) nebo naprosto nesmyslně a bez pochopení konstrukčního smyslu daného prvku (dřevěné „opěrné pilíře“ na kostele na Prašivé) tento prvek používá na drobných kostelích, které vznikají činností místních stavebních kapacit na objednávku vrchnosti. Podobně tendence na stavbách jistě nejsou znakem programového historismu, ale dlouhého a houževnatého přežívání rysů, konstrukcí a prvků, které si stavebníci i stavitelé zvykli vídat na gotických sakrálních stavbách, hojně dochovaných i v našem regionu.

I když se mnohdy daří rozlišit v sakrální architektuře linii staveb záměrně historizujících s gotickými tendencemi, budovanými investory vzdělanými zcestovalými a bohatými (samozřejmě podle regionálních měřítek) k jejich reprezentaci a linii staveb vznikajících v duchu dlouhé tradice a na okraji zájmu hlavního investora nebo jako stavby lidové, nepřispěje takové rozlišení k lepšímu časovému rozvrstvení architektury 2. Poloviny 16. A počátku 17. Století, ale pouze k jeho podrobnější charakteristice, neboť obě linie tady prokazatelně a dlouho běží současně vedle sebe.

# Vyznívání gotiky

Gotické tendence procházejí sakrální architekturou moravskoslezského pomezí po celé sledované období. Na některých stavbách bývají výraznější, jiné stavby se hlásí ke gotice například jen dispozicí nebo hmotovým uspořádáním.

Přežívání gotických forem se poměrně výrazně uplatňuje ve funerální plastice, která si ještě v 1. Polovině 16. Století udržuje pozdně gotická schémata výzdobného pole lemovaného textem a naivní formu (náhrobník Johanky Bravantické u Chobřan v kostele v Bravanticích...)

V 1. Polovině 16. Století se ještě přežívají některé charakteristické rysy gotiky, jako jsou žebrové klenby hvězdové (Bílovec) nebo síťové (Ostrava, 1539). Objeví se i klenba s terčí (Velká Polom).

Poměrně zjevný je tradicionalismus u **dřevěných kostelů**, které se dochovaly schodou okolností z 1. Poloviny 16. Století jako početnější skupina než ze 2. Poloviny téhož věku. K tradičním formám gotiky se hlásí kostely v Hrabové a v Hodslavicích s pravouhlými presbytáři. Konkrétně ze sledovaného období se dochoval patrně jen kostel v Sedlišťích na tradičním půdoryse. Ze samozného závěru sledovaného období pochází poutní kostel sv. Antonína Paduánského na hoře Prašivá na katastru Vyšních Lhot, jehož tradiční dispozice byla obohacena o prvek převzatý z kamenné architektury – náznaky opěráků v průčelí a v místě vítězného oblouku.

Po polovině 16. Století pozorujeme v architektuře už spíše tendence, zařaditelné k historismu, které odkazují záměrně ke gotické obecně jen připomínkou opěráků nebo přítomností lomeného oblouku, případně ke konkrétní fázi gotiky,

I když je biskup **Stanislav Pavlovský** literaturou prezentován jako humanistický učenec a renesanční mecenáš<sup>245</sup>, je to přece jen jedna stránka jeho osobnosti. Biskup Pavlovský totiž nechal postavit či bděl nad výstavbou obrovské řady kostelů v jeho diecézi i mimo ni (například s jeho rodem svázané Pavlovice v Polsku). Ať už se jednalo o novostavby, nebo přestavby, které byly pak biskupskou kanceláří v rámci protireformace prezentovány jako nové kostely, běžnou produkci kostelů souvisejících s činností Pavlovského charakterizují gotické rysy.

---

245 Ondřej Jakubec (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2000. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu Olomouc – arcidiecézní muzeum Kroměříž.

V 80 a 90. letech tak vznikla celá řada kostelů, například **Bartošovice** s polygonálním presbytářem a armovanými opěráky, vybudované Sedlnickými z Choltic po roce 1589, které biskup 1597 světil.

Gotika se na kostelích poslední třetiny 16. století mohla uplatnit z mnoha důvodů, ať už jako znak sakrálního prostoru, jak ji vidí a interpretuje Vlček,<sup>246</sup> nebo jako výraz snahy o hledání vzorů ve středověké zbožnosti, nebo možná jen jako praktická záležitost, kdy je starší prostor doplněn nebo dostavěn a dokončen ve stejných intencích. A je možné, že se investor (a biskup), nebo někde oba v jedné osobě, snaží znejasnit pochopení stavebního vývoje kostela, který je prameny prezentován jako novostavba. Badatelé jsou často nakloněni vykládat podobné snahy jako historizující koncept<sup>247</sup> nebo výraz pokory, ale v případě skupiny kostelů, prezentovaných jako novostavby, ačkoli jimi nejsou, které vděčí za svůj vznik katolickému biskupovi, rozhodně nejde o pokoru, ale o propagandu, podle níž se biskup (nebo jiný stavebník) snaží prezentovat jako činorodější a výkonnější, než skutečně je.

## **Historismus na kostelech na tradičním půdorysu s odstupujícím presbytářem**

**Historismus** se uplatnil i na řadě staveb z **protestantského prostředí**. Jde především o kostel v Dolní Moravici, zbudovaný roku 1593 luteránskou farností (podle Spurného platila výstavbu skutečně obec) za panování luteránské vrchnosti. Presbytář v exteriéru zpevněný opěráky v interiéru klenutý sice se žebírky, ale nabíhajícími z antropomorfních konzol, které odkazují k přelomu 14. a 15. století (například ambit kláštera v Prostějově) a řazených do vzorce, jaký se objevoval nejčastěji v 15. století (opavská konkatedrála, presbytář kostela ve Velké Polomi).

Stavbou tradiční dispozice s využitím renesančních detailů byl dnes zbořený **bratrský sbor ve Fulneku** z roku 1588, v pramenech jmenovaný jako *Topferkirchel*. Ke gotice odkazuje především výrazné armování nároží a opěráky zpevňující loď a presbytář.

V případě kostela **Narození P. Marie v Radkově** ve starší části z roku 1590 jsou opěráky použité v exteriéru lodi i presbytáře v podstatě jediným projevem gotického historismu na této stavbě.

---

246 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

247 Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2000. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu Olomouc – arcidiecézní muzeum Kroměříž.

**Kostel ve Staré Vsi nad Ondřejnicí** byl prokazatelně v roce 1589 pouze přestavěn. Nad klenbou s heraldickou výzdobou, odkazující ke stavební aktivitě Širakovských z Pěrkova v 90. letech 16. století existují kapsy po trámech staršího zastropení. Nicméně kostel byl v 80. a 90. letech 16. století přestavován s využitím celé řady gotických konstrukčních i estetických detailů. Klenba nad lodí parafrázuje vrcholně gotickou klenbu síťovou. Architektonický detail (lancetové oblouky portálů, konzoly kleneb...) se vrací spíše k rané gotice.

**Kostel v Rychvaldě** Bernard Bárský v roce 1596 prokazatelně nepostavil, ale nechal přestavět. Obě klenby – lodi i presbytáře jsou datované erby, písmeny a letopočtem. Nad nimi jsou ve zdech lodí kapsy po trámech, které upozorňují na starší stavební etapu zděné stavby. Bernard připomněl Bárské rodovou heraldikou, iniciálami a datací. Kostel jako Bárského novostavbu interpretovala až literatura.<sup>248</sup>

K dalším realizacím v duchu gotiky patří **Lomnice u Rýmařova** z roku 1603, ozvláštněná velmi specifickým architektonickým detailem.

Stavby ovlivněné historismem s kořeny v gotice vznikaly ještě i v samotném závěru sledované doby – za třicetileté války. Některé lze spojovat s lidovým prostředím, jako tomu bylo v případě kostela v **Palkovicích z roku 1631**, vybudovaném za přispění místního fojta. I když jde o realizace poměrně pozdní, můžeme, zvláště vzhledem k rozhledu stavebníka uvažovat spíše o přežívání než o historismu.

Podobně gotický vzhled exteriéru si zachoval kostel **sv. Kříže v Příboře**, postavený znovu v roce 1646 zřejmě jako nápodoba staršího.

Ze 40. let pochází ještě **dřevěný kostel na Prašivé**, financovaný Oppersdorfy jako vrchností a koncipovaný jako poutní. Kostel se půdorysně podobá drobným středověkým stavbám. V jeho exteriéru byly samozřejmě bez statického opodstatnění použity prvky připomínající opěráky zděných kostelů. Přes šlechtického fundátora je kostel projevem zlidovělého stavitelství, které přejímá některé vizuální prvky gotické architektury patrně bez pochopení jejich konstrukčního významu.

Ve formách sakrální architektury přežívá gotika v dispozicích, s polygonálními presbytáři. Opěráky byly někdy chápány nejen jako konstrukční záležitost, ale také jaké estetický prvek spjatý s podobou sakrální architektury do

---

248 Jindřich Benatzky, Kostel sv. Anny v Rychvaldě, Těšínsko 1992, č. 3, s. 7.

té míry, že se vyskytují i na obvodových zdech plochostropých staveb nebo jejich částí.

## **Historismus uplatněný na novostavbách sjednoceného půdorysu**

Programový historismus odkazující ke středověku, zvláště k různým fázím gotiky, se projevil i na stavbách rozvržených na sjednoceném půdoryse (bez odstupujícího presbytáře). Šlo především o **využití opěráků**, ve většině případů bez statického zdůvodnění, které podle všeho značily pro pozorovatele sakrální stavbu. Tak dostaly tradiční členění opěrky v exteriéru votivní kostel sv. Jošta ve Frýdku z roku 1612 nebo na lodi kostela ve Skalici u Frýdku z let 1612 – 1617.

Historismus odkazující ke konkrétnímu vzoru z rané gotiky se uplatnil na jižním **portálu s křížem a žehnající Boží rukou** kostela ve Starém Jičíně, který se velmi podobá raně gotické výzdobě tympanonů nad portálem cisterciáckých klášterů v jižních Čechách. Portál s podobnou reliéfní výzdobou je zachován v kostele ve Vyšším Brodě patrně in situ a v lapidáriu cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně.

Na půdorysu polovičního oválu byla vybudována loď i s presbytářem kostela v **Suchdole nad Odrou**. Opěrky byly použity jen u lodi, což je patrně důsledek budování kostela ve dvou fázích. Loď přilehla k presbytáři na spáru a prokazatelně k omítanému a líčenému interiéru. Zřejmě byla Cetryšem z Kynšperka použita část staršího kostela, protože krov pochází v celém jeho rozsahu podle dendrochronologického datování z let 1604/05.

Gotika přetrvává především v dispozici stavby (zaužívané schéma lodi a presbytáře menšího kostela) a jejím hmotovém uspořádání (presbytáře zpevněné opěrky).

Nicméně největší podíl výstavby sakrální architektury sledovaného období tvoří úpravy. I u vzorových staveb, které byly dávno publikovány a známy jako příklady časově renesančních kostelů gotického cítění (kostel ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, kostel v Rychvaldě), se při jejich dalším zkoumání ukázalo, že jejich vývoj je složitější, než se předpokládalo, a jejich původ sahá mnohem hlouběji do minulosti, než badatelé předpokládali. Renesanční datace těchto stavebních akcí se opíraly často o epigrafické prameny, které vznikaly v době velkého konfesijního rozrůznění společnosti, a jejich cílem bylo velmi často zveličít

zásluhy aktuálního donátora, kterého stavěly do role fundátora právě proto, aby se na původního donátora odlišného vyznání zapomnělo.

Italská renesance zasáhne tu více tu méně do dispozice, hmotového uspořádání a podoby staveb. Poměrně známým a často uváděným příkladem **renesanční centrály** byla kaple sv. Vojtěcha, postavená pro biskupa Antonína Pruse z Mohelnice před svatovítskou katedrálou na pražském hradě 1575 – 1576. Kaple vznikla podle všeho dle návrhu nástupce B. Wolmutha Ulrika Aostalliho jako centrála na půdoryse protáhlého desetiúhelníka, jak bylo pro hrobní a memoriální stavby obvyklé.<sup>249</sup> Nakolik mohla být pražským vzorem přímo ovlivněna pohřební kaple ve Štítině, není jasné. Větší vliv na polygonální půdorys štítenské kaple, půdorysně odvozené z oválu, mohla mít pravděpodobně kaple sv. Kříže v Opavě, známá pod novodobým pojmenováním Švédská. Pravděpodobnější je přímý vliv teoretických spisů Vignoly, který využil pravděpodobně poprvé ovál v sakrálním stavitelství v 70. letech 16. století

Renesanční kostely bývaly velmi často budovány v nové urbanistické situaci. Krčálová<sup>250</sup> uvedla přesouvání, respektive zakládání nových hřbitovů mimo okrese obce, s čímž souviselo zakládání nových **hřbitovních kostelů**. Zatímco v raném a někde i ve vrcholném středověku byla pohřební místa dostupná i pro běžné farníky přímo v prostoru kostela (v našem regionu např. Štramberk – Tamovice pro 14. a kostel sv. Václava v Moravské Ostravě pro 13. a 14. století), ve vrcholném a pozdním středověku se pohřbívalo v bezprostředním okolí tehdy farních a přímo v jádru obcí situovaných farních kostelů. V renesanci pak dochází ke zřizování hřbitovů mimo obec.

Mnoho kostelů bylo ve sledovaném období zřizováno také na předměstích nebo k užívání pro odlišnou konfesi (trojiční kostel v Novém Jičíně, který později sloužil jako hřbitovní, nebo trojiční kostel v Klimkovicích).

Z tehdejšího státoprávního i územně správního členění je jasné, že velká zakázka typu katedrály ve smyslu biskupského kostela na území Moravskoslezského kraje není. Další Krčálovou uváděné **typy sakrálních staveb** jsou zastoupeny na území kraje více nebo méně příklady. **Farní kostely** byly doplňovány a přestavovány. Poměrně početné jsou i **kostely hřbitovní**. U **řádových kostelů** se setkáváme ve sledovaném období spíše jen s přestavbami a

---

249 J. Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka.* Praha 1989, s. 5 – 62.

250 J. Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka.* Praha 1989, s. 5 – 62.



přístavbami. Doložený **votivní kostel** vznikl na našem území v Místku (kostel sv. Jošta). Bratrský sbor, přestavovaný koncem 16. a na počátku 17. století, svázaný s působením J. A. Komenského ve Fulneku, slouží dnes jako muzeum Komenského.

Příklady **kaplí** jsou doloženy pro **kaple hrobní** (Štítina jako samostatně stojící stavba a kaple při chrámu). Pro palácové kaple či kaple v měšťanských domech není k dispozici dostatek pramenů. Zámecké kaple se podařilo doložit prameny a spojit s konkrétním prostorem v aristokratickém sídle jen ve **Slavkově u Opavy a v Litultovicích**. Českým příkladem pro srovnání může být Kostelec nad Černými Lesy se znaky renesance i gotiky.

**Členění fasády nikami**, jaké se na pražských stavbách objevilo už v 50. letech 16. století (letohrádek královny Anny<sup>251</sup>), se na zkoumaném území objevilo v sakrální architektuře až počátkem 17. století na kostelech na Frýdecku (**Frýdek – Místek, m.č. Místek, Frýdek – Místek - Skalice**).

Luteránský kostel Nejsvětější Trojice, postavený na Malé Straně v Praze ve 2. desetiletí 17. století,<sup>252</sup> byl předobrazem pro stavby mladší. **Typ jednolodního kostela s trojicí věží v průčelí a oble zaobleným presbytářem** se ve sledovaném období se na území Moravskoslezského kraje nevyskytl.

---

251 J. Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989, s. 5 – 62.

252 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

# Pronikání renesance

V oblasti severovýchodní Moravy se renesance objevuje ve 2. polovině 16. století. Nejdříve se tak děje v architektuře profánní, kde se objevují arkádová nádvoří a bohatá kamenická výzdoba v renesančních formách, realizovaná zvláště při přestavbě hradních paláců a starých tvrzí. Nositeli renesance byli, jak je známo, Vlaši, kteří se postupně usazovali ve městech a podle míry své úspěšnosti mnohdy dosáhli celospolečenského uznání a spolu s nabytým majetkem i významných postů v městské samosprávě.<sup>253</sup>

Krčálová je názoru, že kostelní novostavby byly v renesanci výtvarně nevýrazné a renesance proniká do struktury stavby zprvu detailem, někde konstrukcí a formou klenby.<sup>254</sup> Dále předkládá názory Ferdinanda I. a B. Wohlgemutha, kteří v gotice viděli „*umění kostelní*“.

Renesance, v níž vzdělanci spatřovali odkaz na pohanskou antiku, byla podle Krčálové<sup>255</sup> spíš užívána pro stavby k bydlení, veřejné budovy, stavby obranné a užitkové. To se samozřejmě někdy projevilo při posuzování stylovosti a vhodnosti návrhů staveb pro určitý účel. Luteráni označili negotický návrh kostela pro Neuburg an der Donau od jednoho z umělců rudolfinského dvora Josefa Heinze za *italský a katolický*.<sup>256</sup>

**Renesančním vkladem** k uspořádání sakrálního prostoru, především interiéru, je **sochařská práce**, oslavující nebo jen připomínající donátora a jeho rodinu formou **náhrobků** (Hlučín) či **náhrobníků**, sekundárně seřazených do souborů a rámovaných architektonickým rámcem (Stará Ves nad Ondřejnicí, Klimkovice). Podobně renesančního charakteru je heraldická výzdoba z ruky kameníka, rovněž renesančního charakteru. V případě izolovaných náhrobků i náhrobníků existuje místní gotická tradice a důvody jejího odmítnutí mohou být kromě investorského přání i ryze praktické, protože tento detail tesali většinou umělci, uplatňující se především na profánní architektuře, kterou už tehdy zcela ovládlo renesanční cítění.

---

253 Indra, B., K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezku.

254 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

255 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

256 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

Na mnoha renesančních kostelích se nechali šlechtičtí stavebníci zvěčnit heraldickými deskami, umístovanými nejčastěji nad hlavní vstup do lodi.

Své kostely erby značili **Kobylkové z Kobylího (Velká Štáhle**, kde je erb Kobylků v alianci s Edery ze Štiavnice).

Dalším prvkem zcela renesančního charakteru je **štuková výzdoba** interiéru, především dekorace kleneb hřebínky, žebírky a jinou plastickou dekorací jako jsou třeba terče s různou výplní. I když hřebínky sice zdůrazňují tektonickou skladbu, procházejí po hranách kleneb a výsečí, a sledují tedy strukturu danou trasováním dříve gotických žeber, tak jejich chápání je už opět naprosto renesanční, ovšem v intencích renesance zaalpské.

V kostelích tradiční dispozice a také ještě tradiční konstrukce se objevuje **renesanční detail**, nejdříve zřejmě pod vlivem profánní reprezentační architekturu na deskách připomínajících investora, jako jsou heraldické reliéfy nad vstup. V případě **kostela ve Staré Vsi nad Ondřejnicí** se renesanční detail uplatnil jako výzdoba ještě goticky cítěných prvků, jako byl portál z presbytáře do sakristie celkové v gotické formě lomeného oblouku, ale s reliéfní výzdobou perlovcem. Akce, které byla nyní vyhodnocena jako ne novostavba, ale přestavba kostela, je datovaná nápisem na věži<sup>257</sup> do roku 1589.

Podobně se renesanční detail objevil u o něco málo mladšího kostela sv. Anny v Rychvaldě, kde renesanční vegetabilní ornamentika tvoří výzdobu patek klenby lodi. Renesanční ztvárnění se v případě kostela v Rychvaldě týká samozřejmě i heraldické výzdoby.

Pokročilá renesance se projevila při budování tzv. České kaple ve Fryštátě, vzniklé podle obsahu heraldické výzdoby jako stavební podnik města Fryštát, patrně jako doplněk ke kapli využívané a udržované vrchností. **Hlavice polopilířů jsou v případě České kaple zdobeny andílčími hlavičkami v duchu renesance poučené vlašskou tvorbou.**

Samek vřazuje mezi renesanční zásahy realizované na kostele v Bruntále 2. poloviny 16. století ještě úpravy interiéru, při nichž byla žebra z keramických tvárnic překryta maltou a jejich výběhy převrstveny římsovými hlavicemi.

---

257 Další deska pod nápisem informuje, že jde o novodobou kopii: TATO PAMĚTNÍ DESKA BYLA ZASAZENA roku 1931 JAKO KOPIE PŮVODNÍHO ÚPLNĚ SEŠLÉHO NÁPISU. I když jde o novodobou kopii, autenticita textu se jeví jako nesporná. Kostel skutečně mohl být vysvěcen Pavlovským v roce 1591 jako výsledek stavební aktivity Ctibora Syrakovského v letech 1587 – 89.

## **Pokročilá renesance čistých forem**

Mezi stavební produkcí se v sakrální architektuře 2. poloviny 16. století objevují v malé míře příklady renesančních forem, nedotčené gotickou tradicí ani gotickými vlivy.

Týká se to zvláště některých specifických konstrukcí a prvků, jako jsou kruchty. Čistá renesanční forma charakterizuje například signovanou kruchtu v kostele sv. Václava, kterou na štíhlé iónské sloupy postavil Johannes Rinolt v roce 1603.

Renesance se často projevila v interiérech kostelů mnohdy s historizujícím gotickým zevnějškem, jako tomu bylo například u frýdeckého votivního kostela sv. Jošta, zaklenutého hřebínkovými klenbami.

Lokální variantou projevů renesance jsou klenby, opatřené v líci hřebínkovou výzdobou. Hřebínkové klenby se objevují v různých situacích na stavbách – v presbytáři (Břidličná), v lodi (Velká Polom, patrně 1589) jako doplnění zaklenutí sakrální stavby s již dříve zaklenutým presbytářem nebo jako klenba prostor věže.

# Renesance s příklonem ke gotickým formám

Ze své podstaty je renesance obecně historismem, tedy stylem, který se zvláště a markantně v zemi svého vzniku – v Itálii, obrací k antickým vzorům. Nicméně i ve vlašské oblasti se objevují do jisté míry ohlasy středověkého umění.

Pro obracení se ke středověkým a zvláště gotickým formám mohlo existovat vícero důvodů. Rykl rozlišuje na příkladech plejády menších feudálních sídel **historismus, tradicionalismus a konzervativismus**.<sup>258</sup> Historismus vysvětluje jako záměrné použití starších forem, přitom mezi vzorem a aplikací je znatelná prodleva. Tradicionalismus vidí jako setrvačné pojetí forem s cíleným podtextem záměru, zatímco konzervativismus má být setrvačné pojetí forem bez výrazného a cíleného podtextu záměru, který časově přímo navazuje na předlohy. Pomocí těchto se lze lépe zorientovat ve stavební produkci kostelů ve 2. Polovině 16. A na počátku 17. Století. Ryklovy teze, v nichž rozvíjí a precizuje jednu z úhelných tezí dějin umění týkající se historismu – známě z literatury survival (přežívání forem) a revival (návrat forem), podrobněji reflektují situaci v Zaalpí v architektuře konce středověku a raného novověku.

Do střední Evropy se renesance dostává s jistou prodlevou ve vztahu ke stavebnímu dění v oblastech s historickým označením Vlasy. Renesance, jaká se dostala za Alpy, je více ovlivněná místními stavebními tradicemi, které přetavuje v novém výrazu.

Renesance v zaaplských zemích je alespoň v proudu masové stavební produkce poměrně odlišná od svých italských vzorů. Místní středověká a hlavně **gotická tradice** je tady silnější než v Itálii a také se na stavbách výrazněji uplatňuje. Gotická tradice prostupuje celou renesanční periodou, což je u sakrální produkce ještě markantnější, protože gotika byla obecně považována za kostelní umění.<sup>259</sup> Je tedy velmi problematické odlišit přežívání gotiky od vln reminiscencí. Krčálová toto v kapitole věnované renesančnímu stavitelství na našem území rozlišuje jen málo. Předobraz pro renesanční historismus vidí v Itálii kolem roku 1500.<sup>260</sup>

---

258 Rykl, M., Projevy historismu, tradicionalismu a konzervativismu v prostředí menších feudálních sídel. S. 51 – 68. Svorník 8/ 2010. Historismy. Sborník příspěvků z 8. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 9. – 12. června 2009 v Děčíně.

259 Krčálová, J., Kostely české a moravské renesance. Umění XXIX, 1981, č. 1.

260 Krčálová, J., Kostely české a moravské renesance. Umění XXIX, 1981, č. 1.

V době náboženského rozrůznění výstavba a úpravy kostelů často nebyly prosty emocí, vyvěrajících ze zápolení různých konfesí. Je zajímavé, že jak katolíci, tak protestanté, jak uvádí Krčálová,<sup>261</sup> se dovolávali místních tradic, které tu byly samozřejmě svázány s gotikou.

Renesance s nádechem historismu se projevuje rovněž na stavbách vzdělaných a zcestovalých investorů. Zajímavým příkladem renesančního historismu na žerotínském panství na Moravě je kostel ve Starém Jičíně. Polohou jde o město na zemské hranici, charakteristické velkou pevností – starojických hradem. Ve sledovaném období to bylo město rezidenční pro tehdy poměrně významnou moravskou šlechtu – Žerotíny.

Přímo ve Starém Jičíně pobýval Karel Starší ze Žerotína. Jím postavený místní farní kostel je příkladem formálně renesanční architektury, s atikovou věží s výraznými slohovými znaky. Velmi pravděpodobně šlo o náhradu kostela starého, možná v polozděném provedení. Podle letopočtu na zvonu v kostelní věži musel kostel už v roce 1579 stát. Žerotínem vybudovaný kostel je sakrální stavbou sceleného půdorysu a astikovou věží a sgrafitovou výzdobu nároží, původně podle písemných pramenů s plochostropou lodí a trojramennými tribunami.

O to více cize působí v kostele lancetový jižní portál s archaickými motivy žehnajících Boží ruky a jetelového kříže, jaké se předtím objevují nad portálem cisterciáckých klášterů přelomu 13. a 14. století. Portál sám vykazuje formální znaky, odkazující ke gotice i renesanci (okosení, rozložení rozvilin po dvou stranách prutu...). Je velmi pravděpodobné, že portál je složený ze staršího sekundárně použitého tympanonu a novějšího oblouku, pomocí něhož byl znovu osazen na kostelní novostavbu.

Patron a stavebník, v tomto případě se nsahou prosazovat luteránství, Karel Starší ze Žerotína, byl vzdělaný a zcestovalý moravský aristokrat. Často jezdil do Prahy, pobýval na dvoře, v mládí se účastnil tažení do Uher.<sup>262</sup>

**Historizující koncepci** několika českých staveb z počátku 17. století vysvětluje Krčálová<sup>263</sup> jako jeden z projevů manýrismu. Jde o císařův votivní kostel sv. Rocha, luteránský chrám sv. Salvátora a bratrská sbor ve Starém Městě

---

261 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

262 Turek, A., Hrad a panství Starý Jičín. Nový Jičín 1978.

263 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

pražském. Nejvíce se historismus projevil při modelaci průčelí domu v Olomouci.

Na sklonku 16. století se zvláště v 90. letech projevuje na sakrálních stavbách návrat ke gotickým formám, které se projevují kupodivu častěji na stavbách zcestovalé šlechty.

Jde o Starou Ves nad Ondřejnicí, kde kostel sice vznikl přestavbou, ale v gotizujících formách, kdy se na gotických formách objevil renesanční detail (například perlovec lemující gotický portál).

Gotické formy prostupují i stavbu kostela sv. Anny v Rychvaldě (např. portál z presbytáře do sakristie), ale samotné ojetí dispozice je nejisté, neboť opěráky okolo lodi i presbytáře byly přezděny cihlami za poslední novogotické úpravy.

V téže době kvete paralelně i architektura ryze renesanční, která se projevuje na stavbách církevních i světských. U starších staveb jsou velmi často dožitá trémová stropy nahrazovány klenbou. Kostely jsou zvláště v partiích lodí klenuty výsečovými klenbami, často se štukovou výzdobou hřebínky či terčí (loď kostela ve Velké Polomi).

Dalším příkladem renesančního historismu byl, alespoň podle ikonografických pramenů, kostel sv. Petra a Pavla v Bartošovicích s polygonálním presbytářem zpevněným odstupujícími opěráky.

**Stylové prolínání podle účelu.** Sakrální stavby charakterizuje delší přetrvávání středověkých, zvláště gotických, forem hluboko do renesance. Vzhled s gotickými prvky byl tak zakořeněn, že dokonce i výraz stavební aktivity jednoho investora přibližně téže doby se mohl diametrálně lišit podle zadání. Zámek<sup>264</sup> přebudovaný Ctiborem Syrakovským z Pěrkova již v pokročilých renesančních formách stojí v těsném sousedství pozdně gotického kostela ve Staré Vsi nad Ondřejnicí přibližně z téže časové vrstvy ovšem v ryze pozdně gotické podobě.<sup>265</sup> U dřevěného stavitelství se vazba na tradiční formu udržuje ještě déle. Stavba kostela na Prašivé ve Vyšních Lhotách dendrochronologicky datovaná do počátku 40. let 17. století je prosycena gotickými formami, jako jsou opěráky a hrotitá okna, i když ve stylizované podobě.

---

264 Stavba byla realizována v několika etapách, třetí nadzemní podlaží zámku s lunetovou římsou je pozdější.

265 Podobně je tomu i v případě zámku Kostelec nad Orlicí, charakteristického prolínáním gotických a renesančních znaků.

# 11. Aspekty vzniku, podoby a proměny sakrální architektury Moravskoslezského kraje ve 2. pol. 16. a na počátku 17. století

## 11.1 Typy sakrálních staveb

Ve 2. polovině 16. století byly tradičně stavěny různé funkční typy sakrální architektury, nebo alespoň toho měřítka, co je nyní zvykem chápat jako sakrální architekturu. Kromě toho se kostely velmi často členily podle konfese, pro kterou vznikly. Katolické kostely se přitom mírně liší od svatyní různých protestantských konfesí nejen výzdobou interiéru, jež samozřejmě také souvisí s postojem k sakrálnímu umění, které oslavuje kult svatých, možná ve vyhraněných případech s postojem k ikonoklasmu nebo projevy prostého nepřátelství k mobiliáři cizí konfese.

### 11.1.1 Členění kostelů podle funkce v církevní správě

Po celé sledované období jsou budovány **farní kostely**, ať už jako přestavby starších svatyní, náhradou za dřevěné svatostánky, nebo jako ryzí novostavby, určené k doplnění sítě farních kostelů. O jejich konkrétním konfesijním zařazení rozhoduje ve sledovaném období po vydání augspurského míru (1555) často aktuální situace na panství, tedy konfese vrchnosti. Rozdíly mezi katolickým a protestantskými kostely tady nejdou při současném stavu dochování, kdy nám chybí detailní představa o mobiliáři stavby, plně rozlišit. U bohoslužebných budov převládá, jak už definovala Krčálová, podélná dispozice, nejčastěji jednolodní a trojlodní. Dvě lodě se na sledovaném území objevují jako výsledek snah po zvětšení kapacity prostoru pro věřící.

Kromě toho vznikají na lidnatých sídlišťích **kostely filiální**, nejčastěji pro předměstí rychle rostoucích měst, nebo jsou upravovány starší filiální kostely (kostel Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně). Většinou jde o stavby drobných parametrů, budované v malých formách.



V nábožensky rozrůzněném prostředí se **klášterní kostely** vyskytují ve stavebním dění spíše jako předmět úprav (Krnov) než jako novostavby.

Soliterní polohu v krajině mívají **kostely poutní**, nebo alespoň ty z nich, které byly jako poutní postaveny. S poutním kostelem se setkáváme ve sledované době na moravskoslezském pomezí prokazatelně v jediném případě, a to vlastně až v období nastupující protireformace, kdy Oppersdorfové nechali ve 40. letech 17. století postavit na hoře Prašivá dřevěný kostel.

Často bývaly ze soukromých donací stavěny **kaple**, ať už jako architektonické solitéry nebo součást jiných sakrálních (jako **boční či postranní kaple**) nebo i světských staveb (**zámecké kaple**). Kaple na aristokratických sídlech (hradní, zámecké či kaple na menších aristokratických sídlech) jsou stejně jako celé téma sakrálních staveb obecně poznány a zpracovány daleko lépe v českých zemích<sup>266</sup>, než v Moravskoslezském kraj. Nedávno Rykl<sup>267</sup> identifikoval na drobných aristokratických sídlech kaple typu zmenšeného kostelního presbytáře, které bylo možno uzavřít křídly, po nichž zůstaly stopy v podobě polodrážek a uchycení závěsů.

Příklad arkýřové kaple se na zkoumaném území nepodařilo zachytit. Kromě případů doložených prameny existují v Moravskoslezském kraji na zámcích pouze prostory klenuté typickým obrazcem s koutovými výsečemi.

Literatura uvádí jen několik nejistých zmínek o existenci zámeckých kaplí ve zkoumaném období. Především jde o **kapli zámku v Jindřichově** jako majetku biskupova bratra Václava Pavlovského. Biskup Stanislav měl pak 13. 12. 1589 světit dva sakrální objekty v Jindřichově. Zámeckou kapli uvádí Jakubec ovšem jako hypotézu na základě zpráv o svěcení dvou objektů v Jindřichově a domněnky, že v zámku biskupova bratra Václava byla kaple.<sup>268</sup> Její konkrétní podobu neznáme, Samek spekuluje o jejím dochování.<sup>269</sup>

Dochovaným a průkazným příkladem prostoru tohoto určení je zámecká **kaple ve Slavkově u Opavy**, jejíž vznik zařazuje literatura do 80 let 16. století. Klenbu kaple strukturují výseče, v rozích se zvednutými cípy. Podobně je koncipována i **zámecká kaple v Litultovicích**.

Velmi početnou skupinou byly v renesanci **hrobní kaple**, které buduje v 16. století stále častěji i drobná šlechta. U sakrálních staveb memoriálních a hrobních identifikovala Krčálová už cele nástup nového, tedy renesančního

---

266 Menclová, D., České hrady. Praha 1972. Díl 1 a 2. Vlček, P., Encyklopedie českých zámků. Praha 1992. Chotěbor, P., Encyklopedie českých tvrzí., 1998, 2000.

267 Rykl, M., Projevy zbožnosti v prostředí menších feudálních sídel středověku a raného novověku. S. 59 – 77. Svorník 10/ 2012. Sakrální architektura. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 7. – 10. června 2011 v Jindřichově Hradci.

268 Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003, s. 241 242.

269 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska, 1994 - 1999.

slohu. Uvádí tady hrobků Edelmannů z roku 1572 v Olomouci a z roku 1592 hrobku Bukůvků v Postřelmově. Právě hrobní kaple, pokud jde o příklady samostatně stojících, odkazují v Čechách a na střední Moravě k centrálám, nejvíce raně křesťanským.

Z území Moravskoslezského kraje známe ze sledovaného období jen jeden případ **hrobní kaple** na půdoryse, který vychází z oválu, ale je konkrétně formován do polygonu – kapli **ve Štítině**. Její přímé ovlivnění českými příklady memoriálních kaplí bude asi obtížně prokazatelné. Pravděpodobnější tu bude asi vliv opavské Švédské kaple jako příkladu středověkých centrál.

### 11.1.2 Nekatolické kostely

Je zvláštní, že přes vlny pronásledování bratrské církve se během celého 16. století a vlastně i na počátku 17. století objevuje řada fundací od šlechty i měšťanstva, dotujících výstavbu protestantských kostelů (Břidličná, Horní Město) nebo kaplí u starších chrámů (Karviná – Fryštát). Právě příklad z Fryštátu ukazuje svým uspořádáním s odděleným provozem bohoslužeb a samostatným vstupem na možnost „ekumenického“ kostela vzniklého v tehdejší prostředí přece jen ne tak konfesijně striktně vyhraněném. Jistou paralelou k fryštátskému příkladu tu může být bratrský sbor v Praze z roku 1615 se samostatným prostorem pro kalvinisty.<sup>270</sup>

Bratrské fundace drobnějších sakrálních staveb bývají velmi silně ovlivněny středověkou architekturou a až do počátku 17. století se ve skladbě bohoslužebného prostoru drží jejích zaužívaných schémat. Bratrské sbory bývají funkčně obohaceny i o další prostory vyplývající z větší pospolitosti nekatolické obce (škola...).

Ostřeji vyhraněným stavebním typem byly **bratrské sbory**. Příklady z českých zemí jsou stavebně dost odlišné. Bratrský sbor v Brandýse nad Labem z let 1541 – 42, stavěný patrně Mateem Borgorellim jako trojlodní s hladkými křížovými klenbami a půlválcovým závěrem, má mnoho společného se sborem v Mladé Boleslavi s mohutnou apsidou, tribunami, valenou klenbou a volutovým štítem, budované v letech 1544 – 54 patrně stejným stavitelem. Stavbu v Mladé Boleslavi charakterizovala Krčálová jako první tribunovou pseudobaziliku renesančního slohu patrně v celém Zaalpí. Krčálová<sup>271</sup> tu nachází ovlivnění tribunovým kostelem sv. Ambrože v Miláně a usměrnění objednavatelem, tedy Jednotou bratrskou do podoby připomínající chrámy raně křesťanské církve.

---

270 Krčálová, J., *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka.* Praha 1989, s. 5 – 62.

271 Krčálová, J., *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka.* Praha 1989, s. 5 – 62.

Oba bratrské sbory jsou trojlodími s nepřímým osvětlením hlavní lodi. Mají valenou výsečovou klenbu, kterou Vlček vyhodnotil jako stavebně ne příliš složité zdání, neboť si stavitel zřejmě na nic obtížnějšího netroufl.<sup>272</sup>

Závěr navazuje na stavbu bez odsazení. Jeho půlkruhový půdorysný tvar dávají Krčálová i Vlček do souvislosti s renesančními teoriemi o dokonalosti kruhu jako tvaru. Krčálová uvažuje ještě i o návaznostech na raně křesťanskou sakrální architekturu, která mohla být typologickým východiskem. Chybí triumfální oblouk a vzniká jednotný prostor.

Na území Moravskoslezského kraje je hmotě dochován jen jeden **příklad bratrského sboru**, ovšem sboru historicky velmi významného a spojeného s působením J. A. Komenského **ve Fulneku** před odchodem do exilu. Konkrétní vlivy architektury bratrských sborů lze v tomto případě hledat jen těžko, sbor byl postaven dříve a ve sledovaném období měly být provedeny jen některé úpravy, snad zaklenutí a změna podlažnosti, která souvisí s výškovým přeložením vstupu a instalací hlavního portálu tentokrát ve zdobné formě a s aliancí erbů stavebníků.

### 11.1.3 Stavební podoba kostelů

Tradičně byly budovány **kostely** v obvyklé a dlouho užívané **jednolodní** nebo **vícelodní** dispozici s odstupujícím často nižším presbytářem a věží v ose. Nemálo podobných kostelů se objeví i mezi novostavbami (Lomnice u Rýmařova)...

Stejnolodní dvoulodní síňové kostely byly oblíbeny spíše v pozdní gotice a nejvíce patrné v jižních Čechách. Z území Moravskoslezského kraje existují spíše příklady opačné stavební tendence, kdy byl ve sledované době nebo krátce předtím dvoulodní systém zaklenutí nebo zastropení sakrálních prostor spíše nahrazován staticky „bezpečnějším“ nebo možná z konstrukčního hlediska jednodušším trojlodním provedením (Moravská Ostrava a patrně i Fryštát).

Zvláště mezi nekatolickými konfesemi prostupuje stavební aktivitou snaha po sjednocení prostoru, vhodného a příhodného pro kazatelskou činnost, která tvořila těžiště bohoslužebného obřadu protestantů.

Zvláště koncem 16. a na počátku 17. století se **objevují kostely bez výrazného odlišení lodi a presbytáře**, v nichž později chybí třeba i vítězný oblouk a jejichž k bohoslužbě využívaný interiér je scelen do jednoho prostoru. (Starý Jičín).

---

272 Pavel Vlček, Renesanční kostely. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): Umění české reformace (1380 - 1620). Praha 2010, s. 245 – 262.

Typ kostela označovaný v literatuře jako **Wandpfeilerkirche** vznikl na našem území v Kralovicích. Do dnešní podoby byl přestavěn v letech 1575 - 81 ze starší stavby. Wandpfeilerkirche s pilíři vtaženými do masy stavby byl v Kralovicích použit v souvislosti s přestavbou, konkrétně s využitím starých zdí v obvodové konstrukci a členění tu má kromě estetické i zpevňující funkci. Vlček nevidí Wandpfeilerkirche jako výrazně zaalpský ani jako doménu středoevropských architektů. Stejný princip se totiž objevuje i na řadě staveb, u jejichž zrodu stáli Italové, a jmenuje přestavbu kaple Všech svatých na Pražském hradě nebo mariánskou kapli v Klementinu.<sup>273</sup> Navazují na pojetí kostel San Andrea v Mantově a v rozvinuté podobě na proslavený kostel Il Gesù.

Wandpfeilerkirche se na sledovaném území v konstrukční podobě nevyskytuje, na některých stavbách na Frýdecku (Skalice u Frýdku, Místek, kostel sv. Jakuba) bylo použito nikového členění v exteriéru i interiéru, ovšem jen jako estetického prvku, nikoliv jako konstrukční záležitosti se statickým významem. Slepé arkády v interiéru dovolily vyklenout v patře tribuny.

Exteriér má nikové členění, které už má regionu obdoby. V případě kostela ve Skalici bylo členění použito na novostavbě, u kostela v Místku jde o exteriérovou, na první pohled dekorativní záležitost (na rozdíl od Kralovic, kde vznikl opláštěním středověkého zdiva). Krčálová tu poukázala na podobnost s Tempio Malatestiano v Rimini, kde Alberti obestavěl starší zdivo konstrukcí z režného kamene a ponechal řadu výklenků, které měly sloužit jako prostor učenců a básníků Malatestova dvora. Přitom Albertiho členění nebylo konstrukční, neboť nepotřeboval zesilovat boční stěny, protože stavba zůstala plochostropá.<sup>274</sup> V případě Wandpfeilerkirche v Kralovicích se Vlček ztotožňuje s interpretací Krčálové, ale nesouhlasí s atribucí kostela Wohlmutovi, kterého Krčálová pokládala za mnohem schopnějšího než jeho nástupce Ulrika Aostalliho.<sup>275</sup>

---

273 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

274 Krčálová, J., *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989, s. 5 – 62.

275 Pavel Vlček, *Renesanční kostely*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): *Umění české reformace (1380 - 1620)*. Praha 2010, s. 245 – 262.

## 11.2 Situace kostelů vůči sídlu

Většina farních kostelů je situována v obci v **intravilánu** a obrací se vstupem na jedné z delších stran k jádru obce. Kromě toho vznikají nové kostely pro rozšiřující se předměstí.

Ve městech může být kostel přímo **na náměstí** nebo v rohu náměstí (Místek). V některých městech pak stojí kostel **stranou hlavního náměstí** a jeho stavební parcela jsou **součástí dalšího menšího náměstí** (Bruntál). Poloha farního kostela v Bílovci na hlavním náměstí je výsledkem urbanistického vývoje, kdy byla zbořena fronta domů jižně od kostela.

Poloha v **intravilánu stranou hlavního náměstí** je patrně nejpočetnějším umístěním (Brušperk, Břidličná).

Méně obvyklou byla **situace kostela v jisté vzdálenosti od hlavního osídlení**, jako tomu je v Ostravě - Hrabové nebo Ostravě - Nové Vsi.

**Zcela izolovaná urbanistická poloha, dnes zbavená vazeb na osídlení**, může být opět výsledkem vývoje, jako tomu bylo v případě kostela sv. Kateřiny na katastru Štramberka, který byl postaven pro obyvatele dnes již zaniklé středověké osady Tannendorf.

**Ve vzdálenosti od hustého osídlení** stojí i hrobní kaple ve Štítině.

Mimo osídlení byly samozřejmě stavěny **kostely poutní**, jaké jsou ovšem v období reformace zastoupeny minimálně, alespoň co se pomezí Moravy a Slezska týká. Ze 40. let 17. století pochází dřevěný poutní kostel sv. Antonína Paduánského, postavený ve své době na hoře Prašivá na katastrálním území Vyšních Lhot jako jediná stavba.

Kostely situované v bezprostřední **blízkosti panského sídla** mohly být spojeny se sídlem krytým koridorem, doloženým pozdějšími příklady (Klimkovice, farní kostel, Karviná - Fryštát). V případě fryštátského kostela lze uvažovat o renesančním předchůdci.

**V zástavbě** s přímou návazností na další objekty mohou stát sakrální speciálního určení, například **kaple špitální**. Na kapli sv. Barbory v Bílovci navazovala budova dnes již zbořeného špitálu historicky od západu.<sup>276</sup> Objekt na východní straně je uliční obytná zástavba, která byla podle všeho připojena ke špitálu s kaplí až v průběhu novověkého urbanistického vývoje města.

---

276 Císařský otisk stabilního katastru Bílovce, 1836. [www.archivnimapy.cz](http://www.archivnimapy.cz)

Poloha některých kostelů (Metylovice, Raduň, Břidličná) a strážní okna nebo střílny napovídají využití jejich věží jako **strážních bodů**, ale existence obranného patra jako například u kostela v Přimdě, Kurdějově či Paczkowě (Pl) zatím ve sledovaném regionu prokázána nebyla.

## 11.3. Utváření průčelí

Mezi kostely 2. poloviny 16. a počátku 17. století se nevyskytuje mnoho monumentálních realizací, jakých je v českých zemích více (například Wolmuthovy Kralovice řazené jako tříosé s pilastry vysokého řádu).

Asi nejpočetněji zastoupená morfologie průčelí byla ve sledovaném období **západní strana s věží**, která mohla vzniknout s nevelkým časovým odstupem od výstavby kostela (Andělská Hora), nebo mohla být vzniknout jako přístavba ke staršímu kostelu (Bílovec, farní kostel). Podstatná většina věží mívala **horizontální členění římsami** v různých výškových úrovních (Brušperk), často bývalo římsou odděleno jen horní zvonové patro (Bravantice, Fryčovice, Palkovice), nebo mohlo být horní patro členěno dvojí úrovní říms – pod okny a pod ciferníky (Brušperk, Klimkovice, farní kostel). Při tom je třeba brát v úvahu, že se římsové členění nemuselo dochovat v plném rozsahu. Na věži kostela v Břidličné byly horizontální římsy vyjma dvou horních později osekány. Dochované dělení jednotlivých pater věže pomocí říms existuje dnes na kostele v Raduni, Rychvaldě, Staré Vsi na d Ondřejnicí a Šenově.

Velmi častým způsobem ukončení věží bývala **atika**, dochovaná (v autentické či obnovené podobě) na kostele ve Starém Jičíně a obloučková atika v Jerlochovicích, ikonograficky doložená v bezpočtu příkladů (Moravská Ostrava, Fulnek – Děrné, Kujavy...).

Vícevrstevnou informaci o podobě **běžných průčelí** (v tomto případě bratrského sboru) ve sledovaném období přináší Kledenského veduta bratrského kostela (*Topferkirchel*) ve Fulneku. Veduta zobrazuje západní tříosé průčelí s trojúhelníkovým štítem. V průčelí se prolínají gotické prvky (dvojice hrotitých oken) s renesančními jako je portál s trojúhelným frontonem a kruhové okno ve štítě a samozřejmě renesanční kreneláž, kterou vrcholí jak štít západního průčelí, tak atika jižního předsíně u jižního bočního průčelí. K popisovanému jižnímu bočnímu průčelí středověkého vzezření s hrotitými okny a (kamennými?) armaturami nároží pak málo organicky přiléhá vzdušná renesanční předsíň s třemi obloukovými vstupy zvenčí a atikou s kreneláží. Podobným běžným průčelím s trojúhelným štítem a otvory rozřazenými do tří os se obrací k cestě kostel sv. Kříže v Příboře.

Podoba průčelí, modelovaná v detailech pouze z omítkové hmoty, nemusela mít někdy dlouhého trvání. Zato relativně spolehlivě a často dochovaným prvkem průčelí bývají **kamenné portály** s heraldickou výzdobou (Fulnek, dochovaný bratrský sbor). Portály samy s heraldickou výzdobou stavebníka a bývaly ztvárněny v poměrně monumentální podobě (Rychvald, Stará Ves nad Ondřejnicí).

Manýristický prvek **portálu členěného výraznou pásovou bosáží**, provedenou často ve skutečném kameni,<sup>277</sup> vyskytující se v Praze, Čechách i na střední Moravě v početných variantách, jako je třeba zámek v Moravské Třebové nebo brána v Českém Krumlově, se v Moravskoslezském kraji dochoval pouze při vstupu skrz věž do farního kostela v Klimkovicích. I v profánní architektuře byly tyto portály častější v Kladsku a v severních Čechách, v regionu se objevil podobný portál jen na Slezskoostravském hradě jako součást průčelí do vnitřního nádvoří.

Některé realizace dostaly civilně působící prosté průčelí završení **trojúhelným štítem** prolomeným okénky (Frýdek, votivní kostel sv. Jošta).

Průčelí bývala zdobena **sgrafitem v celé ploše** (Brantice), nebo bývala **nároží nejčastěji věží pojednána rytým kvádrováním**. Partie iluzivního kvádrování v nárožní poloze se totiž často dochovala v podkroví kostelů (Fulnek – Děrné, Kopřivnice – Vlčovice, Město Albrechtice – Hynčice u Krnova, Rýmařov, farní kostel Starý Jičín), když byl zvyšován nebo přestavován krov či rušeno úžlabí.

U některých ikonograficky doložených průčelí (Topferkirchel ve Fulneku) si nemůžeme být jisti, zda jde o ryté kvádrování nebo reálné kamenné armatury.

Ani existence skutečných armatur z kamene nemusí vylučovat rytou či barevnou úpravu nároží (Rýmařov, farní kostel). V případě farního kostela v Bílovci nárožní armatury z tesaného kamene naopak vystupují z roviny průčelí o víc jak 5 cm.

**Členění průčelí nikami**, jaké je z českého prostředí známé zejména z monumentálního kostela v Kralovicích, bylo možno na moravskoslezském pomezí zaznamenat na Frýdecku (Místek, kostel sv. Jakuba, Skalice z Frýdku).

---

277 Krčálová, J.: Architektura doby Rudolfa II. Dějiny českého výtvarného umění II/1, Praha 1989, s. 160 – 181.



## 11.4 Dispozice

S ohledem na konfesijní strukturu obyvatelstva sledovaného území byly jednotlivé jevy související s dispozicí zkoumány ve vztahu ke konfesi objednavatele, pokud byla taková informace dostupná.

Nejpočetnější skupina drobných kostelů dodržuje tradiční schémata, přetrvávající z architektury gotické. Jde o členění na nejčastěji **polygonálně uzavřený presbytář a odsazenou vyšší loď**.

Sakrální stavby s jediným hlavním bohoslužebným prostorem bývaly protáhlé, s polygonálním nebo půlválcově zakončeným presbytářem.

Polygonální nečleněnými opěráky zpevněné odsazené presbytáře má mnoho staveb zbudovaných protestantskými i katolickými investory jako renesanční novostavby (Velká Štáhle, Horní Město, Lomnice u Rýmařova...). Starší část kostela ve Frýdku – Místku – Skalici zpevňují odstupněné opěráky.

Kromě toho se objevují i stavby **modernější dispozice, s odstupujícím polygonálními presbytáři bez opěráků** (Stará Ves u Bílovce). U mnoha případů kostelů bez opěráků není doložena podoba staršího zastropení. Není tedy známo, jestli se absence opěráků jednoznačně váže k plochostropé konstrukci nebo k novému chápání kostelní dispozice.

Významnou, i když ne příliš početnou je **skupina jednoprostorových kostelů** (myšleno hlavní sakrální prostory lodí a presbytáře), které D. Prix spojuje s kostelem v **Supíkovcích**<sup>278</sup> a odvozuje vývojově od kostela v Nise. Skupina jednoprostorových kostelů bez výraznějšího oddělení lodí a presbytáře se vyskytuje nejen v Jeseníkách,<sup>279</sup> ale její příklady jsou roztroušeny po celém Moravskoslezském kraji.

Ve sledovaném období se vyskytují i **jednoprostorové sakrální stavby**, dokonce **bez zjevného dělení na prostor lodí a presbytáře**. Takovými svatyněmi jsou obvykle kostely budované k nějaké příležitosti, tedy mimo vazbu na síť farností. Mohlo jít o stavby votivní (Frýdek, filiální kostel sv. Jošta nebo Místek) nebo kaple vybudované pro instituci např. špitál. (špitální kaple

---

278 Dvorská H. – Prix D., Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282.

279 Nováková, M., Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků. Časopis Slezského muzea, serie B, XXIV, 1975, s. 60 – 63.

v Bílovci). Frýdecký kostel sv. Jošta<sup>280</sup> je jednoprostorovou stavbou, v níž byly sloučeny všechny funkce (do doby přístavby sakristie koncem 17. století).

Jednoprostorové sakrální stavby mají paralely rovněž v českém prostředí a prostředí střední a jižní Moravy. K prvním patřil kostel v Jáchymově z let 1534 – 40. Krčálová zmiňuje dále podobnost s utrakvistickými sakrálními stavbami v jihočeské Volyni a ve Strakonících od V. Vogarelliho usazeného v Českých Budějovicích.<sup>281</sup>

Uměnovědou (a také dobovou teorií architektury) nejvíce hodnocené renesanční dispozice - centrály byly budovány spíše ve významnějších lokalitách a jako významnější zadání. **Centrály, nebo stavby půdorysně se blíží centrálám**, se ve sledovaném období na moravskoslezském pomezí vyskytují jen okrajově (Štítina).

**K úpravám či změnám dispozice** docházelo v souvislosti s přestavbami sakrálních staveb. Stavby byly doplňovány o další bohoslužebné prostory (lodi a kaple). Z Fryštátu známe i příklad přístavby kaple jiné kofese. Někdy se třeba jen úprava prostoru vložím klenby namísto stropu projevila i jistou půdorysnou změnou – stavba byla doplněna o opěráky. Dispozice **kostela Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně** je výsledkem postupného vývoje, kdy byla k presbytáři přidána loď a věž. Jistou dispoziční změnu přineslo i zaklenutí kostela, kdy byla i loď opatřena **opěráky**. Při opravě kostela se totiž ukázalo při opravě fasád, že opěráky lodi jsou přisazeny ke starší omítce.

**Věž** bývá nejčastěji situována **při západním průčelí**. Méně se vyskytují kostely s věžemi v jiné poloze. Kostel tří svatých králů v Břidličné z roku 1577 má věž na jižní (podélné) straně lodi. Původně stála v poloze na jižní straně v blízkosti západního průčelí, po prodloužení lodi v 19. století se ocitla přibližně v polovině délky lodi. Ze sledovaného území jde o jediný příklad situování věže v poloze **u delšího průčelí kostela**, v Čechách je tato pozice častější (Škrle, Clístovice, kostel sv. Ondřeje).

Věž z 2. poloviny 16. století stávala rovněž v západním průčelí kostela v Kravařích, v pozici jižního zakončení transeptu se octla až při zásadní přestavbě kostela, kdy byla zbořena stará loď i presbytáře, a novogotická novostavba byla situována v jiné poloze ve vztahu k věži.

**Vnitřní uspořádání** kostela má kromě dělení na **prostor pro věřící a pro celebranty**, v renesanci už stále ještě akcentovaného a vizuálně vyjádřeného

---

280 Juřák, P., Pamětihodnosti města Frýdku - Místku. Frýdek - Místek 2002, s. 11, 12.

281 Krčálová, J., Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

letnery a později chórovými přepážkami, **ještě dělení prostoru podle sociálního postavení (nebo sociální skupiny) návštěvníka bohoslužeb.**

V mnoha kostelích jsou zbudovány **panské oratoře** s dobrým výhledem na kněze a vlastním vstupem zvenčí. Panské oratoře bývaly budovány už v pozdní gotice a lze je chápat jako vývojové pokračování výsadního prostoru pro donátora a patrona kostela, jímž bývala v raném a vrcholném středověku západní empora. Nicméně od renesance začíná být (samozřejmě z akustických důvodů) západní strana kostela vyhrazena nejprve sboru a v pokročilejším novověku varhanám. Pro panské oratoře je tedy nutné najít jiné umístění, většinou blíže oltáři, ale s podmínkou dobré viditelnosti na celebranta, což většinou skýtá situování oratoře do patra. Zřejmě ideální možností, kam se dala oratoř umístit, bylo patro nad sakristií.

Zatímco v české sakrální architektuře jsou panské oratoře doloženy od pozdní gotiky (příklad Spiessovy královské oratoře ve svatovítském chrámu je velmi známý), na moravskoslezském pomezí se podařilo identifikovat v podstatě jen stopu po oratoři nad sakristií v Rýmařově a rozestavěnou, ale nikdy nedokončenou oratoř nad severním transeptem ve Fryštátě, která se měla obracet do prostoru České kaple, kdyby ovšem bývala byla dokončená. Jiný příklad sakristie s oratoří v patře z 2. poloviny 16. století známe z krnovského kostela sv. Martina.

Zvětšit užitnou plochu kostela a vytvořit z akustického hlediska vhodné umístění pro zpěváky mají **tribuny a kruchty**. Dalším důvodem jejich vzniku může případně být snaha po vydělení jisté skupiny návštěvníků bohoslužeb (řemeslnická tribuna v Rýmařově).

Tribuny mohou mít různé prostorové uspořádání. Nejčastěji bývají na západní straně, někdy mohou obíhat více stran kostela a mohou být **dvou i třiramenné**, rozložené podél stran lodi. Výškově mají nejčastěji jen jednopodlažní uspořádání, výjimečně jsou známa nebo doložena **dvoupodlažní řešení** (v raně barokní hmotě realizované tribuny kostela v Horním Městě, kde nahradily pozdně renesanční požárem zničené provedení). Výškově dělené tribuny na více pater, známé například z německých zemí,<sup>282</sup> nebyly na moravskoslezském pomezí doloženy.

Autentické západní tribuny (alespoň co se prostorového rozvrhu a podklenutí včetně jeho nosných částí týká) zůstaly ve Staré Vsi nad Ondřejnicí a v Ostravě. Oba příklady jsou provedeny v ryze renesančních formách.

Minimálně zachovaným prvkem, alespoň v autentické hmotě, jsou **tribuny**. D. Prix<sup>283</sup> je spojuje zvláště s luterským vyznáním a uvádí příklady

---

282 Ch. Rietschel, - B. Langhof, Dorfkirchen in Sachsen. Berlin 1966.

283 Prix, D. - Dvorská, H., Renesanční kostel Narození P. Marie v Radkově (okres Opava) a jeho rokoková přestavba. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 51, 2002, s. 1 - 27.

kostelů v Bohuchvalech (1602), Branné (1612 - 14), v Gutách (1653), Klimkovicích (patrně po 1547), v Rýmařově (asi 3.

tvrtina 16. století), Velkých Losinách (1603). V Sobotíně byla renesanční kruchta pravděpodobně analogická velkolosinské později snesena a nahrazena barokní, obnovenou v polovině 19. století.<sup>284</sup> Dendrochronologicky datovaná je pak tribuna kostela sv. Kateřiny v Tamovicích (1612), půdorysně rozložená od tří ramen.

Na základě zkoumaného materiálu se jeví, že katolíci spíše udržovali tradiční dělení sakrálního prostoru na presbytář a loď pomocí vítězného oblouku, v jehož rovině bývá předěl ještě akcentován shora rámovou konstrukcí s plastickou nebo siluetovitě malovanou výzdobou a zdola letnerem nebo chórovou přepážkou. S protestanty je obvykle spojováno scelování prostoru bez výrazného dělení prostoru pro kněze a věřící. Horizontálně dělena bývá pouze loď, do níž bývají vkládány tribuny, někdy i ve více výškových úrovních nad sebou.

Po velké části z nich se zachovaly alespoň stopy v podobě zazděných dveří a nik. Zazděné dveře ve věži ukazují úroveň podlahy jižního ramena tribuny v kostele Tří svatých králů v Břidličné.

Některé kostely ze sledovaného období mají **krypty** k pohřbívání patrona či jiných významnějších farníků. Krypty v poloze suterénní nebo polozapuštěné úrovně bývaly zahloubeny pod presbytáře nebo loď a zaklenuty. Jsou součástí hrobních kaplí, jako je kaple ve Štítíně.

---

284 Prix, D. - Dvorská, H., Renesanční kostel Narození P. Marie v Radkově (okres Opava) a jeho rokoková přestavba. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 51, 2002, s. 1 - 27.

# Zjednodušení forem, zlidovění

Na sledovaném území dochází v některých případech ke zjednodušení, **primitivizaci forem** gotické architektury. Znamky zjednodušení můžeme zaznamenat na stavbách vzniklých na okraji zájmu investora, jako tomu bylo v případě klimkovického kostela Nejsvětější Trojice, který nechal Hynek Bruntálský z Vrba vybudovat v 1. polovině 16. století pro katolické obyvatelstvo města, které tehdy představovalo konfesijní menšinu. Uvedený příklad klimkovického trojičního kostela je stavbou malých forem, charakteristickou hrubými nepřesně vedenými tvary.

Podobně rustikalizované formy charakterizují i jednoprostorovou stavbu kostela v **Ostravě - Nové Vsi** s dendrochronologickou datací krovu presbytáře do let 1593 – 1595. Kostel tvoří polygonální presbytář a kvadratická loď.

Primitivní formy mohou být výsledkem zběžné stavební produkce, budované ve větším objemu, jako tomu bylo například u kostelů sovineckého panství za Kobylky z Kobylího na přelomu 16. a 17. století. Donátor tady musel zaplnit (nebo spíše znovuobsadit) větší množství far během relativně krátké doby, tak stavební produkce tu má charakter poddanských staveb vzniklých svépomocí, doplněných pouze o heraldické desky se znakem páru patronů ze sochařské dílny, podle všeho objednané přímo patronem. Jednotlivé stavby jsou výrazem stavby odlišné, spojují je právě heraldické desky. I když šlo o stavby na stejném panství, byly podle všeho budovány jinými stavebními skupinami. Nejvýraznější detail bez známých paralel se objevil na kostele ve Velké Štáhli.

Dalším příkladem použití jednoduchých forem může být třeba **kostel Tří svatých králů v Břidličné**, dříve Friedlantu an der Mohra, dobudovávaném v 16. století z finančních prostředků a stavebními kapacitami vzešlými z důlní činnosti. Kostel se jeví jako budovaný narychlo, zběžně, bez precizního rozměření, což se projevilo mnoha nepravidelnostmi a nedůslednostmi při realizaci stavby.

Jiným příkladem budovaným podle všeho rovněž z prostředků, získaných důlním podnikáním, bylo **Horní Město, kostel sv. Máří Magdaleny**. Původní podobu interiéru sice stírají raně barokní úpravy, ale při zaměřování stavby se ukázaly značné nepravidelnosti v dispozičním rozvrhu.

Zlidověle působící produkci kostelů budovaných v bouřlivě se rozrůstajících horních městech lze pravděpodobně přičíst na vrub chvatu při budování staveb občanského vybavení v městech a vsích.

Zběžně budovaná jsou i drobná zadání sakrálních staveb či přestaveb, jako byly kostely v Kružberku či Fulneku – Děrném.

Epigraficky doložený vznik **kostela sv. Jana Křtitele v Palkovicích** přímo určuje i investora – obec. Kostel budovaný až za třicetileté války, 1631, vznikl spíš v duchu tradičním než lidovém.

Sakrální stavbu drobných rozměrů nemusí nutně ve všech případech charakterizovat zjednodušení forem. Renesanční fázi v kostele **sv. Jiří v Bílovci Lubojatech** charakterizuje vysoká úroveň řemeslné produkce, i když byla uplatněna na poměrně drobném zadání, v umělecko řemeslné kvalitě srovnatelné například s rezidenčními šlechtickými městy jako byl Hlučín.

# Dřevěná architektura

Dřevěné kostely budí poměrně dlouho zájem badatelů a vlastivědců, což má kořeny bezpochyby v 19. Století, kdy se lidové umění stalo poměrně významným objektem zkoumání. Dřevěné kostely byly mnohdy hodnoceny po formální stránce a poměřovány „vysokým uměním“ což mnohdy vedlo ke zkreslení jejich hodnocení. V nové době se podařilo doplnit v mnoha případech archivním výzkumem fakta z historií kostelů. Zásadním momentem ve výzkumu dřevěných kostelů pak bylo širší využití dendrochronologie, která přináší exaktní výsledky.

**Sklonek 15. a 1. polovina 16. století** přinesly v celém regionu velkou **vlnu výstavby dřevěných venkovských kostelů**. O základním uspořádání dřevěných kostelů obměňovaných jen uplatněním bedněné valené klenby místo plochého stropu informuje dokumentace a zaměření kostela sv. Bartoloměje ve Studénce u Bílovce z roku 1507, v 19. století nahrazeným zděnou novogotickou novostavbou.

**Filiální kostel sv. Ondřeje v Hodslavicích** s polygonálním presbytářem a obdélnou lodí literatura tradičně zařazovala právě do 2. poloviny 16. století podle datace 1552 nad vstupem. Nicméně dendrochronologické datování jednotlivých částí kostela ukázalo jejich původ v 15. a 17. století. Nejblíže ke zkoumanému období má krov věže z let 1526 – 27. Datace 1552 tak může značit datum s významem pro dějiny farnosti, ale ne relevantní ke stavebnímu vývoji. Stejně tak Mencl přisuzuje kostelu gotický původ projevující se výraznou vertikálitou. Jako barokní hodnotí Mencl kruchtu, její vznik přisuzuje převzetí kostela evangelíky.<sup>285</sup>

Zajímavým rysem architektury obecně je vazba formy a materiálu a výjimky z obvyklých tendencí, přitom motivy jednání mohou být různé a patrně ne vždy ekonomické. V **ryze dřevěném kostele v Maršíkově** byl za dnes neznámých okolností použit z **presbytáře do sakristie kamenný portál**, naopak ve velkém farním kostele v Odrách rámuje hlavní vstup do lodi dřevěný portál osazený do pevného zdiva.

Ve zkoumaném regionu se dřevěné kostely dochovaly zvláště na Novojičínsku a Frýdecku. Poutaly tradičně badatelskou pozornost v podstatě od konce 19. století. Příklady ze severní Moravy a Slezska obsahuje už zpracování Menclovo. Další literatura se dřevěnými kostely zabývá spíše z etnografického

---

<sup>285</sup>Mencl, V., Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 76.

hlediska. Podle Mencla<sup>286</sup> převzali jejich tvůrci z monumentální architektury koncepci, rozvrh a někdy i detail, stavitel přidal obvykle vlastní ornament.

Pro kostely dřevěné a polozděné Mencl dokonce kategoricky odmítá nástup renesance a tvrdí (do značné míry oprávněně), že se u nás v této skupině kostelů stavělo v gotické tradici. Renaissance se tady uplatňuje pouze v detailu, jako je půlkruhový vítězný oblouk se zdůrazněným klenákem. Dřevěné kostely nepovažuje za svébytný druh architektury, ale pouze za odvozené z vysoké architektury.<sup>287</sup>

Menclovo hodnocení je do značné míry ovlivněno ještě estetikou 19. Století, která dělila stavby na „vysoké umění“ a lidové, aniž by připouštěla jejich vzájemné ovlivňování a přenos tradice jedním i druhým směrem. Hodnocení dřevěných kostelů lze chápat v kontextu doby a území, ovšem interpretaci tady komplikuje stav dochování fondu dřevěných kostelů, který je podstatně užší, než počet dochovaných stejně starých staveb zděných.

Nejblíže se zděné architektuře dostal asi dnes již zbořený<sup>288</sup> **kostel sv. Bartoloměje ve Studénce**, jehož dispoziční půdorysné schéma<sup>289</sup> se velmi podobá architektuře zděné s podélnou lodí polygonálním presbytářem, jižní předsíní a severní sakristií, doplněnou pouze vnějším krytým ochozem jako v podstatě jediným prvkem z ryze dřevěného stavitelství. V interiéru nese kostel rysy renesanční architektury členěné trojramennou kruchtou. Oporami pro datování zdokumentované stavby je zmínka o nápisu "AO 1613 renovatum est."<sup>290</sup> a také data vzniku obou velkých zvonů: 1507 a 1519.<sup>291</sup> Detailem vstoupila do stavby pozdní gotika, do lodi se chodilo od jihu portálem tvaru oslího hřbetu.<sup>292</sup>

Tradičnějšího výrazu se dostalo **kostelu sv. Kateřiny v Ostravě - Hrabové**. Kostel sv. Kateřiny v Hrabové již neexistuje ve své autentické hmotě, v roce 2002 vyhořel a byl nahrazen konstrukčně a v exteriéru poměrně věrně vyhotovenou kopií. Kostel vznikl jako roubená orientovaná stavba s protáhlým trojboce uzavřeným presbytářem. Z předsíně vpodvěží se do lodi vstupuje

---

286 Mencl, V.: Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 20.

287 Mencl, V., Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 48.

288 Kostel byl v roce 1880 zbořen a nahrazen novostavbou podle návrhu novojičínského stavitele Ignáce Klosse, jejíž polohu ve vztahu k dřevěné stavbě zachycuje situační plán stavebních změn ve Studénce od K. Karlsedera z roku 1884. Nepublikovaný materiál uložený na CHKO Poodří ve Studénce.

289 Půdorys a podélný řez A. Petera byly přetištěny v článku Antonínová, K. - Antonín R.: Bývalý dřevěný kostel ve Studénce. POODŘÍ 4/2007, s. 37 - 39.

290 Antonínová, K. - Antonín R., Bývalý dřevěný kostel ve Studénce. POODŘÍ 4/2007, s. 37 - 39.

291 Antonínová, K. - Antonín R., Bývalý dřevěný kostel ve Studénce. POODŘÍ 4/2007, s. 37 - 39.

292 Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 227.



portálkem tvaru oslího hřbetu. Literaturou<sup>293</sup> zmiňovaný letopočet **1543** tady platí jako datum ante quem, z dendrochronologické datace<sup>294</sup> reliktvů autentického dřeva požáru se podařilo získat datace po roce **1519**. Mencl stavbu hodnotí v interiéru jako *velmi málo poučnou*. Jako hodné pozornosti uvádí pouze dva portály. První z předsíně do lodi má tvar oslího hřbetu, který jasně ukazuje svou odvozenost z kamenné architektury a dokládá přenos forem z "pevné architektury" vladislavské gotiky přelomu 15. a 16. století. Druhý portál do sakristie je již půlkruhový a Mencl nepochybuje o jejich současnosti a vřazuje původ kostela obecně do doby styku gotiky a renesance, tedy do 1. poloviny 16. století.<sup>295</sup>

I když v případě **roubeného kostela Božího Těla v Třinci - Gutách** literatura uvádí neautochtonní původ, jeví se pravděpodobnější, že stavba opatřená datacemi na sedlovém portálu v sakristii (1563) i ve výmalbě kruchty (1626, Mencl uvádí 1634, kdy byla kruchta zároveň rozšířena), pochází z místní produkce renesančních kostelů v historizujícím duchu - se sedlovým portálkem a bedněnou klenbou.<sup>296</sup> Nevýznamný venkovský kostel si zachoval celou řadu autentických detailů, jako je především portálek ze sakristie s datací 1563. Mencl tady uvádí postřeh Zdenka Wirtha, že datovací nápis není původní, renesanční. Cifry považuje za barokní z doby výměny nadpraží. Pouze charakter čísla 5 se blíží staršímu provedení cifry, v němž se má podle Wirtha odrážet tradicionalismus dřevěného stavitelství. Neustálé předávání provází hrubnutí formy a zvětšující se naivita, tak je možné vysvětlit formy, které se jinak dají těžko odvodit od určitého jednotného slohu. Z toho podle Wirtha plyne důsledek, že stavba, podle zápisu nebo architektonické formy datovaná do 16. století jen velmi zřídka, obsahuje konstrukce, které svým materiálem z té doby vskutku pocházejí. Tak vidíme památku na první pohled pozdně gotickou, avšak její stavební materiál je už pozdně barokní. Mencl tak shledává souvislost mezi sedlovým portálkem z Hrabové a specifickou formou portálku z Gut, v níž vidí snahu napodobit vystupování a poklesnutí závěrového klenáku. Další ze specifických projevů dřevěného stavitelství je pak použití ryze iluzivní bedněné klenby v presbytáři, kterou lze považovat v našich zemích za ojedinělý příklad.<sup>297</sup>

**Kostel sv. Michala v Řepištích** bývá vřazován do 2. poloviny 16. století.<sup>298</sup>

---

293 Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 211.

294 Sloupek jižní stěny lodi vyšel po roce 1522, dřevo bez identifikace po 1519, [www.dendrochronologie.cz](http://www.dendrochronologie.cz)

295 Mencl, V., Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 74.

296 Mlčák, L.: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 57.

297 Mencl, V., Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927, s. 82.

298 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 96.

Filiální kostel **Všech svatých v Sedlišti** existoval jako instituce již od středověku, první zmínka pochází ze soupisu tzv. svatopetrského haléře z roku 1447. Roubený kostel v dnešní podobě má pocházet z roku 1624,<sup>299</sup> podle státního seznamu jde o stavbu z roku 1634 (1638).

Poutní kostel **sv. Antonína Paduánského na hoře Prašivá** (Vyšní Lhoty) lze považovat představuje už přetavení středověké gotické tradice do zlidovělé podoby charakteristické použitím (ale nepochopením) opěrných pilířů, které v této podobě postrádají u dřevěné stavby zcela smysl.<sup>300</sup> Okna završená trojúhelníkem mohla vzniknout zjednodušením a nápodobou gotické formy bez přímé vazby na její raně gotické projevy. Polygonální průběh vítězného oblouku byl zřejmě vynucen konstrukčním řešením. Krov i strop dendrochronologicky datovány do roku 1641/42.<sup>301</sup> Literatura uvádí jako stavebníka hraběte Jiřího z Oppersdorfu s původním patrociniem sv. Ignáci z Loyoly.<sup>302</sup> Ke změně patrocinia došlo v roce 1673.

**Kostel Nanebevstoupení Páně v Petrovicích u Karviné - Dolních Marklovicích** může být podle způsobu zajišťování roubení mladší, než se obvykle uvádí v literatuře.<sup>303</sup> Použité zámkování odkazuje spíše až k 18. století, kdy je existence kostela doložena epigrafickými prameny: 1739 na trámu a na věži nápis Gurek Broda 1755.

---

299 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 97.

300 Rosová, Augustinková, SHP kostela sv. Antonína Paduánského na hoře Prašivá.

301 [www.dendrochronologie.cz](http://www.dendrochronologie.cz)

302 Mlčák, L., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek - Místek. Ostrava 1980, s. 117.

303 Pavlíková, J., Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná. Ostrava 1986, s. 129.

# Věže

Věže jako funkčně odlišné části kostelů vznikaly často v nestejně časové rovině s vlastními bohoslužebnými prostory a často také mívají odlišný slohový výraz.

Věže předchozí etapy, tedy 15. a 16. století, zpracovávala pro území střední Moravy H. Myslivečková,<sup>304</sup> která definovala nejčastější podobu věže z doby pozdní gotiky a nastupující renesance s horizontálním členěním římsami.

Výstavbu věží obvykle dokládají početnější prameny, než například výstavbu jiných částí kostelů. Datace zvonů znamená v mnoha případech datum ante quem byla věž postavena, nebo alespoň takto s datacemi zvonů literatura nakládá. O výstavbě věží referují často písemné prameny, které v mnoha případech renesančních věží uvádějí i jméno stavitele.

Ne vždy tvořila věž integrální součást kostela, vybudovanou v jedné časové etapě s lodí. Mnohdy byla **věž často dostavovaná s odstupem času nebo byla do novostavby kostela zapojena starší věž**. Zcela novodobou přestavbu na počátku 20. století tak přechylovaly věže kostelů v **Kravařích**, případně v Bartošovicích.

Věž kostela v **Kravařích** je dnes jediným pozůstatkem starší sakrální stavby. Má 4 spodní hranolová patra a ortogonální nástavec, který byl podle všeho nasazen na starší věž z režných cihel členěnou v průčelí římsami, jak je patrné z prostoru podkroví, kde se dá nahlédnout do mezery mezi věží a novogotickou lodí, v níž se zachovala popsána nálezová situace.

Jako relikv renesančního kostela označuje Samek věž kostela v **Heřmanovicích**. Jednoduchá stavba s neodděleným presbytářem nahradila renesanční kostela z 80. let 16. století v roce 1739.<sup>305</sup> Fasádu věže člení liseny, podle všeho barokního původu, její starší vznik naznačuje nepravidelnost v půdoryse.

Z první třetiny 17. století pochází podle datace staršího z obou zvonů věž kostela v **Bravantících**. Pro mladší původ věže svědčí i postavení západní dvojice nárožních opěráků lodí.

V případě **kostela sv. Kříže ve Fryštátě** stála v raných obdobích existence kostela samostatná zvonice. Věž přiléhající k severní zdi lodí byla přistavěna mezi lety 1515 –

---

304 Hana Myslivečková, Architektura věží pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 137 – 139.

305 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1994, díl A – I, s. 475.

1530, po požáru města v roce 1511. Věž, zřejmě proto, že nebyla hlavním sakrálním prostorem, ani hlavní komunikací, tak zde byly použity sedlový a pravoúhlý portál sestavené z navzájem nesouvisejících kusů, v případě sedlového portálu jsou to dodané spodní části stojek, použité bez profilace, dnes s velkým otěrem. V případě pravoúhlého portálu, jímž ústí komunikace po točitém schodišti z přízemí do valeně klenuté místnosti (charakteru repositoria) v patře věže, jde o profilované dolní části stojek a nesouvisející horní díly stojek a jejich součástí. Podle "druhořadého" na stavbě lze nesourodou skladbu obou portálů dešifrovat jako využití nepovedených dílců.

Podle literatury byla **věž kostela ve Fryčovicích** přistavěna před rokem 1560.<sup>306</sup> Je možné, že dnešní střecha věže s helmici navazuje na původní renesanční helmici.

Dalším příkladem věže, která přečkala přestavbu, je věž kostela v Třemešné. Ve starší podobě zachycuje kostel veduta F. B. Wenera. Krov věže je, alespoň podle Wernerovy veduty, mladší. Stropy věže kostela v **Třemešné** byly dendrochronologicky datovány po roce 1566.

Renesanční je v případě **kostela sv. Jana Křtitele** v Rýžovišti pouze věž. Spodní část s vertikálním členěním římsami se jeví jako starší (před rokem 1576?) horní s ortogonálním nástavcem může pocházet z přestavby v roce 1604. Ostatní části stojícího kostela jsou výsledkem barokní přestavby.

Věže bývaly upravovány podle potřeby po celé sledované období. Starší věž **frýdeckého farního kostela** byla upravována v 1. polovině 17. století.<sup>307</sup> Starší zakončení věže dokládají historické fotografie, současná podoba završení věže je dána

V letech **1610 – 1611** přestavoval Bernard Tvorkovský z **Kravař kostel minoritského kláštera v Opavě**. Při tom financoval zvýšení věže o tři patra, do níž nechal zavěsit 2 nové zvony.<sup>308</sup>

**Jména stavitelů věží** jsou u věží jako později doplňovaných částí stavby často známa. Dvě věže kostela sv. Martina v Krnově, nestejněho stáří, byly v roce 1554 dostavěny **Thomasem Stegmannem a Benediktem Sorgenfreyem**.

V letech 1595 – 1596 nadstavěl horní patra věže farního kostela v Příboře vlašský **stavitel Lorenzo**.

Mezi staviteli, kteří se věnovali stavebním úpravám věží, se objevilo jméno **Hans Peter**. Podílel se na úpravách věže farního kostela v Bílovci<sup>309</sup> a také v roce 1622 opravoval věž konkatedrály v Opavě.<sup>310</sup>

---

306 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994, s. 437.

307 Juřák, P., Pamětihodnosti města Frýdku - Místku. Frýdek - Místek 2002, s. 11, 12.

308 Prix, D., strojopis UPM.

309 Indra, B., Stavba věže farního kostela v Bílovci roku 1615, její stavitel a vzor. Bílovecko. Zář 1958, 6, s. 10 – 11.

Charakteristickým znakem renesančních věží z konce 16. století byly podle Prixe jejich **nástavce oktogonálního půdorysu**. Osmiboké nástavby patřily k oblastně velmi oblíbenému prvku a jsou známy rovněž z málo starších věží městského kostela v Hubčicích (2. polovina 16. století), dnes v Polsku, v Bruntále (před rokem 1579). Z přibližně stejně starých venkovských kostelů se jedná o kostel v Hynčicích (patrně 2. polovina 16. století), kostel v Albrechticích (1610), Bližčicích (kolem 1589, dnes v Polsku), Scyborzyc Malych (1602, dnes v Polsku), ze zbořeného kostela v Liptani, (nástavba patrně ze 16. století), Kravař (1595), Dytmarowa (konec 16. století, v Polsku), Raclawic Slazsich (asi počátek 17. století, dnes v Polsku), Pilszeze (1593, dnes v Polsku), a též v roce 1962 demolovaného kostela v Osoblaze (1607 - 1629). Jejich vývoj na moravskoslezském pomezí byl odstartován již v 1. polovině 14. století výstavbou oktogonálních završení věží městských kostelů v Uničově a v Opavě, které rozvinuly podněty čerpané z osmibokých věží městských chrámů v Kolíně nad Labem a Löwenberku ve Slezsku z 2. poloviny 13. století.<sup>311</sup>

Jako typické zastřešení věže pro renesanci a rané baroko se obvykle uvádí **helmice se zvednutými cípy**. Podobně tvarovaných střech věží je v regionu více (Bílovec – Stará Ves, Fryčovice, Spálov), nicméně jejich autenticita je sporná a dendrodata v těchto případech nejsou. V některých případech je novodobý původ helmic znám (Fulnek – Děrné).

Zvláště na Novojičínsku byly často budovány nebo upravovány věže nasazením **atiky složené z oblouků či vlašťovčích hřbetů**. Ve hmotě se dochovala jen jerlochovická věž, nicméně ikonografie jich dokládá mnohem více. Atiky měly věže kostelů v Děrném, Kujavách<sup>312</sup> a aj. Koncem 16. století byla přistavěna věž ke staršímu **kostelu v Děrném**. Její atikové zakončení zachycuje ikonografie.<sup>313</sup> Atika byla nahrazena helmicí na přelomu 19. a 20. století.

Nové zakončení **atikou** připisuje literatura věži kostela v **Jerlochovicích** době záhy po polovině 16. století. V opravené podobě se atika jerlochovického kostela, na počátku 19. století zachycená Kledenského vedutou, dochovala dodnes. Věž kostela v **Jerlochovicích**, vystavěná podle literatury před rokem 1485,<sup>314</sup> byla ve 2. polovině 16. století zvýšena a dostala atikovou římsu, která dodnes spoluvytváří ryze renesanční podobu západního průčelí kostela.

Dalším příklad kostelní věže završené atikovou římsou je zachycen ikonografií předcházejícího kostela v **Kujavách** od F. Kledenského z roku 1819.<sup>315</sup> Věž na snímku nese nárožní armatury, nemá vertikální členění a vrcholí atikovou římsou s vlašťovčími ocasy.

---

310 Kadlčík

311 Prix, D. - Zezula, M., Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích, okr. Bruntál.

312 F. Kledenský, kostel v Kujavách, kresba, 1817. Muzeum Novojičínska, inv. č. 5679.

313 Jako příloha časopisu Kuhländchen vyšla veduta zachycující atikové zakončení věže.

314 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994, s. 460 - 461.

315 Muzeum Novojičínska.

Ikonograficky<sup>316</sup> je doložena pak **renesanční úprava cimbuřím horní části věže kostela sv. Václava v Moravské Ostravě**, realizovaná ostravskými staviteli vlašského původu Bernardem Leonem a Jeronýmem Vlachem v letech 1593 – 1595.

Poměrně specifickým stavebním typem byly **věže otevřené v přízemí** do 3 nebo 4 stran. Nejvíce dokladů jejich existence je známo z Novojičína a Frýdecka: v původní podobě je dochováno jen několik málo věží, šlo totiž o náročné stavební zadání, které se zřejmě ne vždy zdařilo realizovat tak, aby se dalo dlouhodobě udržovat. Boční otevřené arkády bývaly brzy zazdívány a podvěží byla ponechána je v průchozí podobě.

Na přelomu 16. a 17. století (1587 - 1618)<sup>317</sup> byla postavena věž farního kostela v Novém Jičíně, otevřená dvojicí bočních vstupů z ulice a vchodem do kostela. Řešení se dochovalo v této podobě.

Na severní Moravě a ve Slezsku se objevují věže s otevřeným **arkádovým přízemím**. Jedním z příkladů věží, kde se parter dochoval ve své starší podobě, je **novojičínský farní kostel**, jehož věž má pocházet z roku **1587** s arkádovým ochozem z roku 1618. Věž byla vybudována na náklady města a v záklenku jižního pasu nese letopočet svého vzniku. Ve druhém desetiletí 17. století bylo dřevěné zvonivé patro nahrazeno nynějším ochozem s obydlím vězníka, jak o tom vypráví deska na ochozu nad vchodem.<sup>318</sup>

V případě **věže kostela ve Starém Bohumíně** se lze klonit spíše k pozdější dataci, a to kolem přelomu 16. a 17. století. Věž vznikla jako typ s arkádovým podvěžím - tedy otevřeným na 3 strany. Stejně jako v mnoha dalších případech se toto řešení ukázalo jako staticky nevýhodné a nebezpečné, arkády byly zazděny a zdi ještě navíc zesíleny opěráky. Historická situace je čitelná v interiéru věže z hrotitých nik a také v přístupové chodbě do krypty, kde je viditelná zazdívka arkády.

**Pojetí exteriéru věží** může nabýt několika charakteristických forem. Tradiční, ze středověkých stavebních zvyklostí vycházející, je **zajištění nároží kamenným armováním**, které se někdy zůstane jako pohledový prvek. V některých případech mohlo být armování v průběhu vývoje stavby zakryto vrstvami omítek. Při některé z historizujících úprav v 19. století mohou být armatury zbaveny omítek a prezentovány jako pohledové; při této úpravě armatury zůstanou jako vpadlé, ustupující za líc omítky. (**Vlčovice**). Je možné, že dlouhodobou údržbu stavby mnohačetným omítáním už v renesanci plánovali, tak byly kamenné prvky kvádrování osazeny tak, aby předstupovaly (asi o 7 cm) před lící zdiva věže (situace na věži dochovaná v podkroví farního kostela v **Bílovci**).

**Horizontálně často členily průčelí věže římsy**. V některých případech dělí všechna výšková patra, jindy běží pouze pod horním zvonovým podlažím. Současná

---

316 Leoneho renesanční úpravu věže zachycují obě nejstarší veduty Ostravy – z roku 1699 i 1728.

317 Jiří Jurok, Svobodným komorním a posléze královským městem, s. 65 In: Nový Jičín: Historie, kultura / lidí. Praha 2011.

318 Samek, B., Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl II, J -N. Praha 1999, s. 708, 709.

členění průčelí věží nemusí odpovídat jejich členění původnímu. Při opravě **kostela Tří svatých králů byly v Břidličné** ve zdivu věže zdokumentovány pásy osekáných tvarovek, které musely původně vyčnívat z líce zdiva jako římsy.

Kromě určení vyplývajícího ze situace jako součásti sakrální architektury mohly mít některé věže i **strážní funkci**. Prokazatelně strážní i obrannou funkci měla Bílá věž ve Štamberku, vybavená dosud dochovanou pravděpodobně renesanční střílnou s opěrkou pro zaklesnutí zbraně. Je součástí městských hradeb, nicméně její sakrální funkce je už historická, kostel byl za josefínských reforem zbořen.

Ke **kostelu v Brušperku** byla věž přistavěna v letech 1577 - 1580. Vstupní půlkruhový portál se složitou ústupkovou profilací (dnes existující v kopii) vznikl zřejmě jako **programový historismus** volně navazující na profilovaný ústupkový portál z věže do lodi, koncipovaný předtím jako hlavní vstupní.

# Rozšiřování užitné plochy kostelů, přístavby lodí a kaplí

Růst počtu obyvatel si vyžádal větší kapacitu kostelů. Byly budovány úplné novostavby pro doplňování sítě far, někdy byly k existujícím sakrálním stavbám přistavovány další bohoslužebné prostory v podobě kaplí a bočních lodí. Ke **krnovskému kostelu sv. Martina** byla přistavěna v polovině 16. století kaple sv. Kříže. Ve sledovaném období byly k lodi farního kostela v **Hlučíně** přistavěny kaple různých půdorysů (zaobleného i pravoúhlého).

Bohoslužebnou plochu kostelů zřejmě nechávali patroni zvětšovat podle aktuální potřeby. Mohlo se tak dít i s **nevelkým odstupem od výstavby**, jako tomu bylo v případě kostela v **Raduni**, kde o přístavbě svědčí dendrochronologické datování krovu nad lodí (1598/99) a nad **kaplí sv. Anny** (1614/1615).

Z autenticky renesančních příkladů zvětšování užitné plochy kostelů **prodloužením lodí** lze uvést kostel raně gotický kostel sv. **Mikuláše v Novém Jičíně – Žilině**, rozšířený západním směrem v roce 1589.

Méně obvyklým řešením směřujícím ke zvětšení kapacity sakrálního prostoru byla **novostavba presbytáře**, známá ze sledovaného území vlastně jen z **brantického případu**<sup>319</sup>, přestavovaného nekatolickým stavebníkem, správcem krnovských Hohenzollernů.

Příklad z Karviné Fryštátu je specifický v tom, že Česká kaple přibyla nejspíš v roce 1611 (letopočet je nejednoznačně čitelný) jako bohoslužebný prostor pro jinou konfesi, podle heraldické výzdoby s městským znakem zřejmě jako stavební akce města Fryštát.

---

319 Prix, D. - Zezula, M., Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích, okr. Bruntál.



# Menší úpravy, přístavby doprovodných prostor

Renesanční úpravy byly realizovány v převážné většině sakrálních staveb. Mnoho z nich má renesanční sakristie, v mnoha kostelích byly doplněny renesanční předsíně.

Ke **krnovskému kostelu sv. Martina** byla přistavěna ve 2. polovině 16. století sakristie s oratoří v patře.

K vrcholně středověkému jádru **kostela archanděla Michaela v Rýmařově** byla přistavěna sakristie za Ederů ze Štiavnice nejspíše v letech 1559 – 86.<sup>320</sup>

Ke kostelu v Kružberku byla ve 2. polovině 16. století přistavěna na jižní straně sakristie. Ve zdi presbytáře byl prolomen vstup osazený dodnes dochovaným renesančním portálem s profilovanou nadpražní římsou.

V případě **opavských kostelů** není doložitelná příliš velká stavební aktivita. Na **konkatedrále v Opavě** byla koncem 16. stol. renesančně upravena severní stará sakristie (vnější omítky, okna s reliéfním zdobeným ostěním) a na jižní straně trojlodí připojena obdélná předsíň. Roku 1622 opravoval věž kostela stavitel *Hans Peter*.

Kostel minoritského kláštera vypleněný luterány v letech 1610 – 11, nechal Bernard Tvorkovský z Kravař jakožto fundátor opravit a rovněž přestavět předsíň.<sup>321</sup>

Po požáru r. 1556 byl dominikánský klášter v Opavě přestavěn v letech 1600 - 18. Poč. 17. století přestavěl Jan st. Vojsko z Bogdunčovic tzv. Moravskou kapli (Moravskou) na severní straně kněžištěm a r. 1616 oživil její nadání a provoz. Kapli tvoří obdélné pole kněžiště s renesanční valenou klenbou se styčnými výsečemi, odděleným půlkruhovým vítězným obloukem od lodi kaple, zaklenuté soudobou renesanční valenou klenbou s dvojicí styčných výsečí. Hrany výsečí provází drobná štuková žebírka s profilem trojice oblých prutů oddělených od kápí výžlabkem.

---

320 Rosová, R. - Augustinková, L.: Kostel archanděla Michaela v Rýmařově. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora

321 Prix, D.: Koncept k připravované publikaci Umělecké památky Moravy a Slezska.

# Stropy

Stropy se velmi často vyskytovaly i v sakrální architektuře sledovaného období, kde bývaly často kvůli velké světlé šířce místnosti podporovány průvlaky. Šlo o **stropy ploché, trámové**, prezentované **jako pohledové nebo stropy podbité**. Zvláště ve dřevěné architektuře byly používány materiálově shodné a konstrukčně podobné prvky – roubené a bedněné klenby.

Z autenticky renesančních stropů je prokazatelně zachován strop trojičního kostela v Klimkovicích z roku 1612, opatřený mladší výmalbou.<sup>322</sup> Konstrukčně jde o prosté provedení, při němž jsou vazné trámy zároveň stropními, a podhled tvoří desky sestavené na sraz, připevněné k trámům dřevěnými kolíčky.

Autentický strop datovaný v presbytáři do let 1440 – 1442 a v západní části lodi do let 1577/78<sup>323</sup> existoval do doby před poslední opravou v kostele sv. Kateřiny v Tamovicích. Stropní trámy tu byly, jak tomu bylo v obvyklé, zároveň vaznými trámy krovu.

Stropní trám pravděpodobně renesančního původu je sekundárně použit ve věži kostela v Brušperku. Dochované kusy z pohledového trámového stropu v Brušperku jsou traktované jako nastavované trámy. Svou výzdobou, dělenou oblounem napříč trámem, simulují skladbu z přibližně metrových kusů. Okosené hrany jsou změkčeny vloženými oblouny.

Trámové stropy bývaly ve sledované době rozšířeny v kostelích daleko více než dnes. Svědčí o tom početné doklady zastropení prostoru v podobě trámových kapes (Velká Polom), případně omítkové hranky po navazujícím omítaném podhledu (Bravantice). Kapsy po trámech v kostelích hodnocených literaturou jako Pavlovského novostavby (Rychvald, Stará Ves nad Ondřejnicí) musí být podle stavebního vývoje pozůstatky starších stavebních fází.

Ploché stropy jsou samozřejmě součástí dřevěných kostelních staveb. V regionu jde například o podbitý strop kostela v Sedlišťích. V lodi kostela v Gútech je trámový strop.

Ve dřevěných kostelích se často dochovaly stropy povalové, ať už upravené jako pohledové nebo podbité. Teritoriálně blízko leží kostel v Žárové s povalovým stropem v lodi.

---

322 Ronovský, J.: Dřevěný polychromovaný strop v interiéru kostela Nejsvětější Trojice v Klimkovicích. Restaurátorská zpráva. Zbraslav 2006. Nepublikovaný materiál uložený na městském úřadě v Klimkovicích

323 Augustinková, L.: Nejstarší dřevěné konstrukce ve Štramberku (kostel sv. Kateřiny v Tamovicích a štramberská zvonice). In: Dřevostavby a konstrukce na bázi dřeva. Sborník prací z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané 11. - 12. 11. 2009 ve Štramberku. Ostrava 2009, s. 103 – 113.

Variantou povalového stropu je nepravá **roubená klenba**, obecně často používaná v dřevěných kostelích. Dochované analogie jsou známy například z Jesenicka. Roubenou klenbu v presbytáři mají kostely v Žárové z roku 1611 i v Maršíkově z roku 1609.

Jinou iluzivní záležitostí, kdy je konstrukce provedená v jiném materiálu, než je pro tento typ obvyklé, jsou například **bedněné klenby**, používané ve zděné i dřevěné architektuře (například bedněná klenba v presbytáři kostela v Třinci Gútech).

**Desky záklopů, druhotně použité v nové situaci** (Bílá věž ve Štramberku a kostel v Bravanticích) mohou být renesanční, ale jejich přesnější datace může vyplynout až ze znalosti celého stavebního vývoje obou objektů.

# Klenby.

Už v 1. polovině 16. století se objevují klenby nad vícelodními prostory (Bílovec), které nahradily jiné završení kostela, trámový strop nebo starší zaklenutí dvoulodí (Moravská Ostrava), kde bylo před polovinou 16. století použito síťové klenby parlérovského vzorce v cílové podobě s keramickými žebry.

Ve sledovaném období vznikla celá řada **kleneb nad doprovodnými prostory** (Andělská Hora, sakristie kostela sv. Martina v Krnově), jako byly sakristie a repositoria, jímž klenby skýtaly větší bezpečí před požárem či vykradením, nebo to alespoň takto bylo tehdy chápáno. Barokní inventáře totiž u sakristie nejčastěji hodnotí, zda byla klenutá a jak se uzavírala.

Další z řady dílčích zadání při budování kostelů byla například podklenutí tribun (Moravská Ostrava), kde bylo zapotřebí řešit technicky složitější zadání – liniovou podporu na jedné a bodové podpory na protější straně, která se musela otevírat do lodi.

Spolu s výstavbou věží bývala klenba i podvěží nejčastěji **křížovou klenbou s hřebínky** (Brušperk, Fulnek - Děrné), případně bývaly klenby starší věže (Fulnek - Jerlochovice).

Ve sledovaném období se nejčastěji vyskytují klenby **valené, pročleněné výsečemi** seřazenými podle rozlišných vzorců (Česká kaple u fryštátského kostela). Mezi příklady výsečových kleneb jsou poměrně velká zadání, jako je hlavní loď farního kostela ve Frýdku (po roce 1592). Klenbu dostal po požáru v roce 1592 i kostel sv. Jana Křtitele ve Frýdku – Místku.<sup>324</sup>

Jiné městské kostely bývaly dokonce i v tak z hlediska vývoje evropské architektury krátké době, jako je sledované období, postupně doplňovány dalšími klenbami (farní kostel v Hlučíně).

Nad kněžišti polygonálních půdorysů, které ve sledovaném období naprosto převažují, byly výseče v klenbě seřazené po obvodu. Nad pravouhlými půdorysnými útvary se užívalo kleneb s výsečemi po obvodu a **koutovými výsečemi** (loď trojičního kostela v Novém Jičíně a obě doložené zámecké kaple ve Slavkově u Opavy a Litultovicích).

---

324 Juřák, P.: Pamětihodnosti města Frýdku - Místku. Frýdek - Místek 2002, s. 11, 12.

Větší prostory, hlavní sakrální, tedy lodi nebo presbytáře, bývaly klenuty **valenými klenbami s výsečemi**, jejichž hrany často zdůrazňovaly **hřebínky** (presbytář tříkrálového kostela v Břidličné). Někdy hřebínky opouštějí i linie na hranách výsečí a jsou z nich vytvářeny ornamenty (kostel sv. Jošta ve Frýdku). Kromě hřebínků bývaly valené klenby zdobeny **žebírky**, estetickým prvkem, který běží obvykle ve stopě žeber, ale není nosným elementem.

Kromě toho zdobí klenby další štukové prvky, jako byly **terče či vegetabilní ornamenty** (na klenbě lodi v Bílovici – Lubojatech, loď farního kostela v Jablunkově, Raduni).

U některých kostelů bývaly ve sledované době klenuty presbytáře (Břidličná, Lomnice u Rýmařova), zatímco lodě zůstávaly plochostropé.

Klenby bývaly po rubové straně zpevněny rubovými pasy nebo měly **zesílené výběhy (Bílovec, Špitální kaple)**. Rubové pasy zpevňující hrany výsečí a jejich čela známe ze staré části kostela v Radkově.

Ve výzdobě kleneb se někdy projeví programový **historismus**, jako tomu bylo v případě kostela v Dolní Moravici, respektive jeho starší časově renesanční části. Podél hran výsečí běží žebírka, vycházející z antropomorfních konzol, jaké se velmi podobají kamenné sochařské tvorbě z přelomu 14. a 15. století, i když implatované na naprosto soudobý klenební vzorec. Iluzi gotické klenby umocňují štukové svorníky. Podobně valená výsečová klenba lodi kostela ve Staré Vsi nad Ondřejnicí byla opatřena štukovými žebry, které napodobují vzorec klenby síťové.

# Sekundární zaklenutí, nová členění sakrálního interiéru

Celá řada sakrálních staveb nebo jejich některých částí byla ve 2. polovině 16. a 17. století **zaklenuta**. Důvody mohly být různé, od estetických, projevující se změnou vkusu investora, přes dožití starší stropy, po potřebu většího (hlavně požárního) bezpečí.

Zásadních úprav, při nichž se zcela změnilo traktování prostoru, jako tomu bylo v případě kostela sv. Václava v Moravské Ostravě, kde bylo dvoulodí nahrazeno síňovým trojlodím, je ve sledovaném období méně.

Na počátku 17. století byl upraven vnitřní prostor **kostela Archanděla Michaela v Rýmařově**. Mezilodní arkády členící prostor na trojlodí, klenba a věž pocházejí pravděpodobně ze stavební etapy realizované za Hoffmanů z Grünbüchlu z let 1609 - 18. Spolu s novým klenutím lodi musely být upraveny i okenní otvory rozřazené po úpravě do dvou zón – spodní tvořenou podélnými okny a horními řadou oculů.<sup>325</sup>

Ve 2. polovině 16. století byla zaklenuta loď kostela v Lubojatech klenutím o dvou osách styčných výsečí. Klenbu zdobí štukové terče s vegetabilní tematikou.

Ve sledovaném období byla alespoň podle lokálně předávaných pramenů v roce 1589 **zaklenuta loď kostela ve Velké Polomi**.<sup>326</sup> Valená klenba s výsečemi tady prokazatelně nahradila trámový strop, po jehož dřívějším uložení zůstaly trámové kapsy v podkroví.

Podobně byly sekundárně zaklenuty i lodě kostelů ve Staré Vsi nad Ondřejnicí a Rychvaldě jako náhrada za starší stropy.

---

325 Mezilodní arkády členící prostor na trojlodí, klenba a věž pocházejí pravděpodobně ze stavební etapy realizované za Hoffmannů z Grünbüchlu z let 1609 - 18.

326 Drozdek, C., L. A.: Vzpomínky mládí a kronika farnosti, obce a školy Velko-Polomské. Opava 1929.

# Krovy

Znalosti o historických krovech byly na moravskoslezském pomezí donedávna minimální. Teprve v poslední době se krovy a zvláště jejich nejstarší představitelé na sakrálních stavbách stali předmětem bádání. I když bylo v posledních pěti letech odebráno mnoho vzorků, dendrochronologicky je stále datován jen zlomek z počtu dochovaných historických krovů.

Typ **krovu bez podélného vázání**, jaký se v českých zemích objevuje od 1. čtvrtiny 14. století (kostel františkánů v Chebu)<sup>327</sup> a na Slovensku ve 14. století (Bijacovce 1338) i 15. století (Abramová)<sup>328</sup>, existoval do doby poslední opravy na kostele sv. Kateřiny v Tannendorfu na katastru Štramberka, datovaný na přelom let 1577/78. Prostá soustava z krokví, prahových vaznic a vzpěr zopakovala schéma konstrukce presbytáře datovaného do let 1440/42, který byl do poslední opravy nejstarším dendrochronologicky datovaným krovem na území Moravskoslezského kraje.<sup>329</sup>

Na tamovický příklad navazuje dosud dendrochronologicky nedatovaný krove bez podélného vázání použitý na kostele **v Kopřivnici – Vlčovicích**.

V kostele **v Kružberku** zdokumentoval D. Prix<sup>330</sup> **v lodi konstrukci bez podélného vázání** se dvěma úrovněmi hambalků, v presbytáři pak jako podporu krovu **jednu stojatou stolicí** a datoval krov podle analogií do 2. Poloviny 16. Století.<sup>331</sup> Nad presbytářem jde o konstrukci z krokví se vzpěrami a dvojí úrovní hambalků. U krovu nad lodí uvažuje D. Prix<sup>332</sup> o starším původu, vzpěry krokví jsou totiž ve dvou úrovních a konstrukce obsahuje i střední stolicí.

Krovy se **střední stojatou stolicí** jsou ve sledovaném období na moravskoslezském pomezí početnější a vyskytují se po celé zkoumané období a ještě i dlouho poté.

---

327 Jiří Škabrada, *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003.

328 SUCHÝ, L. - KRUŠINSKÝ, P. - BABJAKOVÁ, Z. - ĎURIAN, K.: *Historické krovy sakrálních staveb Turca*. 2008.

329 Augustinková, L.: *Nejstarší dřevěné konstrukce ve Štramberku (kostel sv. Kateřiny v Tamovicích a štramberská zvonice)*. In: *Dřevostavby a konstrukce na bázi dřeva*. Sborník prací z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané 11. - 12. 11. 2009 ve Štramberku. Ostrava 2009, s. 103 – 113.

330 Prix, D.: *Kostel sv. Petra a Pavla v Kružberku*. Podklady pro výstavu o kostele. Praha 2005. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.

331 Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Díl II, J -N. Praha 1994, s. 308.

332 Prix, D.: *Kostel sv. Petra a Pavla v Kružberku*. Podklady pro výstavu o kostele. Praha 2005. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.

Dalším z exaktně prokázaných starších krovů je **krov v presbytáři kostela sv. Bartoloměje v Nové Vsi**, datovaný do let **1593/94 - 1594/95**.<sup>333</sup> Jde o konstrukci se střední stojatou stolicí v plných vazbách a v mezilehlých vazbách s ondřejskými kříži o nestejně dlouhých břevnech. Krov dále charakterizují patní vzpěry a dvě úrovně hambalků.<sup>334</sup>

Datovaným příkladem kostelního krovu se stojatou stolicí je do roku **1612** dendrochronologicky datovaný krov **trojičního kostela v Klimkovicích**. Krov nad malým rozponem nese jediná stolice s dvojicí patních zápor. Kromě toho krov zpevňují dvě úrovně hambalků.

Do sledovaného období náleží pravděpodobně dobou vzniku i **krov kostela ve Staré Vsi nad Ondřejnicí se střední stojatou stolicí**, prokazatelně vložený do staršího prostoru.

Velmi pravděpodobně původní k době výstavby je i **krov kostela sv. Jošta ve Frýdku se stojatou stolicí**. Další ze skupiny krovů se stojatou stolicí je krov staré části kostela Frýdku – Místku, Skalici z počátku 17. století se systémem masivních šikmých vzpěr.

Do skupiny kostelů s krovu se stojatými stolicemi ze sledovaného období může náležet i **kostel v Jablunkově**, kde se historická partie omezuje na krov lodi. Rozdíl proti předchozímu příkladu je jen ve vedení vzpěr – u kostela ve Skalici se vzpěry kříží a vytvářejí konstrukce ondřejských křížů, v lodi jablunkovského kostela vytvářejí vzpěry a patní záporu V.

Střední stojatá stolice se objevuje v průběhu celého sledovaného období a přetrvává ještě dlouho. Rovněž tradičního schématu se střední stojatou stolicí, od níž vybíhají šikmé vzpěry je krov nad lodí a presbytářem **kostela Věch svatých v Metylovicích**, dendrochronologicky datovaný do roku 1636/37.<sup>335</sup>

Sledované období je u nás spojováno s nástupem **šikmých přisazených stolic**, který byl v českých zemích patrně rychlejší<sup>336</sup> nebo důslednější, zatímco na moravskoslezském pomezí se velmi dlouho objevují oba konstrukční systémy, kdy je ve spodní části krovu použita stolice šikmá přisazená ke krokům a nahoře stolice stojatá v jedné nebo i více výškových úrovních.

**Krov kostela v Suchdole** vykazuje znaky **přechodu mezi systémy použitím šikmé přisazené stolice dole a jedné střední stojaté stolice nahoře**. Celý krov nad lodí

---

333 Datace jednoznačně datovatelných prvků vyšla do let. Kolář, T. - Přemyslovská, E. - Rybníček, M.: Kostel sv. Bartoloměje v Nové Vsi u Ostravy. Závěrečná zpráva. Brno 2008. Nepublikovaný materiál uložený na faře v Mariánských Horách.

334 Jurga, V.: Stavební úpravy kostela sv. Bartoloměje. Frýdek - Místek 2007. Nepublikovaný materiál uložený na faře v Mariánských Horách.

335 [www.dendrochronologie.cz](http://www.dendrochronologie.cz)

336 Jiří Škabrada, Konstrukce historických staveb. Praha 2003.



i presbytářem náleží jedné časové etapě a byl dendrochronologicky datován do let 1604 – 05.

Výjimkou nejsou **ani krovy s obojími stolicemi**. Krov v Branticích nejspíše z roku 1593 má jak střední stojatou stolicí, tak stolicí šikmou přisazenou ke krokví. Dalším z krovů, vysoce pravděpodobně renesančního původu (podle nápisu na věži 1593), je **krov kostela v Branticích**. Krov má jak střední stolicí, tak stolicí šikmou, přisazenou ke krokví. Krov nebyl dosud dendrochronologicky datován, Prixovo zařazení<sup>337</sup> k pozdně renesanční fázi výstavby tady kromě stavebních souvislostí in situ vychází z analogie krovu kostela v Raduni, který už dendrochronologicky datován byl. Brantický krov se do dnešní doby nedochoval intaktní, jeho vazné trámy musely ustoupit barokní klenbě a byl zbořen štít nad triumfálním obloukem.

Podobně bylo při konstrukci krovu využito střední stojaté a dvojice šikmých stolic při konstrukci krovu nad lodí v Raduni, datovaného do let 1598/99.

Starý **renesanční kostel sv. Martina ve Skalici** u Frýdku má s vysokou pravděpodobností ještě původní krov z doby stavby renesančního kostela **1617 – 1622**.

Poměrně početnou skupinu krovů tvoří konstrukce **později zásadně upravené**, většinou kvůli uvolnění spodní části prostoru podkroví, aby sem mohla prorůst výše položená nebo více vzdutá klenba

Pro krov kostela v **Břidličné** byly sekundárně použity starší prvky, snad ještě renesančního původu. Prvky krovu nebyly dendrochronologicky datovány, zařazení k době výstavby je hypotetické.

Příkladem vypovídajícím o pozdější změně estetického cítění a technických požadavků je i krov kostela v Horním Městě, z doby po polovině 17. století, upravený v 19. století změnou sklonu a snížením.

Z detailů souvisejících s krovovými konstrukcemi a střechami jsou ikonograficky doloženy například **zarážky krokví a bedněný štít lodi** na vedutě kostela v Kujavách, který byl nahrazen klasicistní novostavbou.

V některých případech existují **písemné prameny**, zatímco konstrukce, o níž referují, již zanikla. V případě dnes již nedochovaného krovu na drobné sakrální stavbě **kaple ve Štítině** je známo jméno **tesaře Hanuše Seilera z Břehu**, který dokončil sanktusník v **roce 1579**.

V oblasti severní Moravy a českého Slezska velmi dlouho setrvávají zaužívané konstrukční zvyklosti a typy krovů. Za současného stavu poznání je obtížné vyhodnotit, zda jde v sledovaném období o jev typický jen pro sakrální stavby nebo pro krovové konstrukce v této oblasti obecně, neboť jsou ze sledovaného období známy a

---

337 Prix, D. - Zezula, M.: Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích, okr. Bruntál.

dendrochronologicky datovány jen kostely.<sup>338</sup> V pozdější době je už dlouhé přetrvávání starých konstrukčních schémat v kraji běžně doloženo. Velmi archaický typ krovu s osovou stolicí a dvěma úrovněmi hambalků se vyskytl ještě v 18. století v případě kaple sv. Barbory v Bílovci, podle dendrochronologické datace do let 1724/25 jde zřejmě o součást stavební obnovy města Bílovce po požáru v roce 1726.

---

338 Ze sledovaného období je u nás pravděpodobné dochování krovů v lidové architektuře, ale krovy lidových staveb by těžko mohly být srovnáními pro kostelní krovy velkých rozponů. Krovy lidových staveb nejsou dosud až na výjimky datovány.

# Prostorové členění a vybavení sakrálního interiéru

**Kostel sv. Václava v Ostravě** pochází v obvodových zdech stojící<sup>339</sup> lodi a presbytáře z 1. poloviny 14. století, přitom presbytář má pocházet z doby krátce po roce 1310, loď v obvodovém zdivu měla být o něco pozdější, a to z roku 1340 podle nápisu nad kruchtou, o němž referuje Hlubinka.<sup>340</sup> Loď byla nejdříve završena plochým stropem, po němž měly zbýt v podkroví kapsy po trámech (v podkroví po opravě nenalezeno), teprve v roce **1539** byla loď zaklenuta podle datace na jednom svorníku M 1539. Na dalších svornících jsou vytesané iniciály IZIW a LAW (litery se prorůstají, pořadí písmen nemuselo být správně rozřazeno). Klenba a zdi lodi jsou pokryty nástěnnými **malbami z roku 1555**, jak dokládají nápisy určující jednotlivé měšťanské donátory. Malby se starozákonními a novozákonními motivy jsou osazeny do celkového konceptu stylizovaných vegetabilních a jiných malovaných dekorací. Malby lodi jsou literaturou pokládány za kvalitativně průměrné a vzniklé mimo italské vlivy, stejně jako malby v presbytáři vyhodnocené jako dílo z 30. let 16. století.<sup>341</sup>

Z 2. poloviny 16. Století pochází **výmalba interiéru kostela sv. Václava v Moravské Ostravě**. Výzdoba byla podle všeho realizována ve více vrstvách. Z roku 1555 pochází malovaná dekorace s letopočtem, cechovní symbolikou a donačními nápisy, které jednoznačně vedou k nekatolíkům mezi ostravskými měšťany. Přibližně téhož stáří bude zřejmě i složitá alegorie Stvoření světa, hříchu a spasení, vycházející podle Rywikové<sup>342</sup> z Cranachových maleb zprostředkovaných do našeho regionu grafickými listy. Výzdoba dalších částí interiéru kostela pokračovala s časovým odstupem za rámcem alegorie Stvoření světa, hříchu a spasení další virtuózně pojatou malovanou dekorací včetně iluze spodní části východního okna lodi v severní zdi, jehož parapet musel být zvýšen kvůli instalaci náhrobníku Jeřábka z Mořkova a jeho choti počátkem 17. Století.

Výrazným prvkem ku členění interiéru lodi jsou tribuny, rovněž zmiňované v kapitole o dispozici. Pro kostel ve **Staré Vsi nad Ondřejnicí** přináší místní farní

---

339 Už stavebně historický průzkum Eliáše a Líbala zmiňoval starší se současnou architekturou nesouvisející zdivo nalezené při výzkumech v interiéru kostela. Nedávný výzkum odkryl severně od kostela kamenné základy starší sakrální stavby pocházející z 13. století. Více Zezula, M.: Archeologie a počátky Moravské Ostravy. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 2003, roč. 21, s. 7 - 44.

340 Nelze ověřit, nápis gotickou minuskulou viděl ještě Hlubinka, nápis se bez konzervace záhy ztratil. Od gotiky k renesanci. - Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999, s. 211 - 214.

341 Rywiková, D.: Renesanční nástěnné malby v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. Ikonografická studie. Ostrava 2005.

342 Rywiková, D.: Renesanční nástěnné malby v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. Ikonografická studie. Ostrava 2005.

kronika informaci o starším uspořádání interiéru s **dřevěnou trojramennou kruchtou**, nesenou dřevěnými pilíři. Dvě ramena tribuny podél delších stěn lodi byly odstraněny.

Pro utvoření představy o sakrálním interiéru jistě pomůže zkoumání **kostela sv. Kříže ve Fryštátě**.<sup>343</sup> Už vlastně první zmínka o kostele z roku 1376 hovoří o tom, že kníže Přemysl Těšínský s fryštátským farářem Janem rozšířili nadaci oltáře Božího Těla a Jana Evangelisty. Z časově barokních pramenů lze dokumentovat strukturu interiéru; v roce 1652 se píše o kapli přiléhající k "malému chóru" v místě sakristie. V "malém chóru" byl náležitý ochoz "*ambitus*". Ve "velkém chóru" byla tribuna (*pergula*) se zvukovými varhanami.<sup>344</sup> Ve vizitační zprávě z roku 1659 se výslovně uvádí, že v České kapli byla trojitá tribuna (*pergula*). Pramen tady umožňuje dvojí výklad podob tribuny - jako třípodlažní nebo trojramenné. Výška interiéru na zadní straně (pod čelem klenby) sice třípodlažní konstrukci umožňuje, ale jako pravděpodobnější se jeví tribuna trojramenná, jejíž jižní rameno (pravděpodobně v novém materiálovém provedení) dosud existuje, ale s novým přístupem po vřetenovém schodišti, vloženém do oválu v jihozápadním rohu.

Také kostel sv. Václava v Moravské Ostravě dostal pozdně renesanční kruchtou, dokonce signovanou na hlavici sloupu IOANNES RINOT. Výstavbu krucht datuje ante quem výmalba s heraldickou tematikou (1603). Rinolt působil v Moravské Ostravě jako kameník, tesal i náhrobek stavitele a purkmistra Bernarda Leoneho v roce 1603. V 80. letech 16. století pracoval i s tovaryši v Kroměříži na stavbě biskupského zámku.<sup>345</sup> Roku 1583 chtěl biskup, aby mu byla přidělena práce v Olomouci k rychlejšímu dokončení dómu.<sup>346</sup>

V kostele sv. Tří Králů, dnes lokalizovaných v městečku **Břidličná** (Friedland an der Mohra) byl v minulosti a zvláště v renesanci významnější částí panství Ederů ze Štiavnice) vznikl renesanční kostel v roce 1577. Kostel v původním rozsahu lodi asi o polovinu dnešní délky, byl vybaven prokazatelně dvouramennou (možná trojramennou) kruchtou svázanou komunikačně s patrem věže, kam musel vést přístup po přiloženém schodišti. Věž přisazená velmi nezvykle a patrně i s časovým odstupem k jižní straně lodi u jihozápadního rohu měla přízemí provozně oddělené od pater, přitom přízemí zřejmě sloužilo jako předsíň.

Interiérové uspořádání typické pro nekatolické kostely **má kostel sv. Máří Magdaleny v Horním Městě**. Interiér lodi obcházela trojramenná tribuna ve dvou výškových úrovních. Dnešní skladba interiéru je výsledkem opravy raně barokního

---

343 Rosová, R. – Augustinková, L.: Kostel povýšení sv. Kříže v Karviné - Fryštátě. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu ŘKFÚ Fryštát. - Augustinková, L.: Členění sakrálního interiéru tribunami. Funkční a prostorové uspořádání budov. Sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 5. - 8. 6. 2007 v Litomyšli. Svorník 6/2008, s. 127 - 140.

344 Rosová, R. – Augustinková, L.: Kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné - Fryštátě. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu ŘKFÚ Fryštát.

345 Dějiny Ostravy. Ostrava 1993, s. 77.

346 Indra, B.: Výtvarní umělci, s. 301.

provedení po požáru kostela. Jediný použitelný vzorek z trámů tribun byl dendrochronologicky datován po roce 1644.

Výzkum **podkroví fryštátského kostela** přinesl i další zjištění, obohacující poznatky o uspořádání sakrálního interiéru.<sup>347</sup> Při přístavbě kaple byly zdi severního transeptu zvýšeny a nadezděny o patro. Přibližně v ose závěru bylo umístěno rozměrné okno, vnesené na pase a dřevěné konstrukci, nutné k tomu, aby byl překonán přechod polygonálního půdorysu na přímou linii zdi. Zeď mezi severním transeptem a Českou kaplí byla již vyzděná s trojicí otvorů do interiéru České kaple (vstupem a ose a dvojicí segmentových otvorů okolo něj). Záměr zachytitelný v podkroví severního transeptu nebyl naplněn, otvory byly prokazatelně ihned zazděny bez omítnutí. Předpokládaným záměrem bylo zřejmě vybudovat v podkroví severního nižšího transeptu oratoř, otevřenou do České kaple, koncipovanou snad pro představitele města.

Figurální výmalbu nalezenou v podkroví presbytáře kostela ve Fryštátě datoval Prix obecně jako pozdně gotickou.

Stropy nejspíš renesančního původu byly druhotně použity jako krovové prvky ve věži **kostela v Brušperku** (pokud šlo o sekundární použití na tomtéž místě).

S bratrským prostředím lze spojit **zvon s nápisem** „Slowo Panie zůstawa na wieky 1590“, pocházející z bratrského sboru ve **Fulneku**, dnes uložený na fulnecké radnici. Obsahově se shoduje s nápisem, který našel P. Bonaventura z Kolína na kazatelně „*pikartské*“ modlitebny ve Fulneku.<sup>348</sup>

Pozdně renesanční **křtitelnice** se dochovala i v kostele sv. Ondřeje v **Heřmanovicích**. Jde o poměrně náročně reliéfně a plasticky zdobenou práci s barokním vikem, zdobenou vybitým ornamentem dvojicí puttů jako atlantů nesoucích polygonální nádrž. Vpadlé výplně zdobí vysoké kolorované reliéfy, znázorňující sv. Ondřeje a výjevy ze života Kristova.<sup>349</sup>

Vzácnou památkou z konce luteránské éry ve Spálově je **křtitelnice z roku 1619**, kterou darovala tamějšímu kostelu paní na Spálově a horlivá evangelička Kristina z Rogendorfu (1611 - 1621). V její době byl správcem spálovského panství luterán Matyáš Hofer z Lipníku. Z původní křtitelnice se dochoval cínový kotel, zdobený reliéfy andílčích hlaviček a lví hlavou. Původní kotel křtitelnice nese rytý nápis: CHristina Fraw von Losenstein, Wittib geborene Freiherrin von ROgendorf und MOlenburg, Fraw AVF Spannaw ANNO 1619. Podstavec i plastika Kristova Křtu v Jordáně jsou barokními doplňky.<sup>350</sup>

---

347 Rosová, R. – Augustinková, L.: Kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné - Fryštátě. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený v archivu ŘKFÚ Fryštát.

348 Turek, A.: Bratrský sbor ve Fulneku. Nový Jičín 1970, s. 8.

349 Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1994, díl A – I, s. 475.

350 Šustek, F.: Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.

**Podoba exteriéru.** Při studiu pozdně gotických a raně renesančních kostelů bylo možné objevit některé fragmenty výzdoby exteriéru pomocí kvádrování rytého (Velké Albrechtice, příloha 38, 39) i malovaného (Nový Jičín kostel Nejsvětější Trojice, Metylovice, Velké Albrechtice). Fragmenty exteriérového barevného řešení známe až z renesance, obvykle v kombinaci červené a bílé (Metylovice) nebo červené, oranžové a bílé (hřbitovní kostel v Novém Jičíně, farní kostel v Rýmařově).

Velmi početně je zastoupena **štuková výzdoba na klenbách**. Nejtypičtějším projevem renesance jsou hřebínky, lemující hrany výsečí a kleneb (Břidličná).

Renesanční výzdobu interiéru dostal i **kostel Narození P. Marie v Radkově**. S největší pravděpodobností se jedná o původní renesanční úpravu z roku 1590. Stará část lodi má valenou klenbu s výsečemi, zpevněnou po rubu žebry. Líc zdobí štuková žebírka, která vybíhala z kamenných římsových konzol; odsekány kvůli dřevěnému obložení, dochována pouze jedna rohová.<sup>351</sup>

V závěru sledovaného období se častěji objevuje náročnější štuková výzdoba, složená ponejvíce z florálních ornamentů. Ve farním kostele v Hlučíně se dochovala štuková výzdoba klenby severní kaple s florálními motivy.

Klenbu podvěží v **kostele sv. Petra a Pavla v Děrném** zdobí štukový terč patrně z konce 16. století, jehož profilace je silně zanesená početnými vrstvami liček.

Dvě pole výsečové klenby s hranami vytaženými hřebínky a štukovými terči s florální ornamentikou dostala krátká loď kostela v **Bílovci – Lubojatech**.

Doklady dekorativní barevné výzdoby interiéru se dochovaly ještě méně než v případě výzdoby fasád. Pouze z nálezů sekundárně použitých gotických žebířek a portálů můžeme soudit na červenobílou polychromii. Početněji jsou pak dochovány příklady figurálních maleb (trojiční kostel v Novém Jičíně, kostel v Karviné Fryštátě), spojených zřejmě s prostředím katolickým i protestantským.

**Kostel ve Starém Bohumíně**, zřejmě z poloviny 14. století, byl postaven jako stavba z režných červených cihel s kamennými kružbami, které se dodnes dochovaly v podkroví lodi. Časově renesančními úpravami jsou tu klenby se štukovými žebry, dochované ve věži, v upravené podobě v presbytáři a snad také v severní boční kapli. V souvislosti s úpravami kleneb došlo ke **korekcím okenních otvorů**, původní kružbová okna byla upravena v některých případech jako renesanční oblouková.

---

351 Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela Narození P. Marie v Radkově, Ostrava 2000. Prix, D. - Dvorská, H.: Renesanční kostel Narození P. Marie v Radkově (okres Opava) a jeho rokoková přestavba. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, roč. 51, 2002, s. 1 - 27. Augustinková, L. - Pavelková, H.: Kostel Narození P. Marie v Radkově. Interiér – nálezy po sejmutí dřevěného obložení severní strany lodi, nálezy pod podlahou a v podkroví.



# Komunikační schémata

Na rozdíl od například raně a vrcholně středověkých kostelů, kde převažovaly vstupy v delších (jižních nebo severních) stranách lodi, se u kostelů pozdního středověku a renesance objevují ve větším počtu vstupy skrz věž, někdy i z více stran otevřeným arkádovým parterem (**Nový Jičín, kostel Nejsvětější Trojice, Žilina u Nového Jičína, Stará Ves nad Ondřejnicí, Starý Bohumín**). Souvisejícím znakem takového uspořádání bylo komunikační oddělení vyšších pater věže od přízemí.

Dokumentací rozkrytých nálezových situací se podařilo v několika případech zachytit stopy již nefungujících komunikačních schémat. Kostely se prostorově složitěji utvářenými tribunami měly samozřejmě vertikální komunikaci.<sup>352</sup> **Obě patra tribun v kostele v Horním Městě** byla historicky přístupná vřetenovým schodištěm mezi sakristií a presbytářem. Teprve při jejich přestavbě ve 2. polovině 17. století byly oratoře zkráceny a zpřístupněny novým vřetenovým schodištěm na opačné straně mezi věží a lodí. Kromě toho fungoval ještě i historický vstup zvenčí nad jižní předsíni.<sup>353</sup>

Původní vstup na dnes již zaniklou dvou nebo trojramennou **tribunu v kostele v Břidličné** musel fungovat skrz patro věže (kde zůstala ještě dřevěná zárubeň) nebo také po schodišti přisazeném k jižní straně lodi, kde byl zaznamenán zazděný vstupní otvor s kamenným záklenkem, jehož záměna za otvor okenní je naprosto vyloučena, svými parametry se liší ode všech ostatních otvorů zaznamenaných na stavbě.

**Přímé propojení, často mimoúrovňovou komunikací**, například krytou chodbou mezi oratoří a panským sídlem, je v případě staveb ve sledovaném regionu doloženo pozdějšími příklady, které mohou být přestavbou starší chodby (Karviná Fryštát, Klimkovice).

Poměrně ojedinělé řešení vstupů se dochovalo v případě **kaple sv. Máří Magdaleny ve Štítině**. Její západní část je otevřená 5 arkádami. V této fázi zkoumání není jasné, zda jde o autentické komunikační schéma nebo o výsledek pozdější úpravy.

Obvyklá komunikační schémata jsou zakonzervována na vedutě fulneckého bratrského kostelíka s historickým názvem **Topferkirchel**. Dnes již zbořený kostel měl západní vstup skrz dvoukřídlé dveře a od jihu ještě boční portál v předsíni, otevřené arkádami do tří stran. Do presbytáře vedl přes sakristii patrně služební vchod. Vertikální komunikace byla ukryta v půlválcovém tubusu u jihozápadního nároží.

---

352 Augustinková, L.: Členění sakrálního interiéru tribunami. Svorník 6/2008. Sborník příspěvků z 6. specializované konference stavebně historického průzkumu Funkční uspořádání budov. Litomyšl 2007, s. 127 – 140.

353 Rosová, R. - Augustinková, L. - Kaniová: Stavebně historický průzkum kostela sv. Máří Magdaleny v Horním Městě.



# Komunikační uzly

V sakrální architektuře byly některé komunikační uzly akcentovány výsadním místem v kostele nebo třeba i samostatnou částí dispozice. Šlo především o haly, které mohly být zpřístupňovat několik funkčně různých prostor, nebo o předsíně s více vstupy.

**Předsíně** měly v mnoho případech více vstupů zvenčí a jeden vstup do kostelní lodi, respektive podkruchtí.

Předsíně mohly být vkládány do jiné části stavby, nejčastěji do věží, kde pak byly jako stavebně a zvláště staticky náročné zadání budovány tří nebo čtyřosé prostory. (Stará Ves nad Ondřejnicí, Žilina, Nový Jičín - farní kostel).

Jindy stávaly předsíně jako samostatné architektonické části obvykle v podobě přízemní.

Specifickým řešením je předsíň zbořeného fulneckého *Topferkirchel*, známého díky Kledenského vedutě. Šlo o útvar pravoúhlého půdorysu přiložený před jižní vstup do lodi bratrského kostelíka, vybudovaného v roce 1588. Předsíň byla na tři strany otevřená arkádami zesílenými viditelnými táhly a směrem do kostela navazoval pravoúhlý vstup uzavřený jednokřídlými dveřmi. Na předsíň je nasazená atika, ovšem těžkou soudit, zda šlo o pouhou atiku nebo atikové patro například s oratoří. Výškové proporce jsou u Kledenského, kterému chybělo kreslířské školení, dost nejisté.

# Úpravy exteriéru

Při studiu pozdně gotických a raně renesančních kostelů bylo možné objevit některé fragmenty výzdoby exteriéru pomocí kvádrování rytého (Velké Albrechtice, příloha 38, 39) i malovaného (Nový Jičín kostel Nejsvětější Trojice, Metylovice, Velké Albrechtice). Fragmenty exteriérového barevného řešení známe až z renesance, obvykle v kombinaci červené a bílé (Metylovice) nebo červené, oranžové a bílé (hřbitovní kostel v Novém Jičíně, farní kostel v Rýmařově).

Při vestavbách krucht do starších kostelů musela být zazdívána okna a prolamována výše (Břidličná, Rýmařov, Nový Jičín).

Jedním z nejvýraznějších exteriérových rysů stavby je podoba **oken**. Je dost zvláštní, jak frekventované byly zásahy do podoby okenních otvorů nejen z důvodu nového prostorového uspořádání interiéru, jako je například vestavba kruchty či překlenutí, ale také z příčin změny stylového pojetí (Ostrava, Břidličná - příloha 36, Rýmařov - příloha 37).

Jednu z exteriérových úprav, kterou lze přesně vročit nápisem, je psaničková výzdoba **věže kostela sv. Nanebevzetí v Branticích**. Na věži se dochoval letopočet 1593. Prix dokonce spojuje letopočet se stavebnickou činností Jeronýma Reinwalda, rady a kancléře knížete Jiřího Friedricha Hohenzollerna, jemuž kníže pronajal panství Brantice.<sup>354</sup> Úpravy kostela připisuje tedy témuž stavebníkovi, který přebudoval zdejší zámek.

Věž s oktogonálním nástavcem jako prokazatelný prvek renesanční přestavby zdobí psaničkové sgrafito. Rozsah jeho původní vrstvy je dnes nejasný, bylo opravováno v roce 1982. Dalším prvkem, který svědčí o renesanční povrchové úpravě tentokrát interiéru, je okno v podkroví presbytáře, dochované nad současným zaklenutím, umístěné v situaci pod výběhem výseče již odstraněné klenby.

Sgrafitovou výzdobu věže odvozuje Prix z regionálního renesančního stavitelství dobré úrovně, jaká je patrná například na městských kostelích v Bruntále nebo Krnově, neb právě na blízkém brantickém zámku, přestavovaném krnovským hohenzollernským kancléřem Jeronýmem Reinwaldem, stavebníkem také brantického kostela.

Průčelí upravená sgrafitem bývala ve 2. polovině 16. století zřejmě velmi častá. Při opravě fasád byla ve 2. polovině 20. století zdokumentována sgrafitová výzdoba **kostela v Rychvaldě**. Věž **kostela v Bruntále** dostala dodnes dochovanou sgrafitovou výzdobu.

---

354 Prix, D. - Zezula, M.: Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích, okr. Bruntál.

Zřejmě z konce 16. století se na území historického Slezska dochoval příklad exteriérové úpravy **kostela ve Starém Bohumíně**, který pokračuje ve starší tradici: do zdiva z režných červených cihel se vkládají kamenné architektonické články bez další povrchové úpravy (exteriér věže viditelný v přístupu do krypty). Kamenné kružby zřejmě z 14. století dochované v podkroví lodi jsou červeně polychromované pouze směrem do interiéru, exteriérové části byly ponechány jako režné.

Fragmenty s největší pravděpodobností renesanční iluzivní úpravy nároží se dochovaly v horních partiích **věže kostela Všech svatých ve Vlčovicích**. Jedná se o ryté kvádrování složené z vícenásobných linek.

Odlišné malířské pojetí pak charakterizuje úpravu ostění oken **vlčovického kostela** vytvořenou ve žluté jako iluzivní kvádrování realizované do rytých linek.

Podle všeho autentickým, v původní materii dochovaným příkladem úpravy exteriéru kostelů, jsou plochy omítek dochované v podkroví **kostela sv. Petra a Pavla v Děrném**. Věž z konce 16. století má hrany opatřené **iluzivním kvádrováním**, realizovaném **ve sgrafitu**, tvořeném omítkou a proškrabávaným nátěrem. Kvádrování je tvořeno tmavými kádry s lemovanými škrábanou křížkovou šrafurou a iluzivními sparami realizovanými světlou barvou. Na obvodových zdech kostela se dochovaly horní části světlých lisenových rámců s šedými výplněmi.

Podobu exteriéru historických kostelů dokládají obrazové prameny, v naprosté většině případů vzniklé s velkým odstupem od skutečně pozdně gotické či renesanční fáze existence objektu. Nejvíce se jich dochovalo z 19. století, jen výjimečně nalezneme prameny ze 16. a 17. století. Ikonograficky jsou doloženy i kostely, dnes od základů přebudované. Kostel v **Kujavách** má věž s armovanými hranami, ale opěráky lodi a presbytáře už kvádrování pohledové nemají. Důležitým prvkem je tady vertikálně nečleněné průčelí věže a atiková římsa.

Dalším příkladem, skýtajícím rozsáhlé poučení o podobě exteriéru sakrálních staveb v dané oblasti ve sledovaném období, je bratrský kostel, který stával na západním předměstí **Fulneku** na Hrnčířské ulici, známý jako **Topferkirchel**. Kostel zachycují kromě písemných pramenů mapy a poměrně popisná, i když proporčně ne příliš zvládnutá veduta amatérského kreslíře Franze Kledenského.<sup>355</sup> Veduta spolu s mapami zachycuje informace o kostele vybudovaném v roce 1588 a zbořeném 1898. Nároží kostela a opěráky jsou ztvárněny pohledovým kvádrováním, stejně jako ostění oken a orámování oculu ve štítě. Renesančními prvky je pak odstínění štítu a kreneláž, která kryje plochou střechu předsíně. Západní vstup vrcholí ryze renesančním trojúhelným frontonem a portál v jižní předsíni má římsový profilovaný překlad s výzdobou nebo nápisem.<sup>356</sup>

---

355 MZA.

356 Pro zkoumání byla použita digitální podoba veduty, dostupná na internetových stránkách Moravského zemského archivu.

Pravděpodobně renesančního původu (prokazatelně před rokem 1688) jsou relikty výzdoby exteriéru **kostela archanděla Michaela v Rýmařově**, provedené v červených linkách, zdokumentované pod oculem jižní strany v podkrovním prostoru.<sup>357</sup>

Zvláště koncem 16. století a počátku 17. století se u některých sakrálních staveb objevuje členění exteriéru výklenky a interiéru slepými arkádami (u nás zvláště na Frýdeckomístecku (Místek - kostel sv. Jakuba, Skalice u Frýdku). Českou paralelou je například kostel v Třebenicích.<sup>358</sup>

## Sochařská výzdoba

Sochařská výzdoba kostelů se uplatnila jednak přímo v sakrálním interiéru jako architektonický detail, jednak vstupuje do kostelů jako připomínka investora, který si zřizuje v kostele pohřební místo nebo buduje soukromá mauzolea, pro která používá sekundárně starší (vyjmuté) náhrobky.

Na přelomu 16. a 17. století byly v **kostele v Bartošovicích** instalovány šlechtické náhrobníky. Autorem alespoň části z nich byl sochař F. V., činný i na Opavsku, autor některých náhrobníků ve Štáblovicích.

V kostele je dochován soubor renesančních náhrobníků osob zemřelých v 16. a na počátku 17. století. Náhrobník Jana Bartošovského z Ochab z roku 1496 byl rozbit při manipulaci. V podvěží jsou dnes sekundárně instalovány náhrobníky Bedřicha z Krumsína a ze Špiček (zemřel 1504), náhrobník Kateřiny Supové z Fulštejna (zemřela 1583), náhrobníky Václava Sedlnického z Choltic (1588) a Kateřiny Bruntálské z Vrbna (1586), náhrobník Jana Mladšího Sedlnického z Choltic (1591) a Alžběty Boboluské z Bobolusk (1591). Náhrobníky mohly vzniknout rukou jednoho kameníka podepsaného F. V. na náhrobníku Jana mladšího Sedlnického z Choltic.

### Reprezentace patrona

Náhrobníky jsou osazeny do jednotného architektonického rámce a jsou prezentovány ve výsadní pozici na epištolní straně chóru. Desky náhrobníků jsou sestaveny do řady a děleny architektonickými prvky, pilastry nebo polosloupky. Nesou kladí, jehož výplněmi jsou místo metop nápisové desky vztahující se k náhrobníkům pod nimi. Takto vytvořili ryze v renesančním duchu svá rodová mauzolea Syrakovští z

---

357 Mezilodní arkády členící prostor na trojlodí, klenba a věž pocházejí pravděpodobně ze stavební etapy realizované za Hoffmannů z Grünbüchlu z let 1609 - 18.

358 Krčálová, J.: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1 Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

Pěrkova v kostele ve Staré Vsi nad Ondřejnicí a Bzencové z Markvartic ve farním kostele v Klimkovicích.<sup>359</sup>

Náhrobky bývají velmi často osazeny v nové odlišné pozici, často jako součást honosné výzdoby presbytáře osazené v architektonickém rámci. Po vynětí z původního umístění bývají náhrobky někdy osazeny v ploše stěn v interiéru nebo i exteriéru kostela (farní kostel v Bruntále).

Hynek Starší Bruntálský z Vrba nechal vytvořit rodové mauzoleum v nově přistavené kapli k **farnímu kostelu v Bruntále** v roce 1585. Se vznikem hrobky pak souvisí patrně i soubor 4 náhrobků vytvořený jedním kameníkem.

Sochařská výzdoba tvořila obvyklou součást sakrálních interiérů. Prvky výzdoby byly mnohdy přeneseny i do kostelních novostaveb. Do interiéru barokního kostela v **Heřmanovicích** byla přenesena křtitelnice z přelomu 16. a 17. století.<sup>360</sup>

Časným příkladem ze sledovaného období je bezpochyby v nepůvodní pozici v presbytáři kostela v Jerlochovicích instalovaný **náhrobek Baldassara Švajnice z Pilmsdorfu**, který zemřel v roce **1552**. Poškozená profilace prozrazuje nástup renesančních forem. Okosené horní rohy desky mohly být zdůvodněny osazením v prostoru, jistým způsobem tvarově limitovaném.

V kostele v **Bartošovicích** je dochován nehomogenní soubor renesančních náhrobků osob zemřelých v 16. a na počátku 17. století. Nejstarší známý náhrobek Jana Bartošovského z Ochab z roku 1496 byl rozbit při manipulaci. Nejstarší do současnosti dochovaný náhrobek Bedřicha z Krumsína a ze Špiček (zemřel 1504) byl spolu s ostatními sekundárně instalován v podvěží kostela, kde se nacházejí i další: náhrobek Kateřiny Supové z Fulštejna (zemřela 1583), náhrobky Václava Sedlnického z Choltic (1588) a Kateřiny Bruntálské z Vrba (1586), náhrobek Jana Mladšího Sedlnického z Choltic (1591) a Alžběty Boboluské z Bobolusk (1591).<sup>361</sup> Náhrobky mohly vzniknout rukou jednoho kameníka podepsaného F. V. na náhrobku Jana mladšího Sedlnického z Choltic.

Renesanční je pak i samostatná funerální plastika.

**Kamenický detail** kostela velmi často připomíná investora, který si nyní přeje být zviditelněn na součástech architektury. Investor bývá připomínán, jak se ze stavebních souvislostí často jeví, bez ohledu na reálné stáří kostela, které bylo u několika případů prokazatelně vyšší, než hlásaly například epigrafické prameny (**Stará Ves nad Ondřejnicí**, patrně i **Horní Město...**). **Kostel sv. Anny v Rychvaldě** je právě podle

359 Hub, A.: Klimkovic. Klimkovic 1994, s. 107 n.

360 Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska, Praha 1994, díl A – I, s. 475.

361 Müller, K. - Polách, R. – Zezulčík, J.: Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska. Praha 2008.

heraldických a epigrafických pramenů datován do roku 1596. Tato datace je vyryta na svorníku klenby lodi, jejíž další svorníky nesou monogram BBZB a liter Ihs. Heraldická výzdoba – erb Bárských z Baště a Kropáčů z Nevědomí se tu objevuje na svornících klenby presbytáře a také nad vstupem z jižní předsíně, kde je ztvárněn v podobě aliančního erbu s putti jako držitelé a opakuje tak s drobnými niancemi, jako je poloha rukou putti držitelů, výzdobu, která byla umístěna nad portálem zámku v Rychvaldě. Stavebník tady sice úmyslně nemátl nápisem, ale datum 1596 se může vztahovat ke klenutí lodi a zřejmě i presbytáře, které tu ale stejně jako na zámku nemuselo být dílem jediné stavební fáze, ale několika nepříliš časově vzdálených stavebních akcí.

V interiéru **farního kostela v Hlučíně** jsou v sekundárním umístění náhrobníky Markéty ze Starohlivic († 1522), Kateřiny Fulštejnské ze Zvole († 1533), Bernarda ze Zvole († 1536) Štěpána z Vrbna a Bruntálu († 1567), Marty ze Žerotína († 1572), reliéfní deska s heraldickým vývodem Jana z Vrbna obsahuje znaky: vrch a levá strana: prostřední znak nahoře - Jan z Vrbna, levý znak nahoře - Magdaléna z Fulštejna, 1. manželka Jana z Vrbna, pravý znak nahoře - Marie Tvorkovská z Kravař, 2. manželka Jana z Vrbna, 1. shora vlevo - Marta z Žerotína, matka Jana z Vrbna, manželka Štěpána z Vrbna † 1567, 2. od shora vlevo - Kateřina ze Sternberka, bába Jana z Vrbna z otcovy strany, manželka Bernarda z Vrbna † 1529, 3. od shora vlevo - ??? snad Dorota z Rudy, prabába Jana z Vrbna, manželka Jana z Vrbna † 1477. Literatura tady nic dalšího neuvádí, Paprocký má u ní pouze prázdný štít a Pilnáček zná jen 2 členy toho rodu a znak neuvádí. 4. od shora vlevo - Ofka Birková z Násilé, praprabába Jana z Vrbna, manželka Hynka z Vrbna † 1445. Pokud by Marta byla sestrou Jana ze Žerotína a na Strážnici † 1558, pak by určení znaků bylo následující: pravá strana - jde o 1. od shora vpravo - Jan ze Žerotína † 1532, otec Marty, 2. od shora vpravo - Alena z Ludanic, matka Marty, 3. od shora vpravo - Tvorkovská z Kravař, bába Marty z otcovy strany, 4. od shora vpravo - Markéta z Nové Cerekve, bába Marty z matčiny strany.

V exteriéru investora velmi často reprezentuje heraldická výzdoba, realizovaná nad vstupem do kostela. Zvláště heraldické desky bočních vstupů se poměrně často vývojem ocitají v interiérové poloze přístavbou předsíně. (Velká Polom se znaky Sedlnických a z Ochab)

Na kostele sv. Vavřince ve Štáblovicích se nechal stavebník zvěčnit znakem svým a své manželky, které doprovodil nápisem.

# Doklady plánování při výstavbě ve sledovaném období

Právě za konkrétnější poznání procesu a organizace výstavby kostelů vděčíme širšímu zájmu badatelů o téma zvláště dvorů olomouckých biskupů. V poslední době bylo vydáno několik publikací ke dvorům olomouckých biskupů potridentské doby<sup>362</sup> a zvláště pak o nejslavnějším z nich, Stanislavu Pavlovském.<sup>363</sup>

Samotné plánování a organizaci výstavby dokládají nejčastěji izolované zmínky v korespondenci investorů s účastníky výstavby. U privátních investorů se podobné zmínky dochovaly jen sporadicky. Více je doložena stavební činnost nejsilnějšího investora uvedené oblasti – olomouckého biskupa jako instituce. Nejlépe doložený případ plánování výstavby v biskupské kanceláři Pavlovského se týká novostavby kostela v biskupově rodišti Pavlovicích.<sup>364</sup>

V **Janově u Krnova** povolil biskup v roce **1580** postavit kostel a vyměřit pro něj místo. Osm let poté převedl biskup patronátní právo k rozestavěnému kostelu na svého bratra Václava z Pavlovic. Podle matriky z roku 1771 nešlo o úplnou novostavbu, ale o rozšíření kaple. V přistavěné části nového kostela se měl nacházet kámen s letopočtem 1581.<sup>365</sup>

Právě příklad výstavby či opravy **kostela v Osoblaze** je příkladem výraznější biskupské pomoci. **Biskup Prusinovský** nejen zajistil potřebné finance, ale také organizoval stavební práce a sjednal italského stavitele. Ohledně tohoto stavitele a plánované výstavby kostela psal biskup 13. 1. 1571 Janu z Oppersdorfu, svobodnému pánu na Dubu a Frýdštejně. List následoval patrně již po dřívějším dopise, kterým u něj biskup hledal vhodného stavitele, pro kterého už Jan z Oppersdorfu vystavil a doručil doporučení: *Psaní Vašemu přímluvčímu, kteréž nám za Paumistrem svým Markem de Laboretha činíte sme porozuměli a před Vámi tajiti nechcem, že osoblažští poddaní naši k tomu stavení, kteréžby začítí dělati chtěli, ještě žádných potřeb před rukama schystaných nemají. I tak jsme jim poručili, aby sobě předkem k takovému stavení potřeb nachystali a potomně teprvá stavěti dali. Protož když takové potřeby schystané míti budou, bude – li dotčený paumistr váš tomu dílu moci dosti učiniti a o dílo se smluviti.* Následně nařídil Osoblažským shromážďovat *ty platy, kteréž sme vám na pomoc stavění kostela vašeho dali.* Jednalo se o prominutí některých poddanských dávek, které však byli povinni

---

362 Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003.

363 Ondřej Jakubec (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic. (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2000. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu Olomouc – arcidiecézní muzeum Kroměříž. - Jan Štěpán, Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579 – 1598.

364 Jan Al Saheb, Ondřej Jakubec, Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003, s. 267 - 70.

365 Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela Nejsvětější Trojice v Janově. Ostrava 2003.

věnovat na stavební práce, tj. *na pomoc stavění kostela*. Tyto platy jim prominul ještě následujícího roku a nadto jim poskytl hotové peníze. Prusinovský také zajišťoval stavební materiál, jak nařizoval 10. 7. 1571 osoblažskému hejtmanovi Kašparu Bořkovi z Malejova.<sup>366</sup>

Literatura uvádí, že kostel sv. Máří Magdaleny byl v roce 1581 přestavěn. Jakubec připouští, že výstavba se protáhla na 10 let.<sup>367</sup>

Ke kostelu v **Lomnici** se dochovaly nejednoznačné prameny. Zatímco Mezerová připouští starší, tedy středověký původ (1. polovina 14. století) stojící stavby, Samek považuje současný kostel za stavební náhradu dřívější stavby, kterou tentokrát nechala vybudovat protestantská sovinecká vrchnost v roce 1603, podle Mezerové v letech 1603 – 1622. První zmínka o faře pochází totiž z papežské buly z roku 1351, podle níž měla Lomnice přijít spolu s dalšími k nově zřizovanému biskupství litomyšlskému. Změna neměla dlouhého trvání.

Podle Chytilova článku měl první dřevěný kostel zpustnout za uherského vpádu v roce 1474. Kolem roku 1540 měl **Lomnici** koupit Kryštof z Boskovic, který obnovil osídlení, začal s těžbou a pozval německé luterány, kteří tu měli v roce 1556 postavit další opět dřevěný kostel.

Jan Kobylka z Kobylího a na Sovinci nebyl v případě stavby kostela řečeno dnešním jazykem žádný „troškař“. Lomničtí kronikáři sice říkají, že „dne 28. května 1608 byl položen kámen základní, povolání mistři stavební Martin Günter s vyměřovači, dále pak mistr tesařský Paul Wenzel, načež se stavba velmi urychlila“ a již 13. srpna téhož roku byl kostel téměř hotový. Z jiného dokladu je však zřejmé, že vše hotovo nebylo. Další listina říká, že ctihodný výbor místní v čele s fojtem (rychtářem) A. Parschem dne 30. srpna dohlížel na kostelní stavbu, při níž byla vztyčena věž.

Někdy v té době byla na kostel osazena kamenná deska se znaky Kobylků z Kobylího a Ederů ze Štiavnice, téměř totožná např. s deskou na kostele v Břidličné.

V roce 1854 kostel vyhořel. Při opravách dostal nový strop.<sup>368</sup>

Dalším pramenem, který přináší alespoň kusé informace o výstavbě kostela v Moravském Berouně, je fragment pamětní listiny nalezené v knoflíku věže kostela. Podle dochované části písemnosti byly roku 1606 zahájeny přípravné práce.

---

366 Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*. Olomouc 2003, s. 229, 230.

367 Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*. Olomouc 2003, s. 229, 230.

368 Jaroslav Chytil, *Lomnický kostel sv. Jiří, Rýmařovský horizont 07/2006*, SVČ Rýmařov.



# Opevněné kostely, využití částí sakrálních staveb pro strážní účely

V Moravskoslezském kraji nejsou dochovány sakrální stavby vybavené komplexním systémem fortifikačních prvků, jako je tomu na střední a jižní Moravě (Kurdějov, Veverská Bitýška).

Ze sledovaného území se podařilo doložit spíš doklady podle všeho občasného využití stavby pro fortifikační nebo strážní účely. Především šlo o **kostel ve Štramberku**, jehož věž byla součástí městských hradeb a dochovala se v ní střílna s trámkem pro opření zbraně.

V případě kostels **Nejsvětější Trojice v Raduni** je jeho úloha jako fortifikace zřejmá z pásu střílen na jižní straně západního průčelí, které byly prokazatelně funkční, protože pod nimi vede v interiéru ochoz, který byl rovněž přístupný pravoúhlým otvorem v jižní zdi, samozřejmě dnes zazděným. I střílny ve věži byly podle všeho funkční.

Obvyklým doplněním svatyně bývá také věž se zvonicí, snad i s funkcí refugia, jak tomu napovídá i časté provozní oddělení přízemí a vyšších pater věže (Břidličná, novojičínský trojiční kostel).

## Proměna účelu stavby ve sledovaném období

V době rozrůzněného náboženského vyznání a majetkových proměn dochází k relativizaci hodnot. Tak dochází k proměnám účelu staveb, některé sakrální stavby a kláštery jsou sekularizovány.

Protestantská vrchnost donutila **minority v Krnově opustit klášter**. Kostel přestal existovat jako sakrální stavba a byl využíván jako zbrojnice a snad i sýpka. S tím zřejmě souvisí koncem 16. století i výstavba útvaru ležícího jižně od presbytáře, který literatura ostatně ani nijak nekonkretizuje. Této novostavbě musela ustoupit i západní strana kaple sv. Máří. Minorité se sem vrátili po roce 1623.

Změna využití nemusela být nutně násilná. V minoritském klášteře v Opavě sloužila nejpozději od 2. pol. 15. stol. jedna z klášterních místností pravidelným zasedáním opavského zemského soudu. Asi roku 1573 si stavové najali gotický dormitář v 1. patře vých. křídla konventu a v letech 1573 - 77 jej nechali strhnout a zcela přestavět v novou sněmovnu. Přitom byly do kapitulní síně vloženy cihlové příčky, které prostor rozdělily na západní a východní část a později ještě odřízly severní komory (r. 1666 v nich byla zřízena stavovská registratura a archiv). Stavbu provedli italští stavitelé *Antonio Horello* z Laubersee, *Bernard Leone* z Locarna a zednický mistr *Tomáš Bas*. Sál byl vyzdoben kamenicky pojednanými erby zemských úředníků, které r. 1579 polychromoval opavský malíř *Jan Heidenreich*.<sup>369</sup>

S různou mírou pravděpodobnosti je doložitelná přestavba některých prvků fortifikací a jejich adaptace pro nové sakrální využití. Kaple hradu Hukvaldy byla podle všeho vložena do původní bašty obranného systému renesančního opevnění hradu.<sup>370</sup> Zámecká kaple byla podle všeho vložena rovněž do fortifikačního prvku městského hradu.

---

369 Prix, D.: Koncept k připravované publikaci Umělecké památky Moravy a Slezska.

370 Rosová, R.: Jak nevyhořel hrad Hukvaldy. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2007, s. 161 – 162.

# Závěr

V disertaci byly sledovány sakrální stavby na území Moravskoslezského kraje, dochované v původní či přestavěné podobě, přestavby a dostavby kostelů a ve hmotě nedochované sakrální stavby, doložené větším počtem pramenů s velkou vypovídací hodnotou. Na základě dosud probádaného materiálu byly formulovány některé teze o sakrální architektuře na pomezí Moravy a Slezska ve 2. Polovině 16. a na počátku 17. Století.

V 16. A 17. století se na území, dnes vymezeném Moravskoslezským krajem stavělo s poměrně velkou intenzitou a rozhodně a prokazatelně více, než v předcházejícím století. Přitom fond kostelních staveb na moravskoslezském pomezí je podstatně méně poznán a publikován, než například na jižní Moravě nebo ve středních Čechách. Proto byla velká pozornost věnována zpracování katalogu z hlediska úplnosti v oblasti dochovaných staveb. Nedochované a podrobně doložené stavby byly voleny tak, aby vhodně ilustrovaly stavební dění.

Ve 2. Polovině 16. Století se začaly v praxi uplatňovat zásady augspurského míru a vrchnost se zase více začíná starat o výstavbu a přestavby kostelů. Nekatolické církve začínají dostávat pevnější organizaci, ale stále nedosahují stupně provázanosti církve katolické. Po vydání Rudolfova majestátu v roce 1609 lze na sledovném území zachytit vlnu budování kostelů. Samotný začátek třicetileté války neznamenal automaticky konec protestantských bohoslužeb, v konkrétních místech byla situace ovlivněna válečnými událostmi, ale „shora“ byly nekatolické bohoslužby zapovězeny až vydáním Obnoveného zřízení zemského v letech 1627/28.

Bylo tedy vybráno poměrně krátké období (2. Polovina 16. a počátek 17. století), ve kterém se ovšem málo projevuje stylový vývoj. Byla tedy více sledována charakteristika a typy kostelních staveb, jejich konstrukční zvyklosti a specifika a jejich podoba. Jednotlivé prvky a zvyklosti byly sledovány a alespoň orientačně vztahovány k české architektuře své doby a hlavně v závislosti na konfesi stavebníka, pokud se jí podařilo vypátrat.

Sledované období je v českých zemích časově paralelní s dobou prvních Habsburků na českém trůně a především Rudolfa II., proslavého jako mecenáš umění a architektury. Srovnávány byly projevy stavební kultury v Praze v době Rudolfa II. jako evropské metropoli a v českých zemích, do značné míry v dosahu působnosti pražského rudolfínského dvora<sup>371</sup> se severovýchodní částí říše, ovlivňované olomouckými biskupy jako jedinými většími investory.

**Architektura sledovaného období se ubírá mezi gotikou a renesancí.** Gotika skutečně nástupem renesance ve světě ani u nás nekončí, ale existuje vedle ní celé 16.

---

371 Kalina, P. – Koťátko, J.: Praha 1437 – 1610. Kapitoly o pozdně gotické a renesanční architektuře. Praha 2011.

Století.<sup>372</sup> I na území Moravskoslezského kraje lze ve sledované době potvrdit tezi Krčálové,<sup>373</sup> že renesanční architektura nevykazuje v tomto prostoru žádný výrazný slohový vývoj nebo vývoj určitého typu.<sup>374</sup> Renaissance se tu skutečně prosazuje pomalu a ve schématu od detailů, jako jsou kamenické prvky, přes konstrukční celky, což mohla být třeba výsečová klenba, po celkové chápání prostoru a stavby, které se někdy zcela neprosadilo ani na počátku třicetileté války, která bývá interpretována u nás jako časový mezník – konec renesance.

Zato velmi výrazně prostupuje celým sledovaným obdobím gotika. Jedním z vytčených problémových okruhů bylo sledovat, zda gotika ve sledované době přetrvává (což se nejčastěji označuje jako survival) nebo se vrací (revival). Kromě toho byla sledována závislost na vzoru a odstup od něj, což bývá v architektuře popisováno jako tradicionalismus nebo konzervativismus. A na základě poznání se zatím jeví, že důvody výskytu gotiky byly tehdy po dlouhou dobu obojí. Na jedné straně gotika přetrvává jako odraz víry a tradice, což je sledovatelné zvláště na stavbách dřevěných, kde se objevují prvky často užívané bez pochopení skutečného účelu konstrukce (vítězný oblouk konstruovaný jako polygon, dřevěné „opěráky“...). Na druhé straně se ke gotice stavebníci z různých důvodů vrací jako k vyjádření elementární představy o sakrálním místě; Přitom výstavba může být vzdálena od svého vzoru mnoho desetiletí.

Renesance se na sakrálních stavbách objevuje pozvolna, nejdříve v detailech gotiky chápaných staveb, pak i ve výzdobě (hřebínky, vegetabilní terče...) a v klenbách, užitím renesančního schématu, výsečovými klenbami aj.

Stavební produkce Moravskoslezského kraje je poměrně dost specifická jako oblast velkého mísení vlivů. V podstatné části stavební produkce se udržuje pozdní gotika jako projev historismu jako výsledek nadací různých stavebníků. Menší část stavební produkce, a to především ta, kterou investovali spíše biskupové olomoučtí (ale není to naprostým pravidlem), je více ovlivněná renesancí, která již tou dobou zcela převládla v hlavních biskupských rezidencích (Olomouc, Kroměříž). Gotické prvky se tu objevují spíše jako reminiscence, a možná jako zpětný vliv okolního stále ještě goticky cítícího prostředí.

**Vztah mezi konfesí stavebníka a dispozicí se nepodařilo jednoznačně prokázat.** S tradiční dispozicí drobného kostela s ustupujícím polygonálním presbytářem nakládali stejně stavebníci katoličtí i protestantští. Zatím se na sledovaném území jeví, že sjednocený půdorys sakrální stavby měli v oblibě spíše luteránští stavebníci, z nichž nechali vybudovat kostelní novostavby na nečleněném půdoryse Karel Staší ze Žerotína ve Starém Jičíně, páni z Vrbna v Andělské Hoře, patrně i stavebník ve Spálově, ale i katolíci, jako Jan Starší Bruntálský z Vrbna, který nechal postavit kostel sv. Jošta ve

---

372 Kalina, P. – Kořátko, J.: Praha 1437 – 1610. Kapitoly o pozdní gotické a renesanční architektuře. Praha 2011, s. 79.

373 Krčálová, J.: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1. Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

374 Jako jediný příklad vývoje uvádí dynamické centrály, které v té době ovšem na sledovaném území chybí. Krčálová, J.: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. Dějiny českého výtvarného umění, II/1. Od počátků renesance do závěru baroka. Praha 1989, s. 5 – 62.

Frydku jako svatyni votivní. Exteriérové členění a hmotové uspořádání stavby se spíš odvíjelo od vzdělání, rozhledu a vkusu stavebník.

Více závislým na konfesi bylo utváření **interiéru kostela**, v němž býval nejvíce mobiliář modifikován podle konfese aktuálních uživatelů. Samotná výzdoba stavby už tak jednoznačně určitelná není. Také odrážela situaci, která mohla být proměnná a nemusela být ani nábožensky jednoznačná. Farář v Moravské Ostravě sloužil katolické mše a zároveň podával protestantské šlechtě podobojí. A jak katolíci, tak protestanti prokazatelně financovali přestavby i výzdobu kostela, což mohl být pro sledované období modelový příklad.

Horizontální členění sakrálního interiéru tribunami je obvykle spojováno s nekatolickými investory, ovšem dostupné, dochované a doložené příklady svědčí spíš o jiných motivech budování tribun, než byly důvody náboženské. Daleko častěji řešili tribunami nutnost rychlého zvětšení kapacity kostela (trojramenná tribuna v Tamovicích dendrochronologicky datovaná) nebo stratifikaci sociální pro určitou skupinu, definovanou nejčastěji cechovní příslušností.

Byla sledována i reprezentace investora na sakrálních stavbách, kde se často nekatolická šlechta sebevědomě prezentuje náhrobníky, mauzoley nebo heraldickou symbolikou na průčelí či okolo vstupu. Z prostředí šlechtických donátorů je nicméně znám protipříklad, kdy se vzdělaný, zcestovalý a bohatý investor Karel Starší ze Žerotína při přestavbách hradu heraldicky prezentuje i na drobných zadáních, jak byly kamnové kachle, tak na kostele svou rodovou heraldiku projeví pouze na zvonech a na portálu kostela nechá zpodobnit prastarou (k době vzniku kostela) raně gotickou symboliku užívanou na cisterciáckých kláštřích. Katolický stavebník, na sledovaném území v roli investora nejčastěji biskup olomoucký prezentuje svůj stav a postavení ve sledované době epigraficky.

**Konstrukci kostelů** charakterizuje velká pluralita v užití materiálů i konstrukčních typech. Při výstavbě kostelů se užívá se kamene, cihel i dřeva, přitom dřevěné stavitelství se příkladně k modifikovanému tradicionalistickému a konzervativnímu výrazu. Klenby budované téměř výhradně z cihel dostávající renesanční schémata o různém řazení výsečí, přitom středověký systém vnějších opěráků nebyl opuštěn, naopak opěráky se mnohdy ve sledované době budovaly kvůli zaklenutí dříve plochostropého prostoru (loď novojičínského trojičního kostela).

**Architektonický a detail a výzdoba** nabývá na sledovaném území nejdříve renesančních forem, snad díky řemeslníkům, kteří pracovali (často prokazatelně v sousedství a pro téhož investora právě v renesančních formách – Stará Ves nad Ondřejnicí...), posléze ovládne renesanční cítění i větší celky v kostele, jako byly například kruchty... Nicméně architektonický detail nabývá u nás velmi specifického, snad lidového rázu, daného zřejmě vzdáleností o kolébky renesance i velkých center severu.

Ve vztahu k manýristické architektuře rudolfínské Prahy se sakrální stavby na sledovaném území vyvíjejí odlišným způsobem. Charakterizuje je delší a masovější přežívání gotických forem, širší a obecnější návrat ke gotické tradici a opět ve srovnání s Prahou nebo Vídní větší stylová jednota prokazatelná ve sledované době na sledovaném území, která může být způsobena jen odstupem od obecně uznávaných center vývoje.

## Prameny:

- Paprocký z Hlohola a Paprocké Vůle, B.: Štambuch slezský. 1609.
- Paprocký z Hlohola a Paprocké Vůle, B.: Zrcadlo slavného markrabství moravského. 1593.

## Literatura:

- Adamczyk, I. – Janoszek, E. – Makowski, M. – Polášek, J. – Spyra, J. – Wawreczka, H.: Dřevěné kostely a kaple v Beskydech a okolí. Český Těšín 2009.
- Adamus, A.: Z dějin Orlové, 1926.
- Antonínová, K. - Antonín R.: Bývalý dřevěný kostel ve Studénce. POODŘÍ 4/2007, s. 37 - 39.
- Augustinková, L.: Členění sakrálního interiéru tribunami. Funkční a prostorové uspořádání budov. Sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 5. - 8. 6. 2007 v Litomyšli. Svorník 6/2008, s. 127 - 140.
- Augustinková, L.: Nejstarší dřevěné konstrukce ve Štramberku (kostel sv. Kateřiny v Tamovicích a štramberská zvonice). In: Dřevostavby a konstrukce na bázi dřeva. Sborník prací z vědecké konference s mezinárodní účastí pořádané 11. - 12. 11. 2009 ve Štramberku. Ostrava 2009, s. 103 – 113.
- Augustinková, L.: Představy a realizace na přelomu věků. Architektura - představy ...a skutečnost. Sborník z mezinárodní konference pořádané 6. 5. 2009 v Ostravě. Ostrava 2009, s. 6 – 9.
- Badura, V.: Kulturní památka v Gutách, Těšínsko, 1976, č. 4, s. 32
- Bakala, J.: Počátky česko – polských styků a nejstarší dějiny Hradce u Opavy. PV 1956, s. 59 – 61, s. 64 – 66.
- Baláš, M.: Kulturní místopis Novojičínska. Nový Jičín 1967.
- Barcuch, A. - Rohlová, E.: Sedm století obce Hrabová 1297 – 1997. Ostrava 1997.
- Bartoš, L.: K otázce nejstaršího vyobrazení starojického hradu a Starého Jičina. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 1967, sv. 2, s. 60.
- Bartošovice. Kostel sv. Petra a Pavla. Vydáno obcí Bartošovice.
- Benatzky, J.: Kostel sv. Anny v Rychvaldě, Těšínsko, 1992, č. 3, s. 7.
- Berger, K.: Dějiny města Dvorců.
- Bialostocki, J. Spätmittelalter und beginnende Neuzeit, Propylaen Kunstgeschichte 7, Berlin 1972.
- Blucha, V.: Krnovský děkanský kostel sv. Martina. Krnovsko 3/1992, s. 4 – 7.
- Bobková, L. – Konvičná, J. (edd.) : Korunní země v dějinách českého státu. II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14. – 16. století. Praha 2005. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. – 13. května 2004 v Clam – Gallasově paláci v Praze.

- Bobková, L. (ed.) Korunní země v dějinách českého státu. I. Integroční a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku. Praha 2003. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném dne 4. června na FF UK.
- Boháč, Erwin: Poměry na Frýdeckém panství v době postavení kostela sv. Jošta. 1971. MB FM R 26
- Borák, M. – Gawrecki, D.: Nástin dějin Těšínska. Ostrava 1992.
- Brňák, A.: Pohřbívání v hrobce v kostele ve Spálově. Oderské vrchy, roč. III, 1970, č. 1 - 4, s. 42 - 44.
- Brňák, A.: Selské bouře na Spálovsku 1680 - 1749. Spálov 1990.
- Cepek, J.: Bruntál 1213. 1998.
- Čeplá, A. - Rosová, R. Stavební vývoj kostela sv. Mikuláše v Bílovci. Bílovecký zpravodaj. Únor 2011, roč. 35, s. 13
- DaCosta Kaufmann, T.: Court, cloister, city. The art and culture in central Europe 1450 – 1800. London 1995.
- Dědková, L.: Kostel sv. Jana Křtitele. POODŘÍ r. III, č. 3, 2000, s. 16 – 17.
- Dějepis farního kostela sv. Jana Křtitele ve Frýdku.
- Dějiny kostela v Ostravě – Nové Vsi bez určení autora, data a místa vzniku, strojopis uložený na faře v Ostravě – Mariánských Horách.
- Dějiny Ostravy. Ostrava 1993.
- Denis, A.: Konec samostatnosti české. Praha 1892.
- Děrné 1293 – 1993. Fulnek 1993.
- Dokoupil, L.: Brušperk, město nikoli nejmenší. Brušperk 1969.
- Drozdek, C., L. A.: Vzpomínky mládí a kronika farnosti, obce a školy Velko-Polomské. Opava 1929.
- Dvacet pět let Domu umění města Opavy. Opava 1999.
- Dvorská H. – Prix D.: Kostel Nanebevzetí P. Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba. In: Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 271 – 282.
- Dvořák, R.: Dějiny Markrabství Moravského. Praha 2000. (Přetisk 1. vydání z roku 1906 v Brně).
- Eliáš, J.: Stavebně historický a architektonický vývoj města Příbora. In: Piaristé v Příboře. Nový Jičín 1995, s. 125 – 149.
- Farní kronika v Šenově o Nového Jičína. Nepublikovaný rukopis uložený na faře v Šenově u Nového Jičína.
- Findinský, K.: Dějepis farního kostela u sw. Jana Křtitele ve Frýdku, Frýdek, vl. N. 1876.
- Findiský, K.: Geschichte der Pfarrkirche St. Joannis in Friedeck, 1876.
- Foltýn D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005.
- Freudenthaler Ländchen, Aus der Brandgeschichte der Stadt Freudenthal, 1923, Folge 7, s. 74,
- Gavendová, M. - Koubová, M. – Levá, P: Kulturní památky okresu Nový Jičín. Ostrava, Nový Jičín 1996.
- Gebauer, J.: Soupis map, plánů a vedut a vyobrazení měst, míst a budov do r. 1850, uložených v archivech Severomoravského kraje. In: Sborník státního archivu v Opavě 1971 – 1975, Opava 1975, s. 143 – 348.



- Glonek, J.: Silesia picta. Veduty slezských měst a staré mapy Slezska. Olomouc 2011. Katalog výstavy pořádané ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.
- Grimm, T.: Vývoj územního členění a kartografického zobrazení Slezska. Slezsko. Opava 1992.
- Hermann, Kurt, Das Heimabuch von Brosdorf. Kreis Wagstadt – Ostsudetenland. 1979.
- Herold, F.: Chronik von Raase. Bruntál 1895.
- Hlobil, Ivo – Eduard Petruš, Humanismus a raná renesance na Moravě. Praha 1992.
- Horníčková, K. – Šroněk, M. (eds.): Umění české reformace (1380 - 1620). Praha 2010.
- Hořejší, J.: Tvář pozdně středověkých historismů. In margine Birnbaumovy teze o románské renesanci. Umění 2, roč. XVII., 1969.
- Hosák, L.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Ostrava 1967.
- Hosák, L.: Historický místopis země Moravkoslezské, Praha 1938.
- Hrabovská, M. – Golda, J.: Bartošovice, 600 let. Nový Jičín 1999.
- Hrejsa, F.: Sborové Jednoty Bratrské. Praha 1935.
- Hub, A.: Klimkovice. Klimkovice 1994.
- Hudeček, J. - Hanák, F. - Hudeček, P.: Bravantičtí z Chobřan na Přerovsku a heraldická památka na jejich rod. Sborník státního okresního archivu v Přerově. Přerov 2002, s. 29 - 35.
- Chapeaurouge, D. de: Zum Historismus des frühen 16. Jahrhunderts. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege. roč. XIX, 1 – 2, 1965. s. 15 n.
- Chotěbor, P.: Encyklopedie českých tvrzí. Praha 1998, 2000.
- Chytil, J.: Lomnický kostel sv. Jiří, Rýmařovský horizont 07/2006, SVČ Rýmařov)
- Indra, B.: K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Časopis Slezského muzea B – 15, 1966.
- Indra, B.: Luterské fary v horním Poodří před Bílou Horou. Slezský sborník, 1946, roč. 44.
- Indra, B.: Neznámé veduty severomoravských měst na tovaryšských listech. Vlastivědné listy, roč. 9, č. 1, 1983.
- Indra, B.: Neznámé veduty slezských měst na tovaryšských listech. Vlastivědné listy, roč. 9, č. 2, 1983, s. 12 – 16.
- Indra, B.: Stavba farního kostela v Hynčicích, o. Bruntál. Umění 31/1983, s. 548 – 549.
- Indra, B.: Stavba věže farního kostela v Bílovci roku 1615, její stavitel a vzor. Bílovecko. Září 1958, 6, s. 10 – 11.
- Indra, B.: Výtvarní umělci, umělečtí řemeslníci a stavitelé v Moravské Ostravě od 16. do 2. poloviny 19. století. Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, 1981, roč. 11, s. 409.
- Iwanek, W.: Słownik artystow na Slazsku Cieszynskim, ročenka muzea v Bytom, Bytom 1967.

- Jakubec, O.: Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Olomouc 2003.
- Jakubec, O.: Umění jako nástroj katolické reformy a protireformace. Konfesionalizace a mecenát vratislavských a olomouckých biskupů na přelomu 16. a 17. století. In: Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300 – 1740. Praha 2008, s. 203 – 312.
- Janyška, P.: Dřevěný kostel sv. Ondřeje v Hodslavicích, Kravaňsko 1934 – 35.
- Jež, R. - Pindur, D.: [Těšínsko v proměnách staletí: sborník přednášek z let 2008-2009 k dějinám Těšínského Slezska](#). Český Těšín 2010.
- Jirásek, Z.: Slavkov. Z historie obce 1224 – 1999. Slavkov 1999.
- Jurok, J. - Kovářová, S. - Loukotka, L. - Urbanec, J. - Vlach, B.: Dějiny města Příbora. Příbor 2002.
- Jurok, J. - Loukotka, L. - Pýšová, N. - Halfar, J.: Příbor historický a současný. Příbor 1992.
- Jurok, J.: Svobodným komorním a posléze královským městem, s. 65 In: Nový Jičín: Historie, kultura / lidé. Praha 2011.
- Juřák, P.: Pamětihodnosti města Frýdku - Místku. Frýdek - Místek 2002.
- Kadlčík, K.: K stavebnímu vývoji města Bílovce. Bílovecko. Červen 1958, s. 1 – 6.
- Kadlec, J.: Dějiny katolické církve I – III. Olomouc 1996.
- Kadlec, J.: Přehled českých církevních dějin, I a II. Řím 1987.
- Kalina, P. – Koťátko, J.: Praha 1437 – 1610. Kapitoly o pozdní gotické a renesanční architektuře. Praha 2011.
- Kalina, P.: Benedikt Ried a počátky alpské renesance. Praha 2009.
- Kalus, J. - Müller, K. - Žáček, R.: Alt Troppau. Opava 1994.
- Kolář, A. a kol.: Farní kostel sv. Petra a Pavla v Hradci nad Moravicí 1597 – 1997. Hradec nad Moravicí 1997.
- Kolář, T. - Přemyslovská, E. - Rybníček, M.: Kostel sv. Bartoloměje v Nové Vsi u Ostravy. Závěrečná zpráva. Brno 2008. Nepublikovaný materiál uložený na faře v Mariánských Horách.
- Kolektiv autorů: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002.
- Königová – Kudělková, A.: Soupis stavebních památek v Ostravském kraji. Opava 1953.
- Korbelařová, I. – Žáček, R.: Ostrava na starých vedutách a vyobrazeních. Ostrava 1998.
- Kostel Nejsvětější Trojice v Raduni. 400 let od vysvěcení kostela 1603 – 2003. Raduň 1998.
- Kotrba V.: Hradec, státní zámek a památky v okolí, 1962, s. 16.
- Kotrba, V. - Koudelka, F. - Liska, O.: Památkový a architektonický průzkum historického jádra města Opavy. Opava 1953.
- Kouřil, M.: K církevním dějinám Moravy 1400 – 1550. In: Od gotiky k renesanci I. Olomouc 2002, s. 73 - 78.

- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Hrady českého Slezska. Brno – Opava 2000.
- Kozák, J. – Mžýková, M.: F. B. Wenera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska. Umění XXXV/1987, č. 4.
- Král, který létal.
- Krause, H. H.: Významný umělecký objev v Hodslavicích, Kravaňsko, roč. 5, 1935 / 36, č. 7, s. 112 – 114.
- Krčálová, J.: Kostely české a moravské renesance. Umění XXIX, 1981, č. 1.
- Krčálová, J.: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989, s. 58.
- Kronika farnosti Klimkovice.
- Kronika města Dvorců.
- Kronika obce Razová v překladu Heleny Štambergové, 1992.
- Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1996-2000.
- Kudělková, A. – Sýkorová, L. – Vacková, J.: Zpráva o stavebně historickém průzkumu kostela, 1953. Nепublikovaný materiál.
- Kutzner, M.: Problem tradycjonalizmu w ślaskiej architekturze XV o początku XVI wieku (sborník Późny gotyk. Warszawa 1965.) Citováno podle J. Hořejší, 1969.
- Lankočí, H.: Obec a panství Šenov, Ostrava 1907.
- Láznicka, Z.: Moravská města, Brno 1948.
- Líbal, D. – Eliáš, J.: SHP kostela sv. Václava v Ostravě. Praha 1972.
- Líbal, D., Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- Liesching, J.: Kunstgeschichte Maehrens, s. 118.
- Linhart, F.: Místecký okres. Vlastivěda Moravská, 1915, s. 185.
- Linhart, Kniha o Místku, Místek 1929.
- Londzin, L.: Koscioly drewiane na Slazsku Cieszynskim, Cieszyn 1932.
- Loukotka, L.: Dějiny města. In: Příbor. Nástin historického a kulturního vývoje města. Příbor 1968, s. 3 – 10.
- Lübke, W.: Die Kunst der Renaissance in Italien und im Norden. Stuttgart 1907.
- Lutsch, Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, IV, Breslau, 1894, s. 322n.
- Mannsbart, C.: Chronik der Marktgemeinde Zauchtel a. d. Oder. Sine loco 2005.
- Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Schallaburg – Wien 1982.
- Medek, Josef: Geschichte der Gemeinde Partschendorf. Sine loco 1999.
- Měchura, B.: Fotokronika kostela v Horním Městě. Fara v Horním Městě.
- Mencl, V.: Dřevěné kostelní stavby v zemích českých. Praha 1927.
- Menclová, D.: České hrady. Praha 1972. Díl 1 a 2.
- Menclová, D.: Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu. Umění IX, 1961, s. 433 n.
- Merhautová – Livorová, A.: K otázce historismu pozdního středověku, Umění II, 1954, s. 70n.
- Mezerová L. a kol.: Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál. Ostrava 2000.

- Mlčák, L.: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek – Místek. Ostrava 1980.
- Mocek, M.: Příbor 1251 – 1650. Nový Jičín 1992.
- Moravské Kravařsko. Příbor 1898.
- Müller, K. - Polách, R. – Zezulčík, J.: Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska. Praha 2008.
- Musil F. – Plaček, M.: Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska. Praha 2003.
- Myslivečková, H.: Architektura věží pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 137 – 139.
- Nekuda, V. - Unger J.: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981.
- Neulig, Hermann, Schlesiens ältere Kirchen und kirchliche Stiftungen nad ihren frühestens urkundlichen Erwähungen. Breslau, J. Max 1884, 6, 164 s.
- Novák, J.: Hrobky v kostele sv. Václava na Starém Jičíně. Kravařsko, IX, 1946/1947, č. 5, s. 53 - 55.
- Novák, K.: Z dějin farního kostela ve Frýdku. Praha 1994.
- Nováková, M. - Šamánková, E.: Štramberk. Městská rezervace státní památkové správy. Praha.
- Nováková, M.: Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků. Časopis Slezského muzea, série B, XXIV, 1975, s. 60 – 63.
- Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl III. Olomoucko. Katalog výstavy. Olomouc 1999.
- Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550. Díl IV. Opavsko. Katalog výstavy. Olomouc 1999.
- Okres Vsetín. Vlastivědná příručka pro učitele základních škol. Uspořádal Zdeněk Pírek. Vsetín 1983.
- Ondřej, A.: Stavební úpravy spálovského kostela sv. Jakuba Většího. Oderské vrchy, 1997, roč. XII, č. 3-4, s. 49-52.
- Opravy církevních památek v zemi Moravskoslezské v letech 1919 –1936. ZPP roč. 1 (1937), sešit 7, 8, 9, 10.
- Pamětní kniha farnosti staroveské. Nepublikovaný materiál uložený na římskokatolické faře ve Staré Vsi nad Ondřejnicí.
- Pavelka, J.: Hodslavský starý kostelík a jeho umělecké památky. In: Palackého rodná obec. Hodslavice, Míst. rada osvět. 1948, s. 194 – 200.
- Pavelka, J.: Inventář dřevěného kostelíka sv. Ondřeje v Hodslavicích. Kravařsko, roč. 7, 1937/38, č. 1, 4 – 7, č. 2, s. 18 – 21.
- Pavelka, P.: Farní chrám Páně sv. Kateřiny v Klimkovicích ve Slezsku, Method, IX / 1883, s. 61n.
- Pavlíková, J.: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Karviná. Ostrava 1986.
- Pechová, O.: Gotické nástěnné malby v kapli sv. Dominika v Opavě. SPPSK 2, 1973, s. 30-42
- Peter, A.: Die Burgen und Schlösser in Herzogstum Schlesien, Těšín 1894, s. 120.

- Pfohl, E.: Orientierungs - Lexikon der Tschechoslowakischen Republik. Reichenberg 1931.
- Pilnáček, J.: Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek. Vídeň 1936.
- Pilnáček, J.: Rody starého Slezska, 2. sv. Brno 1994, s. 90.
- Pindur, D.: Kostel Všech svatých v Sedlištích. Sedliště 2012.
- Pinkava, V. : Brušperk a jeho okolí, 1869, s. 4.
- Pinkava, V.: Brušperk, a okolí. Olomouc 1869, s. 163.
- Pinkava, V.: Unčovský a Rýmařovský okres, Vlastivěda Moravská. Praha 1922.
- Plaček, M.: Hradky a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 315.
- Plaček, M.: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001.
- Plaňava, J.: Lomnice, okres Bruntál. Lomnice 1984.
- Plavec, L.: Obnova budovy bývalého dominikánského kláštera a kostela sv. Václava v Opavě. Slezsko 1, 1969, č. 2, s. 5-6.
- Pleban, J.: Der Jägerndorfer Schulbezirk. Jägerndorf 1887, s. 239 – 256.
- Podlaha, I. – Zahradník, I., Johann Johann Willenberger's Ansichten von Städten, Burgen und Denkwürdigkeiten Bauten Böhmens aus Beginne des XVII. Jahrhunderts. Praha 1903.
- Pokorný, F.: Příborský okres. Brno 1917
- Popiolek, F.: Wendrynia. Zeitschrift für Geschichte Oerster. Schlesien XVII – XVIII, 1922 / 25, s. 25 – 26.
- Prix D. Heslo Opava – kostel sv. Václava a bývalý klášter dominikánů pro dosud nepublikovaný další díl soupisu Uměleckých památek Moravy a Slezska, zpracováno v r. 2005.
- Prix, D. - Dvorská, H.: Renesanční kostel Narození P. Marie v Radkově (okres Opava) a jeho rokoková přestavba. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, roč. 51, 2002, s. 1 - 27.
- Prix, D. - Zezula, M.: Archeologický výzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Branticích, okr. Bruntál. Archaeologia historica 25/2000, 2000, s. 279-305.
- Prix, D.: Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově. Časopis Slezského zemského muzea, série B, č. 42, 1993, s. 97 – 110.
- Prix, D.: Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí P. Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku. Časopis Slezského zemského muzea, série B, č. 40, 1991, s. 110 – 132.
- Prix, D.: Kaple sv. Kříže v Opavě – Kateřinkách a její vztah k Slezské architektuře ve druhé polovině 14. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 45, 1996, s. 193 – 213.
- Prix, D.: Kostel sv. Hedviky v Supíkovicích / renesanční architektura rámcem kutzerovské kreace. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, roč. 52, 2003, s. 193 – 210.
- Prix, D.: Kostel sv. Jiří v Pelhřimovech, okr. Bruntál. Časopis Slezského zemského muzea. Série B, roč. 40, 1991, s. 1 – 8.
- Prix, D.: Kostel sv. Marie Magdaleny v Osoblaze do konce středověku. Umění 38, 1990, s. 254 – 265.

- Prix, D.: Kostel sv. Petra a Pavla v Kružberku. Podklady pro výstavu o kostele. Praha 2005. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.
- Prix, D.: Kostel sv. Vavřince ve Štáblovicích. Opava, nakladatelství Breda, 2003.
- Prix, D.: Poznámky ke středověké architektuře kostela sv. Kříže (původně P. Marie) v Karviné 1 – Fryštátě. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 41, 1992, s. 210 – 223.
- Prix, D.: Příspěvek k historii kostela sv. Kateřiny v Tamovicích a zaniklé vsi Tamovice, okres Nový Jičín. Časopis Slezského zemského muzea, serie B, 43 – 1994, s. 97 – 116.
- Prix, D.: Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově. ČSZMO, serie B, 1993, č. 42, s. 97 – 110.
- Prix, D.: Stavební vývoj kostela Nanebevzetí P. Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování P. Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku. ČSZM serie B, roč. 40, 1991, č. 2, s. 110.
- Prix, D.: Středověký kostel Navštívení Panny Marie v Deštném, okres Opava. Časopis Slezského muzea, série B, roč. 38, r. 1989, s. 155 – 163.
- Prix, D.: Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín. Časopis Slezského muzea, série B, 37, 1988.
- Prix, D.: Středověký kostel sv. Jiří v Lubojatech, okres Nový Jičín. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 37, 1988.
- Prix, D.: Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě – Kateřinkách, Časopis Slezského zemského muzea, série B, č. 41, 1992, s. 108 – 118.
- Prix, D.: Středověký kostel sv. Petra a Pavla v Opavě – Jaktarí. Časopis Slezského muzea, série B, roč. 39, 1990, s. 112 – 122.
- Protireformace a městečko Jablunkov v 17. století. Těšínsko 1975, č. 3, s. 22.
- Riedlová, M.: Nemovité kulturní památky Severomoravského kraje. Soupis literatury. Olomouc 1978.
- Ronovský, J.: Dřevěný polychromovaný strop v interiéru kostela Nejsvětější Trojice v Klimkovicích. Restaurátorská zpráva. Zbraslav 2006. Nepublikovaný materiál uložený na městském úřadě v Klimkovicích.
- Rudolf Žáček, Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.
- Rykl, M., Projevy historismu, tradicionalismu a konzervativismu v prostředí menších feudálních sídel. S. 51 – 68. Svorník 8/ 2010. Historismy. Sborník příspěvků z 8. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 9. – 12. června 2009 v Děčíně.
- Rykl, M.: Projevy historismu, tradicionalismu a konzervativismu v prostředí menších feudálních sídel. Svorník 8/2011. Historismy. Sborník příspěvků z 8. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 9. – 12. června 2009 v Děčíně. S. 51 – 68.
- Rykl, M.: Projevy zbožnosti v prostředí menších feudálních sídel středověku a raného novověku. S. 59 – 77. Svorník 10/ 2012. Sakrální architektura. Sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 7. – 10. června 2011 v Jindřichově Hradci.
- Rywiková, D.: Renesanční nástěnné malby v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. Ikonografická studie. Ostrava 2005.
- Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl I, A - I. Praha 1994.
- Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl II, J – N. Praha 1999.

- Schmidt – Braunfels, J.: Geschichte der Stadt Braunseifen. Braunseifen 1910.
- Schwarz, F.: Příbor v 16. a 17. století. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 1976, sv. 17, s. 15 – 26.
- Skácel, R.: Brušperk – obrázky z bohaté historie, 1930.
- Skřivánek F. – Jaroslav Tovačovský, Vratislavští biskupové v dějinách Slezska. Praha 2004.
- Slezsko. Opava 1992.
- Soupis vedut vzniklých do roku 1850. Svazek II/1. Státní oblastní archivy. Praha 1999. K vydání připravil Michal Wanner.
- Spurný, F. a kol.: Hradý zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Severní Morava. Praha 1983.
- Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579 – 1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009. Ondřej Jakubec (ed.). Katalog výstavy.
- Stoklasa, H.: Kráčeli cestou dlouhou. Kravaře 2006.
- Stuchlý, F.: Kostel ve Staré Vsi nad Ondřejnicí. Ostrava 1946. Nepublikováno. Písemná práce pro odbornou zkoušku způsobilosti učitelství pro měšťanské školy.
- Stumpf, G.: Die Kirche in Tyrn. Das Kuhländchen, IV, 1922, s. 78 – 83.
- Šamánková, E.: Architektura české renesance. Praha 1961.
- Šefčík, E.: Břidličná. Vlastivědné listy 1/ 1977, s. 19 - 20.
- Šefčík, E.: Dějiny Břidličné od jejího vzniku do r. 1848. In: Zprávy Okresního archivu v Bruntále. Bruntál 1983, s. 9 - 24.
- Šefčík, E.: Zajímavá hornická malba z Horního Města. Vlastivědné listy, 1 / 1979, roč. 5., s. 30.
- Šikulová V.: Pokračování záchranných akcí v areálu středověké Opavy (okr. Opava), Dominikánský klášter. Přehled výzkumů 1970, Brno 1971, s. 71-72.
- Šikulová, V.: Záchranný výzkum v bývalém dominikánském kostele sv. Václava v Opavě. PV 1987, s. 76-77.
- Šikulová, V.: Zpráva o pokračování výzkumu dominikánského kláštera v Opavě. VVM 34, 1982, s. 206-208.
- Škuta, V.: Dřevěné kostely na Těšínsku. Těšínsko 1966, č. 3, s. 35 – 36.
- Štěpán, V.: Stavební vývoj dominikánského kláštera (archivní průzkum). Opava 2007.
- Šustek, F.: Překlad spálovské farní pamětní knihy, 1720 - 1845. Oderské vrchy. Vlastivědný zpravodaj. roč. XIV, 1999, č. 1 - 2, s. 43.
- Šustek, F.: Spálovský zlomek graduálu církve podobojí ze 16. století. Oderské vrchy, 1969, roč. II, č. 1-4, s. 8-34.
- Šustek, J.: Hrobka pod kostelem sv. Jakuba st. ve Spálově. Oderské vrchy, roč. 1, 1968, s. 22 – 24.
- Tagliaferro, J. E.: V Gutách jest dřevěný kostelíček. Věstník Matice opavské, 1895, č. 5.
- Teister, J. - Veselý, Z.: Od Bogunu k Bohumínu. Havířov 2006.
- Teltschik, W.: Denkwürdigketiten aus d. Geschichte d. kath. Kirche u. Pfarrei in Zauchtel. Jägerndorf 1929.
- Tengler E.: 300 let dnešního kostela v Sedlišťích. R 799.
- Tengler, E.: 300 let dnešního kostela v Sedlišťích, Katolické noviny, 18. 1. 1953

- Turek, A. - Schwartz, F.: 600 let trvání Staré Vsi. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, 1978, sv. 21, s. 14.
- Turek, A.: Bratrský sbor ve Fulneku. Nový Jičín 1970.
- Turek, A.: Hrad a panství Starý Jičín. Nový Jičín 1978.
- Turek, A.: K otázce nejstaršího vyobrazení starojického hradu.
- Turek, A.: Prameny k dějinám města Příbora. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, 1976, s. 17, s. 74 – 78.
- Ubelaker, F.: 700 let města Hlučína. Hlučín 1956.
- Ullrich, J.: Die Holzkirche im nordostlichen Mähren. Mitteilungen des Erzherzog Rainer Museums für Kunst und Gewerbe, Jg. 29 (1911), Nr. 8. s. 13 – 123.
- Vacková, J.: Podoba a příčiny anachronismu, Umění, XVI, 1968, s. 379n.
- Válka, J.: Morava reformace, renesance, baroka. Brno 1995. Vlastivěda moravská, svazek 6.
- Válka, J.: Středověká Morava. Brno 1991. Vlastivěda moravská, svazek 5.
- Vavroušek, B.: Kostel na dědině a v městečku. Praha 1929.
- Vendl, V. K.: Farní kostel Nejsvětější Trojice v Raduni. In: Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, 31, 1923, s. 60 – 75.
- Veselská, J.: Dřevěné kostely v okolí Frýdku – Místku, 1969, s. 15.
- Veselská, J.: Kostel sv. Michala v Řepišťích, Lašská obec Řepiště. Řepiště 1970, s. 59 - 61.
- Vlastivěda moravská. Místecký okres, 1915, s. 146.
- Vlček, P.: Encyklopedie českých zámků. Praha 1992.
- Weiser, E.: Der Turm der Stadtpfarrkirche in Freudenthal im Wandenbilde. Freudenthaler Ländchen 10/1930, s. 25 – 28, 33-37.
- Wolny, G.: Kirchliche Topographie V. Brno 1863, s112.
- Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/3. Brünn 1859.
- Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren. Band III, Brünn 1859.
- Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren. Band IV, Brünn 1862.
- Wurst, Hotzenplotzer Schulbezirk.
- Zapletal, L. - Blucha, V.: Krnov. Krnov 1969.
- Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich. Schlesiens, 1916, s. 182.
- Zeman L. – Kratochvílová, A.: Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově. První luteránský kostel v Čechách a jeho přestavba Josefem Mockerem. Sakrální architektura. Sborník příspěvků z 10. Specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 7. – 10. 6. V Jindřichově Hradci. Svorník 10 / 2012, s. 189 – 198.
- Zezula, M.: Archeologie a počátky Moravské Ostravy. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 2003, roč. 21, s. 7 - 44.
- Žáček, R.: Dějiny Slezska v datech. Praha 2004.
- Žáček, R.: K cenám na Frýdecku koncem 17. století a na počátku 18. století, Těšínsko XXXIX, 1996, č. 1, sv. 6 – 12.



- Chrzanowski, Tadeusz: Budownictwo kościelne na Śląsku opolskim 1650 – 1650, Biuletyn historii sztuki 1967, XXIX, s. 571 – 576.

- 

## Nepublikované zdroje:

- Augustinková, L. - Dudek, J.: Bývalá špitální kaple sv. Barbory v Bílovci - podkroví a krov. Nálezová zpráva. Ostrava 2007. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Augustinková, L. - Pavelková, H.: Kostel Narození P. Marie v Radkově. Interiér – nálezy po sejmutí dřevěného obložení severní strany lodi, nálezy pod podlahou a v podkroví. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Augustinková, L. – Rosová, R.: Kostel Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně. SHP. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Augustinková, L. Kostel Tří Králů v Břidličné. Nálezová zpráva. Ostrava 2004. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Augustinková, L.: Starý zámek v Bravanticích - 1. NP a 2. NP. Nálezová zpráva. Ostrava 2007. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- Augustinková, L.: Stavebně historický průzkum fary v Životicích u Nového Jičína. Ostrava 2012. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
- Gajda, J.: Barevné a omítkové vrstvy v interiéru hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Klimkovicích. Restaurátorský průzkum. Ostrava 2003. Nepublikovaný materiál uložený na městském úřadě v Klimkovicích.
- Gardavský, Z. - Kašpárková, S.: Příbor. Urbanisticko památkový průzkum. Olomouc 1972.
- Grůza A. - Goryczková N.: Kostel sv. Václava v Opavě. Stavebně-historický průzkum. Památkový ústav v Ostravě, leden 1999. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. - Augustinková, L.: Kostel sv. Mikuláše v Novém Jičíně - Žilíně. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2000. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. – Augustinková, L.: SHP kostela Nejsvětější Trojice v Novém Jičíně. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. – Augustinková, L.: SHP městského domu na Ostrožné 38 v Opavě. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. – Augustinková, L.: SHP zámku v Bílovci. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. - Kouřilová, D.: Konkatedrála Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum, Státní památkový ústav

- v Ostravě, část I – IV/ 2002- 2003. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- Grůza, A. – Goryczková, N. – Augustinková, L.: SHP zámku v Hlučíně. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
  - Grůza, A. - Goryczková, N.: SHP farního kostela Narození P. Marie v Příboře, Ostrava 1999. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
  - Grůza, A. – Goryczková, N.: SHP kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
  - Grůza, A. - Goryczková, N.: Stavebně historický průzkum kostela Nanebevzetí P. Marie v Jerlochovicích. Ostrava 1997. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
  - Grůza, A. - Goryczková, N.: Stavebně historický průzkum kostela sv. Martina v Bohušově. Ostrava 1998. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
  - Grůza, A. – Goryczková, N: Stavebně historický průzkum farního kostela Nanebevzetí P. Marie v Branticích. Ostrava 1999.
  - Kouřilová, D.: Areál bývalého dominikánského kláštera v Opavě. Suterénní prostor pod východním křídlem a Moravskou kaplí – dokumentace a interpretace autentických nálezových situací. Ostrava 2008. Nálezová zpráva. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
  - Kouřilová, D.: Areál bývalého dominikánského kláštera v Opavě. Nálezové situace v interiéru a exteriéru východního křídla. Ostrava 2008. Nálezová zpráva. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
  - Kouřilová, D.: Areál bývalého dominikánského kláštera v Opavě. Nálezové situace v interiéru a exteriéru severního křídla. Ostrava 2008. Nálezová zpráva. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autorky.
  - Kouřilová, D.: Konkatedrála Nanebevzetí P. Marie v Opavě. Generální oprava horní části jižní věže – zdívo, omítky, architektonický detail. Nálezová zpráva. Ostrava 2007.
  - Kouřilová, D.: Krov báně a konstrukční detaily ukončení věže. Nálezová zpráva.
  - Kyncl, J.: Dendrochronologické datování krovu kostela Nejsvětější Trojice v Raduni. Brno 2007.
  - Kyncl, J.: Výzkumná zpráva na dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí kostela v Tamovicích, k. ú. Štramberk. Brno 2009. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.
  - Kyncl, J.: Znalecký posudek na dendrochronologické datování krovu kostela v Metylovicích. Brno 2001.
  - Kyncl, T.: Výzkumná zpráva na dendrochronologické datování krovu špitální kaple v Bílovci. Brno 2006.
  - Kyncl, T.: Výzkumná zpráva na dendrochronologické datování zvonice v Štramberku. Brno 2009. Nepublikovaný materiál uložený v archivu autora.
  - Mojžíšek V.: Dějiny dřevěného kostelíka v Řepištích. Rukopis uložený na faře.
  - Mojžíšek V. : Dějiny dřevěného kostelíka v Řepištích. MB FM R 490.
  - Novák Karel a Jaroslav: Z dějin kostelíka sv. Jošta ve Frýdku. 1962. MBFM R 874.

- Pavlík, A.: Z historie frýdeckých kostelů. Nепublikovaný strojopis MB FM, inv. č. R 113.
- Rosová, R. - Augustinková, L.- Kaniová: Stavebně historický průzkum kostela sv. Máří Magdalény v Horním Městě.
- Rosová, R. - Augustinková, L.: Kostel archanděla Michaela v Rýmařově. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nепublikovaný materiál uložený v archivu autora.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: Kostel povýšení sv. Kříže v Karviné - Fryštátě. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nепublikovaný materiál uložený v archivu ŘKFÚ Fryštát.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela Narození P. Marie v Radkově. Ostrava 2000.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela Nejsvětější Trojice v Janově. Ostrava 2003.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela sv. Antonína Paduánského na Prašivé.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela sv. Martina ve Skalici u Frýdku. Ostrava 2003.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP kostela Všech svatých v Metylovicích.
- Rosová, R. - Augustinková, L.: SHP kostela Všech svatých.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP městského domu U Bílého koníčka na Dolním nám. v Opavě.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP měšťanský dům na Dolním náměstí č. 14 v Opavě.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP zámek v Novém Jičíně.
- Rosová, R. – Augustinková, L.: SHP zámku v Paskově.
- Rosová, R. - Augustinková, L.: SHP kostela sv. Antonína Paduánského na hoře Prašivá.
- Rosová, R.: Archivní rešerše ke kostelu sv. Valentina v Bravantících. Ostrava 2006. Nепublikovaný materiál uložený na NPÚ, ú.o.p. v Ostravě.
- SHP Grůza, Goryczková, 1997 sv. Barbora v Bílovci